

વિશેષાંક

માનવબળ સુવિધાઓ

સૌના માટે ઊર્જા : એક સપનું સાકાર થઈ રહ્યું છે

આર.કે. સિંહ

શહેરી પરિવર્તન માટે બહુમુખી અભિગમ

દુર્ગાશંકર મિશ્રા

પોષાય તેવા આવાસ : કેન્દ્ર સ્થાને

રણજિત મહેતા

વિશેષ લેખ

રાષ્ટ્રીય જળમાર્ગો : સુસંકલિત પરિવહન નેટવર્ક

પ્રવીર પાંડે

ફોકસ

ઈંડાન : દવાઈ માર્ગની નવી પરિભાષા

ઉષા પઠી

વડાપ્રધાને મહારાષ્ટ્રના સોલાપુર ખાતે વિભિન્ન પ્રોજેક્ટ્સનું લોકાર્પણ કર્યું

વડાપ્રધાને મહારાષ્ટ્રના સોલાપુર ખાતે, વિભિન્ન વિકાસ પ્રોજેક્ટ્સનો પ્રારંભ કર્યો હતો અને કેટલાક પ્રોજેક્ટ્સનો શિલાન્યાસ કર્યો હતો.

માર્ગ પરિવહન અને જોડાણને મોટું પ્રોત્સાહન પ્રદાન કરતાં વડાપ્રધાને NH - ૨૧૧ (નવો NH-૫૨)ના ચાર લેનના સોલાપુર-તુળજાપુર-ઓસ્માનાબાદ સેક્શનનું રાષ્ટ્રને લોકાર્પણ કર્યું હતું. સોલાપુર-ઓસ્માનાબાદ વચ્ચેના ચાર લેનના હાઈવેથી મહારાષ્ટ્રના મહત્વના મરાઠાવાડા ક્ષેત્ર સાથે સોલાપુરની કનેક્ટિવિટીમાં સુધારો થશે.

જીવન જીવવામાં સરળતા અને સારા જોડાણ માટે રાષ્ટ્રીય રાજમાર્ગોના વિસ્તારીકરણથી સરકારની દૂરદર્શિતાને રેખાંકિત કરતાં વડાપ્રધાને જણાવ્યું હતું કે, છેલ્લા ૪ વર્ષ દરમિયાન લગભગ ૪૦,૦૦૦ હજાર કિલોમીટર રાષ્ટ્રીય રાજમાર્ગો ઉમેરવામાં આવ્યા છે. જેની પાછળ લગભગ ૫.૫ લાખ કરોડ રૂપિયાનો ખર્ચ થયો છે જ્યારે ૫૨,૦૦૦ હજાર કિલોમીટરના રાષ્ટ્રીય રાજમાર્ગો હાલ નિર્માણાધીન છે.

આ સાથે વડાપ્રધાને પ્રધાનમંત્રી આવાસ યોજના હસ્તક ૩૦,૦૦૦ નવા ઘરોના નિર્માણ માટે શિલાન્યાસ કર્યો હતો. આ મકાનોથી મુખ્યત્વે ગરીબ અને ઘર વિહોણા લોકો જેવા કે કચરો વીણનારા, રીક્ષા ડ્રાઈવર, મિલ કામદારો, બીડી કામદારો વગેરેને ફાયદો થશે. આ પ્રોજેક્ટનો કુલ ખર્ચ રૂપિયા ૧૮૧૧.૩૩ કરોડ છે, જે પૈકી કુલ ૭૫૦ કરોડ રૂપિયા કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા સહાયતા તરીકે પૂરા પડાશે.

આ પ્રસંગે પોતાના સંબોધનમાં વડાપ્રધાને કહ્યું હતું, આજે, આપણે ગરીબો અને શ્રમિકો માટે ૩૦,૦૦૦ મકાનોના નિર્માણ માટેના પ્રોજેક્ટનું ઉદ્ઘાટન કર્યું છે. આ પ્રોજેક્ટના લાભાર્થીઓ તેવા લોકો છે જેઓ ફેક્ટરીમાં કામ કરે છે, રીક્ષા ખેંચે છે, રીક્ષા ચલાવે છે. વડાપ્રધાને વધુમાં ઉમેર્યું હતું કે મધ્યમવર્ગીય પરિવારોને પણ પોતાના મકાન બનાવવા પરવડી શકે તે માટે પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા છે. હવે તેઓ ૨૦ વર્ષની મુદત માટેની હોમ લોન પર ૬ લાખ રૂપિયા સુધીની રકમને બચાવી શકે છે. જે બાબત સરકાર દ્વારા જીવનને સરળ બનાવવા માટેના સરકારના પ્રયાસોનું પરિણામ છે.

સ્વચ્છ ભારતના વિઝનને ધ્યાનમાં રાખતા, વડાપ્રધાને વધુમાં સોલાપુર ખાતે, ભૂમિગત ગટર સિસ્ટમ અને ત્રણ સેવેજ ટ્રીટમેન્ટ પ્લાન્ટ્સનું પણ લોકાર્પણ કર્યું હતું. તેના કારણે નગરમાં ગટરોનો વ્યાપ વધશે અને શહેરની સ્વચ્છતામાં પણ સુધારો થશે. આ નવી સિસ્ટમ વર્તમાન સિસ્ટમને બદલશે અને સાથે જ અમૃત (AMRUT) મિશન હેઠળ તેને ટ્રન્ક સર્વિસ સાથે જોડવામાં આવશે.

તેમણે સાથે જ સોલાપુર સ્માર્ટ સિટીમાં એરિયા બેઝ્ડ ડેવલપમેન્ટના ભાગ રૂપે પાણીના પૂરવઠા અને ગટર સિસ્ટમમાં સુધારાના સંયુક્ત પ્રોજેક્ટ, ઉજની ડેમથી પીવાના પાણીની વ્યવસ્થા અને અમૃત (AMRUT) મિશન હેઠળ અંડરગ્રાઉન્ડ સિવરેજ સિસ્ટમ માટે પણ ખાતમૂહૂર્ત કર્યા હતા. સ્માર્ટ સિટી મિશન હેઠળ પ્રોજેક્ટ માટે મંજૂર કરાયેલી રકમ ૨૪૪ કરોડ રૂપિયા છે. પ્રોજેક્ટને કારણે સેવા પ્રદાનમાં સુધારો આવશે તેવી અપેક્ષા છે અને સાથે જ નાગરિકો માટે સારા પરિણામ લાવે તે માટે ટેકનોલોજીના ઉપયોગ મારફત નાગરિકોના આરોગ્યમાં પણ સુધારો થવાની અપેક્ષા છે.

એવી અપેક્ષા સેવાઈ રહી છે કે આ પગલાંઓ સોલાપુર અને તેની આસપાસના વિસ્તારોમાં માર્ગ પરિવહન જોડાણ, પાણીનો પુરવઠો, સ્વચ્છતા, રોજગાર સર્જન વગેરે ક્ષેત્રે લાંબા ગાળે પ્રોત્સાહન આપશે.

વડાપ્રધાન નરેન્દ્ર મોદીએ ૯ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૯ના રોજ નવા NH - ૫૨ સોલાપુર-તુળજાપુર- ઓસ્માનાબાદ સેક્શન રાષ્ટ્રને અર્પિત કર્યો હતો અને સાથે જ આ પ્રસંગે તેમણે મહારાષ્ટ્રના સોલાપુર ખાતે વિભિન્ન વિકાસ પ્રોજેક્ટ્સના ખાતમૂહૂર્ત માટેની તકતી પણ ખુલ્લી મુકી હતી. આ પ્રસંગે મહારાષ્ટ્રના રાજ્યપાલ સી.વિદ્યાસાગર રાવ, કેન્દ્રીય માર્ગ પરિવહન, હાઈવે, શિપિંગ અને જળ સંસાધન, રીવર ડેવલપમેન્ટ અને ગંગા રિજુવિનેશન મંત્રી નીતીન ગડકરી, મહારાષ્ટ્રના મુખ્યમંત્રી દેવેન્દ્ર ફડણવીસ હાજર રહ્યા હતા.

મુખ્ય તંત્રી : શમીમા સિદ્ધિકી
વરિષ્ઠ તંત્રી : નવલસંગ પરમાર
તંત્રી : જે. એસ. પટેલ

ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૯

યોજના

Let noble thoughts come to us from all sides - Rig Veda

વિકાસને સમર્પિત

છૂટક નકલ : ₹ ૩૦-૦૦,
વાર્ષિક લવાજમ : ₹ ૨૩૦-૦૦,
બે વર્ષ : ₹ ૪૩૦-૦૦,
ત્રણ વર્ષ : ₹ ૬૧૦-૦૦.

વર્ષ : ૪૬ અંક : ૧૧ સળંગ અંક : ૮૧૮ કિંમત: ₹ ૩૦

વિષયસૂચિ

લવાજમની રકમ “S.B.I. A/C. No. ૫૧૫-૦૮-૧૦,
Yojana (Guj.)”ના નામે ચેક/ડિમાન્ડ ડ્રાફ્ટથી
સરનામે મોકલી શકાશે.

લવાજમ માટે

“yojanagujarati@gmail.com”

પર e-mail કરવો, માર્ગદર્શિકા અને સબસ્ક્રિપ્શન
ફોર્મ માંગવું. સાથે તમારું પૂરું નામ, સરનામું, પીન
કોડ, ઈમેલ-આઈ.ડી., મોબાઈલ નંબર મોકલવા.

યોજના ગુજરાતીનું લવાજમ

ઑનલાઈન ભરી શકાશે :

(1) [https://bharatkosh.gov.in/Product/
Product](https://bharatkosh.gov.in/Product/Product)

(2) [https://www.publicationsdivision.com/
beta01/](https://www.publicationsdivision.com/beta01/)

(3) <http://yojana.gov.in>

વિકાસને વાચા આપતું આ માસિક ગુજરાતી, અંગ્રેજી,
હિંદી, મરાઠી, આસામી, તામિલ, તેલુગુ, બંગાળી,
મલયાલમ, ઉર્દૂ, કન્નડ, પંજાબી અને ઉડિયા ભાષામાં
પ્રકાશિત થાય છે.

DISCLAIMER : The views expressed in various articles are those of the authors' and they do not necessarily reflect the views of the Government or the organisation they work for. Maps, flags, photos & design are only indicative. They do not reflect the political map or legal representation of the flag of India / any other country. The readers are requested to verify the claims made in the advertisements regarding career guidance books / institutions. YOJANA does not own responsibility regarding the contents of the advertisements.

www.publicationsdivision.nic.in

@DPD_India

વડાપ્રધાને મહારાષ્ટ્રના સોલાપુર ખાતે વિભિન્ન પ્રોજેક્ટ્સનું લોકાર્પણ કર્યું	૨
ભારત સર્વાંગી પરિવર્તનના પંથે	૪
સૌના માટે ઊર્જા : એક સપનુ સાકાર થઈ રહ્યું છે	
આર.કે.સિંહ	૫
શહેરી પરિવર્તન માટે બહુમુખી અભિગમ	
દુર્ગા શંકર મિશ્રા	૧૦
પોસાય તેવા આવાસ : કેન્દ્ર સ્થાને	
રણજિત મહેતા	૧૫
રાષ્ટ્રીય જળમાર્ગો : સુસંકલિત પરિવહન નેટવર્ક	
પ્રવીર પાંડે	૧૯
ઉડાન : હવાઈ માર્ગની નવી પરિભાષા	
ઉષા પદી	૨૩
ભારતીય ધોરી માર્ગ ક્ષેત્રે ક્રાંતિ	
દીપક દાશ	૨૬
ભારતીય રેલ્વેની આગેકૂચ	
દીપક રાઝદાન	૩૦
ઉત્તર પૂર્વમાં માર્ગ માળખાગત બાંધકામ	
નમિતા તિવારી	૩૪
બાળકોમાં મૂડીરોકાણ	
એસ.એસ. મન્થા	૩૭
જાહેર આરોગ્ય સુવિધાઓનું સપ્રમાણ માળખું ઉભું કરવું	
સંજીવ કુમાર	૪૦
નેશનલ હેરિટેજ સિટી ડેવલપમેન્ટ એન્ડ ઓગમેન્ટેશન યોજના (HRIDAY)	૪૫
અટલ મિશન ફોર રિજુવેનેશન એન્ડ અર્બન ટ્રાન્સફોર્મેશન (AMRUT)	૪૬
શું તમે જાણો છો ? શ્યામા પ્રસાદ મુખર્જી રૂઝર્બન મિશન (SPMRM)	૪૭
અમારા પુસ્તકો વિશે	૪૮
ઉત્તર-પૂર્વ ડાયરી	૪૯
પ્રકાશન વિભાગે નવી દિલ્હી વિશ્વ પુસ્તક મેળો, ૨૦૧૯માં ભાગ લીધો	૫૧

યોજના કાર્યાલય, પ્રકાશન વિભાગ

માહિતી અને પ્રસારણ મંત્રાલય, ભારત સરકાર.
C/O પ્રેસ ઈન્ફોર્મેશન બ્યુરો, બીજો માળ, અખંડાનંદ હોલ,
ભદ્ર, મધર ટેરેસા રોડ, સીએનઆઈ ચર્ચની નજીક,
વિક્ટોરીયા ગાર્ડનની સામે, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧. ગુજરાત.

ફોન : ૦૭૯-૨૬૫૮ ૮૬૬૯.

E-mail : yojanagujarati@gmail.com

લવાજમ અંગેની માહિતી
શનિવાર, રવિવાર અને જાહેર
રજાઓ સિવાયના દિવસોમાં
બપોરના ૨ થી સાંજના ૪ વાગ્યા
સુધી ફોન નંબર
૦૭૯-૨૬૫૮૮૬૬૯ પર મળશે.
કુલ પાના : ૫૨

ભારત સર્વાંગી પરિવર્તનના પંથે

વ્યક્તિ એ શહેર કે નગરમાં સ્થાયી થવું હોય તો તે શાની આશા રાખે? તે એવી તપાસ કરશે કે શું તેને પોસાય તેવું મકાન, વીજળીનું જોડાણ, સ્વચ્છતા સુવિધા, રોજબરોજની અવરજવર માટે રોડ અને ધોરી માર્ગથી કનેક્ટિવિટી, બહાર ગામ જવા માટે રેલ્વે અને એરપોર્ટની કનેક્ટિવિટી, નજીકમાં શાળા અને કોઈ તાકિદની સ્થિતિ ઉભી થાય તો હોસ્પિટલ વગેરેની સગવડ મળી શકશે.

આ કારણે જ માળખાગત સુવિધાઓ (ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર)નો વિકાસ સામાન્ય માનવી માટે મહત્વની બાબત છે. આ બાબત દેશના આર્થિક વિકાસ માટે પણ એટલું જ મહત્વનું પરિબળ છે. આથી સરકાર માળખાગત સુવિધાઓના વિકાસને અગ્રતા આપતી હોય છે અને આથી જ સરકારે બહેતર માળખાગત સુવિધાઓના નિર્માણ માટે અનેક પહેલ હાથ ધરી છે.

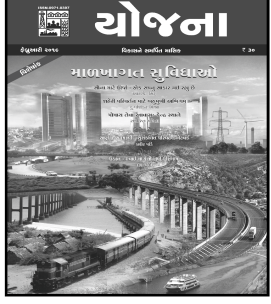
આવાસની માળખાગત સુવિધાઓ ઉભી કરવી તે સરકાર માટે મહત્વની અગ્રતા છે. પોતાને માથે છાપડું હોય તેવું દરેક વ્યક્તિનું સપનું હોય છે, અને સરકારની પ્રધાન મંત્રી આવાસ યોજના એ સપનું સાકાર કરવા માટે રજૂ કરાઈ હતી. પીએમએવાય વર્ષ “૨૦૨૨ સુધીમાં સૌના માટે આવાસ” નું ધ્યેય ધરાવે છે.

દૂર દૂરના ગામોને વીજળીના જોડાણની ખાતરી આપવી તે સરકારનો અન્ય મહત્વનો પ્રોજેક્ટ છે. દિનદયાળ ઉપાધ્યાય ગ્રામ જ્યોતિ યોજના (ડીડીયુજીએવાય) અને પ્રધાન મંત્રી સહજ બીજલી હર ઘર યોજના - સૌભાગ્ય જેવી યોજનાઓ ગામડામાં વસતા ભારતના લોકોના જીવનમાં સર્વાંગી પરિવર્તન લાવી રહી છે.

સ્માર્ટ સીટીઝની રચના એ સરકારનો વધુ એક મહત્વનો પ્રોજેક્ટ છે. આ પ્રોજેક્ટ પાછળનો મૂળ વિચાર માત્ર બહેતર નાગરિક સુવિધાઓ ધરાવતાં શહેરો ઉભાં કરવાનો કે સુધારેલી માળખાગત સુવિધાઓ આપવાનો જ નથી, પણ ત્યાં વસતા લોકોના જીવનમાં સર્વાંગી પરિવર્તન લાવવામાં સહાયક બનીને સમાવેશી અને સહયોગકારી શહેરોની રચના કરવાનો છે. શિક્ષણ, આરોગ્ય વગેરે જેવાં વિવિધ ક્ષેત્રોમાં માળખાગત સુવિધાઓનું નિર્માણ કરવા તરફ પણ સરકાર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી રહી છે.

રસ્તાઓ દેશની જીવનરેખા હોય છે અને કનેક્ટિવિટી એ સામાન્ય માણસ માટે માળખાગત સુવિધાઓનું મહત્વનું પાસું છે. સારા માર્ગો અને ધોરી માર્ગો જે તે સ્થળે ઝડપથી પહોંચવામાં સહાયક બનતા હોય છે. આથી સરકારનો ઉદ્દેશ ભારતમાલા યોજના હેઠળ બહેતર માર્ગો અને ધોરી માર્ગોની માળખાગત સુવિધા ઉભી કરવાનો છે. સમાન પ્રકારે સરકારે રેલ્વેની માળખાગત સુવિધાઓમાં પરિવર્તન લાવવાની તથા આંતરિક જળમાર્ગોના રૂટ વિકસાવવાની બાબતને ભારે વેગ આપ્યો છે. ઉડાન યોજના મારફતે સરકાર નાના શહેરોમાં વસતા સામાન્ય માણસો માટે હવાઈ પ્રવાસને પોસાય તેવો બનાવવા માગે છે.

આ રીતે બહેતર માળખાગત સુવિધાઓ મારફતે સામાન્ય માનવી માટે સગવડો ઉભી કરવાની બાબત એ સરકારની ટોચની અગ્રતા રહી છે. સરકારની વિવિધ યોજનાઓ અને કાર્યક્રમો નાગરિકોના જીવનની સર્વાંગી પરિવર્તનની પ્રક્રિયા અને દેશની સમગ્રલક્ષી પ્રગતિ માટે દૂરગામી અસર કરનારાં કદમ બની રહેશે.

સૌના માટે ઊર્જા: એક સપનુ સાકાર થઈ રહ્યુ છે

આર.કે.સિંહ

આ ધુનિક જીવનશૈલીમાં વીજળીએ મહત્વપૂર્ણ પરિભળ છે. ઔદ્યોગિક એકમોને વીજળી પૂરી પાડવાથી માંડીને સિંચાઈ માટેના પંપ ચલાવવાથી માંડીને મોબાઈલ ફોન ચાર્જ કરવા સુધી — તમામ કાર્યો વીજળી કરે છે. પરવડી શકાય તેવી અને વિશ્વસનીય ઊર્જા જીવન ધોરણની સરળતામાં વધારો કરે છે અને સાથે જ રોજગારનું પણ સર્જન કરે છે. તે દેશના વિકાસને શક્તિ પ્રદાન કરે છે.

ગ્રામીણ ભારતની ડિજિટલ

કનેક્ટિવિટી (જોડાણ) માટેની તે પૂર્વ શરત છે. તેનાથી હાલ સુધી બાહ્ય દુનિયાથી કપાયેલા રહેલા લોકો માટે નવી દુનિયા ખુલ્લી થશે. છેલ્લા સાડા ચાર વર્ષ દરમિયાન સરકારે ઊર્જા ક્ષેત્રે લગભગ ઘરમૂળ પરિવર્તન આણી દીધું છે.

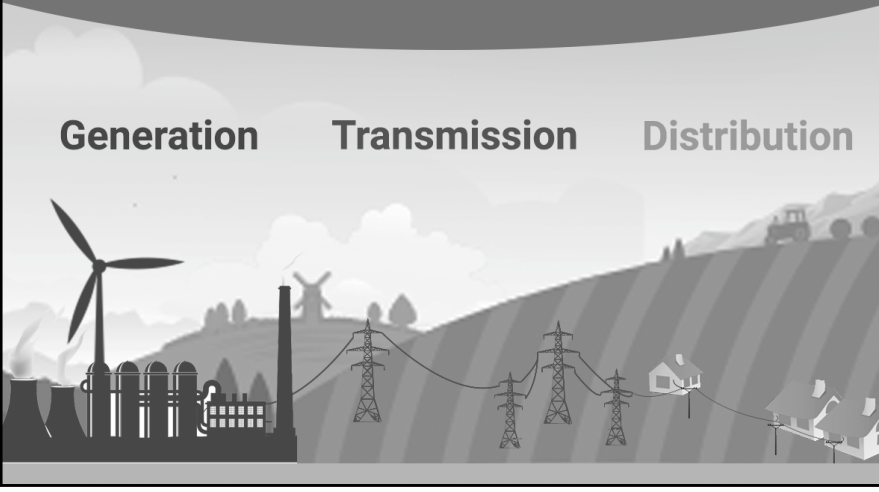
ઊર્જાના તમામ ક્ષેત્રે અનઅપેક્ષિત ગતિએ માળખાકીય સુવિધાઓના સર્જનમાં વેગ જોવા મળ્યો છે — ચાહે તે ઊર્જાનું ઉત્પાદન હોય કે તેનું ટ્રાન્સમિશન હોય કે પછી તેની વહેંચણી કેમ ન હોય. ઈલેક્ટ્રિકલિટી એક્ટમાં સુધારા અને નવી ટેરિફ પોલિસી સાથે નવું નિયામક માળખું

તૈયાર કરવામાં આવી રહ્યું છે.

પ્રથમ જરૂરિયાત એ ઉપલબ્ધતા છે. સ્વતંત્રતા પ્રાપ્તિ બાદથી જ દેશએ વીજળીની અછત વચ્ચે રહેવાની ફરજ પડી હતી. તાજેતરના સમયમાં એક લાખ મેગાવોટ કરતાં પણ વધારે વીજળી જનરેશન ક્ષમતાનો ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે. ઊર્જાની ખાધને ૪.૨ %ના સ્તરથી નીચી ઉતારીને લગભગ શૂન્ય પર લાવી દેવાઈ છે. ભારત આજે વીજળીની નિકાસ કરનારો દેશ બની ગયો છે. તે નેપાળ અને બાંગ્લાદેશને વીજળીની નિકાસ કરે છે.

3 Components of Power Sector

ઉપરાંત લગભગ એક લાખ સર્કિટ કિલોમીટર આંતર રાજ્ય ટ્રાન્સમિશન ક્ષમતામાં ઉમેરાયા છે જે સમગ્ર દેશને એક ગ્રીડ સાથે જોડે છે. હવે, સર્વપ્રથમ વાર ભારત પાસે વન નેશન – વન ગ્રીડ છે. સમગ્ર નેટવર્ક એક જ ફ્રિક્વન્સી પર કામ કરે છે. અને વીજળીને ભારતના એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સુધી નિર્ભય રીતે ટ્રાન્સફર કરી શકાય છે.

વડાપ્રધાને ૧૫ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ના રોજ જાહેરાત કરી હતી કે દેશના તેવા દરેક ગામ જ્યાં વીજળી નથી તેમને હજાર દિવસની અંદર જ વીજળી સાથે જોડી દેવાશે. રાજ્યોએ કહ્યું હતું કે સ્વતંત્રતા પ્રાપ્તિને સાત દાયકા વીતી ગયા હોવા છતાં પણ ૧૮૪૫૨ ગામો સુધી વીજળી પહોંચી નથી. સરકારે આ ગામડાઓને ૧૦૦૦ દિવસ કરતાં પણ ઓછા સમયમાં વીજળી સાથે જોડી દીધા હતા. ૨૮ એપ્રિલ, ૨૦૧૮ના રોજ જ્યારે ભારતે ૧૦૦ % ગામોના વિદ્યુતીકરણની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી હતી ત્યારે વીજળી સુધી સાવત્રિત પહોંચના મોટી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ

હતી.

આ લક્ષ્યાંકને પૂર્ણ કરવાની દિશામાં રહેલા પડકારો લાંબા સમય સુધી અવરોધરૂપ રહ્યા હતા. આમાના મોટાભાગના ગામો સુદૂરવર્તી અને પર્વતીય કે જંગલ વિસ્તારોમાં તેમજ ડાબેરી ઉગ્રવાદ પ્રભાવિત (LWE) ગતિવિધિઓથી પ્રભાવિત વિસ્તારોમાં આવેલા હતાં. મટિરિયલ અને ઉપકરણોનું ત્યાં સુધી પરિવહન તેમજ કામના નક્કર સ્વરૂપ પ્રદાન કરવા માટે ત્યાં મેનપાવરને લઈ જવાની બાબત દૃઢ નિર્ધાર માગી લે તેવી બાબત હતી.

લગભગ ૩૫૦ જેટલા ગામો અરૂણાચલ પ્રદેશ, જમ્મુ અને કાશ્મીર, મેઘાલય અને મણીપુર રાજ્યોના દુર્ગમ પર્વતીય ક્ષેત્રમાં વસેલા હતા અને ત્યાં સુધી મટિરિયલ અને સાધનો લઈ જવામાં ૧૦ દિવસ જેટલો સમય લાગતો હતો. જમ્મુ અને કાશ્મીર તેમજ અરૂણાચલ પ્રદેશના કેટલાક ગામો સુધી તો સામગ્રીને હેલિકોપ્ટરમાં લઈ જવાની ફરજ પડી હતી. ૨૭૬૨ ગામોમાં ગ્રીડ નેટવર્કનો વિસ્તાર શક્ય નહોતો કારણ

તે સુદૂરવર્તી અને પહોંચી ન શકાય તેવા સ્થાને હતાં, તેથી ત્યાં સોલર આધારિત સ્ટેન્ડઅલોન સિસ્ટમ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવી હતી. બિહાર, ઝારખંડ, છત્તીસગઢ, મધ્ય પ્રદેશ અને ઓડિશાના ડાબેરી ઉગ્રવાદ પ્રભાવિત વિસ્તારોના ૭૬૧૪ ગામોમાં વિદ્યુતીકરણ કાર્ય દરમિયાન વિવિધ પ્રકારની સમસ્યાઓ અને પડકારનો સામનો કરવો પડ્યો હતો.

આ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવા માટે દિનદયાળ ઉપાધ્યાય ગ્રામ જ્યોતિ યોજના (ડીડીયુજીવાય) (કોષ્ટક - ૧ માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે) સઘન ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરની રચના કરવામાં આવી હતી. ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં તમામ સ્તરે ફીડર સેપરેશન (ગ્રામીણ પરિવારો અને કૃષી માટે) અને સબ-ટ્રાન્સમિશન અને મીટરિંગ સહિત ડિસ્ટ્રીબ્યુશન માળખાને મજબૂત બનાવવામાં આવ્યા હતા. હજારો કિલોમીટરની નવી વીજ લાઈન પાથરવામાં આવી હતી અને લાખો ડિસ્ટ્રીબ્યુશન ટ્રાન્સફોર્મર સ્થાપિત કરાયા હતા. બાકી રહી ગયેલા ગામોના વિદ્યુતીકરણે આ ગામોના આર્થિક અને સામાજિક વિકાસ માટેનો માર્ગ મોકળો કરી દીધો હતો. આ કાર્યક્રમે સાથે જ સહકારાત્મક સંઘવાદનું પણ અસરકારક દૃષ્ટાંત સ્થાપિત કર્યું હતું, જ્યારે કેન્દ્ર સરકાર, રાજ્યોની સરકારો અને વિતરણ કંપનીઓ તથા વહીવટીતંત્રે એક સમાન લક્ષ્યની પ્રાપ્તિ માટે એકબીજાની સાથે મળીને કામ કર્યું હતું

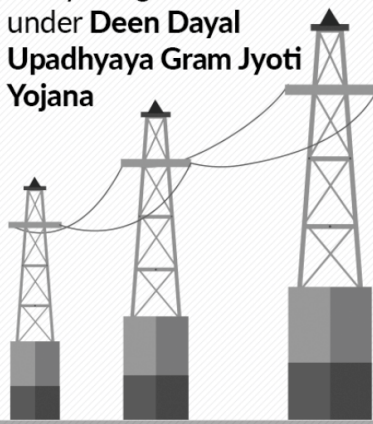
ત્યાર પછીનું પગલું દરેક ઘરને વીજળી પૂરી પાડવાનું હતું. વડાપ્રધાને પ્રધાનમંત્રી સહજ બીજલી હર ઘર યોજના – સૌભાગ્યનો સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૭માં પ્રારંભ કર્યો હતો. આ યોજનાનો આશય દેશના દરેક ઘરને વીજળી પૂરો પાડવાનો હતો. આ યોજના હેઠળ નક્કી

Speed and Scale of Transformation

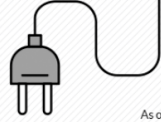
Powering a Billion Aspirations

Every village electrified under Deen Dayal Upadhyaya Gram Jyoti Yojana

SAUBHAGYA to ensure universal household electrification by 31st March 2019

As on 1st January, 2019

કરાયેલા લક્ષ્યાંકને તેની અંતિમ સમયમર્યાદા ૩૧ માર્ચ, ૨૦૧૯ સુધીમાં પ્રાપ્ત કરવાનો અમે અમારી જાતને એક મોટો પડકાર આપ્યો હતો. આ યોજના વિશેષ ખાસિયતો જેવીક સહજ – સરળ, હર ધર – દરેક ઘરનું, વિદ્યુતીકરણ સામેલ હતી.

આટલા મોટા સ્તરે આવો લક્ષિત કાર્યક્રમ શરૂ કરવાનો આ પહેલા વિશ્વમાં ક્યારેય પ્રયાસ કરાયો નથી. નવપ્રયોગ અને ઝપાની દૃષ્ટિએ આ કાર્યક્રમની પ્રગતિ ઉદાહરણીય છે. ૨.૫૦ કરોડ કરતાં પણ વધારે ઘરમાં સૌભાગ્ય યોજના હેઠળ વીજળી પહોંચી ગઈ છે. આ સંખ્યા બે દક્ષિણ આફ્રિકાને સાથે મૂકીએ તેના કરતાં પણ વધારે છે. અને ભારતે માત્ર ૧૫ મહિનાના વિક્રમી સમયગાળામાં આટલી મોટી સંખ્યામાં ઘરોનું

વિદ્યુતીકરણ કર્યું છે. તેની પરાકાષ્ટાએ આજે સરેરાશ સો હજાર ઘરો રોજ પ્રકાશિત થયા છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય ઊર્જા એજન્સીએ ભારતની વિદ્યુતીકરણ યાત્રાને વર્ષ ૨૦૧૮ની મહાનત્તમ સફળતા ગાથાઓ પૈકીની એક ગણાવી છે. માંડ ચાર લાખ જેટલા ઘરોને હજું વીજળી મળી શકી નથી અને આગામી થોડાક સપ્તાહોમાં તે ગામોને પણ વીજળી મળી જશે. આટલા ટૂંકાગાળામાં કોઈપણ દેશમાં આટલા મોટા સ્તરે કોઈ કામ થતું જોયું નથી.

વીજળીથી પ્રકાશિત પોતાના ઘર જોઈને ખુશીથી મલકાતા લોકોના ચહેરા મહત્વપૂર્ણ છે. સરકારે સાથે જ ઈન્ટીગ્રેટેડ પાવર ડેવલપમેન્ટ સ્કીમ (IPDS) યોજના પણ શરૂ કરી છે જેથી કરીને શહેરી વિસ્તારોમાં ઊર્જા માળખાકીય સુવિધાને મજબૂત કરી શકાય. આ IPDSનું ધ્યાન – શહેરી વિસ્તારોમાં સબ-ટ્રાન્સમિશન અને ડિસ્ટ્રીબ્યુશન નેટવર્કને મજબૂત બનાવવા પર, શહેરી વિસ્તારોમાં ડિસ્ટ્રીબ્યુશન ટ્રાન્સફોર્મર/ ફીડર્સ / ગ્રાહકોનું મીટરિંગ, ડિસ્ટ્રીબ્યુશન સેક્ટરને આઈટી સક્ષમ કરીને તેનું ઓટોમાઈઝેશન કરવાની વાત સામેલ છે.

કોષ્ટક ૧: ડીડીયુજીવેવાય હેઠળ ગ્રામીણ વિદ્યુતીકરણ કાર્યમાં પ્રગતિ (સૌભાગ્ય અને સબસ્યુમ્ડ રૂરલ ઇલેક્ટ્રીકાઈકેશન કોમ્પોનેન્ટ માટે વધારાના ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર સાથે):

શ્રેણી ક્રમાંક	ગ્રામીણ વિદ્યુતીકરણ કાર્યમાં પ્રગતિ	મે ૨૦૧૪ થી ડિસેમ્બર ૨૦૧૮ સુધી	મે, ૨૦૦૮થી મે, ૨૦૧૪ સુધી
૧.	મંજૂર કરાયેલી પ્રોજેક્ટની કુલ કિંમત (કરોડમાં)	૫૪,૬૭૨	૩૩,૦૮૧
૨.	રાજ્યોને ફાળવાયેલી ગ્રાન્ટ્સ (કરોડમાં)	૩૫,૪૩૭	૧૬,૦૫૮
૩.	ગામોનું સઘન વિદ્યુતીકરણ (સંખ્યા)	૩,૦૫,૨૨૮	૨,૨૭,૪૮૭
૪.	ડિસ્ટ્રીબ્યુશન ટ્રાન્સફોર્મર્સની સંખ્યા	૩,૬૦,૮૪૦	૨,૨૩,૫૬૩
૫.	HTલાઈન્સ (ફીડર સેગરેશન અને ૧૧ KV સહિત) (કિલોમીટર્સ)	૨,૮૨,૦૨૩	૧,૧૧,૬૭૭
૬.	નવા સબસ્ટેશનો (સંખ્યા)	૧,૦૦૧	૫૫૩
૭.	વર્તમાન સબસ્ટેશનોમાં વૃદ્ધિ	૨૧૦૮	૩૬૮

કોષ્ટક ૨: આઈપીડીએસ હેઠળ થયેલી પ્રગતિ:

શ્રેણી ક્રમાંક	માપદંડો	છેલ્લા ૪.૫ વર્ષમાં પ્રગતિ
૧.	કુલ અંદાજિત ખર્ચ	૩૨,૬૧૨ કરોડ
૨.	રાજ્યોને ફાળવાયેલી ગ્રાન્ટ	૭,૧૪૯ કરોડ
૩.	IT સક્ષમ નગરોની સંખ્યા	૮૬૯
૪.	હાલ પ્રગતિ હેઠળ રહેલા ગામોની સંખ્યા (IT સક્ષમ)	૧૯૫૮
૫.	એ.ટી. એન્ડ સી નુકસાનીમાં ઘટાડાની જાણકારી આપનારા નગરોની સંખ્યા	૧૦૭૦
૬.	નવા સબસ્ટેશન (સંખ્યા)	૧૦૨૮
૭.	વર્તમાન સબસ્ટેશનોનું વર્ધન	૪૪૧
૮.	એચ.ટી. લાઈન્સ (કિમી)	૩૫,૦૬૧
૯.	એલ.ટી. લાઈન્સ (કિમી)	૧૮,૧૨૫
૧૦.	ડિસ્ટ્રીબ્યુશન ટ્રાન્સફોર્મરની સંખ્યા	૫૫,૬૭૯
૧૧.	એનર્જી મીટર્સની સંખ્યા	૮૬,૧૩,૦૬૩

કોષ્ટક ૩: વન નેશન વન ગ્રીડ:

શ્રેણી ક્રમાંક	માપદંડો	છેલ્લા ૪.૫ વર્ષ દરમિયાન પ્રગતિ
૧.	ટ્રાન્સમિશન લાઈનમાં ઉમેરો (૨૨૦ કેવી kV અને ઉપર)	૧,૧૪,૬૦૭ કિમી
૨.	ટ્રાન્સફોર્મેશન ક્ષમતામાં ઉમેરો (૨૨૦ kV અને ઉપર)	૩,૪૪,૩૬૭ MVA
૩.	આંતર-કેન્દ્રીય ટ્રાન્સમિશન ક્ષમતામાં ઉમેરો	૫૬,૮૦૦ MVA
૪.	પ્રતિ વર્ષ ગ્રીડ નિર્માણની ગતિ	૨૨.૮૨૧ કિમી / વર્ષ

આઈપીડીએસ હેઠળ (કોષ્ટક - ૨) તૈયાર કરાયેલું ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ઈચ્છિત ગુણવત્તા અને ટકાઉપણા સાથે પૂરતાં પ્રમાણમાં વીજળીનો પુરવઠો ઉપલબ્ધ થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે સમાન મહત્વની બાબત છે. પ્રતિ દિવસ એક લાખ દરના દરે ગ્રાહકોના આધારમાં જંગી વધારો અને તેમજ અર્થવ્યવસ્થામાં વિકાસનો અર્થ થાય છે કે વીજળીની માંગણી છેલ્લા કેટલાક મહિનાઓમાં ૧૦% કરતાં પણ વધારેના દરે વધવા પામી છે.

રિન્યુએબલ એનર્જી (ઊર્જા):

હરિત અને સ્વચ્છ ધરતી માટે ભારત પોતાના ઊર્જા મિશ્રણને બદલવાની પ્રક્રિયા હેઠલ છે. વીજળીને સ્વચ્છ અને હરિત બનાવવા માટે ભારતે ૨૦૨૨ સુધીમાં ૧૭૫ જીડબલ્યુ ઊર્જા ક્ષમતા રિન્યુએબલ ઊર્જા પ્રાપ્ત કરવા માટેનો રોડમેપ તૈયાર કર્યો છે. તેમાં ૧૦૦ GW સૌર ઊર્જા અને ૬૦ GW પવન ચક્કી થકી પ્રાપ્ત થતી ઊર્જાનો સમાવેશ થાય છે. રિન્યુએબલ એનર્જીની કુલ સ્થાપિત ક્ષમતા છેલ્લા સાડા ચાર વર્ષમાં બમણાં કરતા પણ વધારે વધી છે - ૩૪,૦૦૦ મેગાવોટથી ૭૨,૦૦૦ મેગાવોટ. સોલર એનર્જીની ક્ષમતામાં છેલ્લા ચાર વર્ષ દરમિયાન આઠ ગણો વધારો થયો છે. આજે સ્થાપિત સૌર ઊર્જા ક્ષમતાને ક્ષેત્રે વિશ્વમાં પાંચમા સ્થાને છે. અને પવન ઊર્જાના ક્ષેત્રે વિશ્વમાં ચોથા સ્થાને છે જ્યારે રિન્યુએબલ એનર્જીના કુલ ઉત્પાદનની દૃષ્ટિએ પાંચમા સ્થાને છે. ભારત આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે તેણે આપેલી પ્રતિબદ્ધતાને પૂર્ણ કરવાની નજીક છે.

ઊર્જા દક્ષતા:

ઊર્જા દક્ષતાને પ્રોત્સાહિત કરે તેવા

ઇન્સ્ટોલવાઈઝેશન, સંવર્ધન, બિલની ચૂકવણીની સરળતા વગેરે મારફત ક્રાંતિ લાવશે. વધુમાં તે યુવાનો માટે સ્કેલ્ડ રોજગારનું સર્જન કરશે.

સરકારે નેશનલ ઈ-મોબિલિટી કાર્યક્રમની ઈલેક્ટ્રીક વાહનોને મોટા પાયે પ્રોત્સાહિત કરવા શરૂઆત કરી છે. આવા

કોષ્ટક ૪: UJALA અને SLNP દ્વારા લવાયેલી ઊર્જા દક્ષતા :

શ્રેણી ક્રમાંક	માપદંડો	UJALA	SLNP
૧.	વિતરિત કરાયેલા LED બલ્બની સંખ્યા, સ્ટ્રીટલાઈટ ઈન્સ્ટોલ કરાઈ	૩૧.૮૦ કરોડ LED બલ્બ	૭૭.૩૩ LED સ્ટ્રીટલાઈટ
૨.	દર વર્ષે અંદાજિત ઊર્જા બચત	૪૧.૩૦ અબજ યુનિટ	૫.૧૮ અબજ યુનિટ
૩.	એવોઈડેડ પીક ડિમાન્ડ, એવોઈડેડ કેપેસિટી	૮,૨૬૯ MW	૮૬૬ MW
૪.	દર વર્ષે ગ્રીન હાઉસ ગેસના ઉત્સર્જનમાં કમી	૩૩.૪૫ મિલિયન ટન CO2	૩.૫૭ મિલિયન ટન CO2

એવેન્યુને શોધવાની જરૂરિયાત છે. આ ક્ષેત્રે ઘણા નવપ્રયોગાત્મક નીતિગત પગલાંઓ ઉઠાવાયા છે. લોકોને LED બલ્બ ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે UJALA કાર્યક્રમ અને પરંપરાગત સ્ટ્રીટલાઈટના સ્થાને સ્માર્ટ અને ઊર્જા બચાવતા LED સ્ટ્રીટ લાઈટો નાખીને પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરવા માટે SLNP (સ્ટ્રીટલાઈટ નેશનલ પ્રોજેક્ટ)એ દર વર્ષે અબજો યુનિટ વીજળી બચાવી છે. (કોષ્ટક - ૪)

સ્ટાર લેબલિંગ કાર્યક્રમ, એનઈ કન્ઝર્વેશન બિલ્ડિંગ કોડ અને પરફોર્મ, એચિલ્ડ એન્ડ ટ્રેન્ડ (PAT) મારફત ઊર્જા દક્ષતાના પગલાંઓ પણ મહત્વપૂર્ણ પગલાં છે. ઉદ્યોગ જગત માટેની PAT ની પહેલી સાઈકલમાં ૮.૬ મિલિયન ટન ઓઈલની બચત થઈ હતી જે ભારતના પ્રાથમિક ઊર્જા પુરવઠાના ૧.૨૩ % જેટલું છે. બીજી સાઈકલથી તેના કરતાં પણ વધારે ઊંચા પ્રમાણમાં બચત થવાનો અંદાજ છે.

આગળ લેવાનારા પગલાં:

એક નવી ટેરિફ પોલીસીને અંતિમ ઓપ આપવામાં આવી રહ્યો છે. તેમાં કેટલીક

ગ્રાહકોને અનુકૂળ જોગવાઈઓ સામેલ છે જેથી કરીને ગ્રાહકોને ૨૪ કલાક અને સાતેય દિવસ અબાધિત વીજ પુરવઠો આપી શકાય. આ નીતિ ૧ એપ્રિલ, ૨૦૧૮ના રોજથી બધાને ફરજિયાત પણે ૨૪x૭ વીજળી પુરવઠો પૂરો પાડવાનું ફરજિયાત બનાવે છે. જો કોઈ યોગ્ય કારણ વિના પાવર અવરોધાશે (જેમ કે નિયત મેઈનટેનન્સ કાર્ય અથવા કુદરતી આફતને કારણે) તો સંબંધિત વીજ વિતરણ કંપની (DISCOM)એ સજાનો સામનો કરવો પડશે. આ બાબત અસરકારક રીતે DISCOMs દ્વારા લોડ શેડિંગનો અંત આણશે.

સ્માર્ટ ઈલેક્ટ્રિકલિટી મીટર્સ : આગામી ૩ વર્ષના સમયગાળા દરમિયાન દેશમાં તમામ વીજ મીટરોને બદલીને તેમના સ્થાને નવા સ્માર્ટ મીટરો લગાવવાની યોજના છે. NDMC વિસ્તારમાં ૫૦ હજાર કરતાં વધારે મીટરો લગાવી દેવાયા છે. આ મીટરો પાવર સેક્ટરમાં AT&C કોસ્ટને ઘટાડીને, DISCOMsના સારા આરોગ્ય માટે ઊર્જાનું

ઈલેક્ટ્રીક વાહનોને મોટા પાયે અપનાવાય તે માટે સઘન ચાર્જિંગ માળખાની ઉપલબ્ધતા પૂર્વશરત છે. ઊર્જા મંત્રાલય એક સમર્થ નિયામ માળખું તૈયાર કરી રહ્યું છે જેથી કરીને ચાર્જિંગ અને સ્ટોરેજ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરનો ઝડપી રીતે વિસ્તાર કરી શકાય છે.

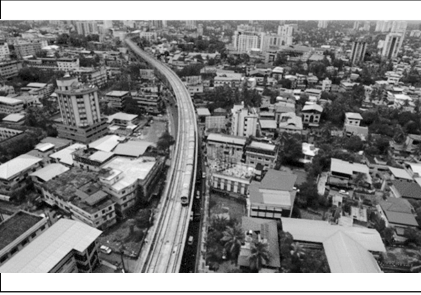
૨૦૧૮માં ભારત વિશ્વ બેન્કના વિશ્વમાં વીજળી પ્રાપ્ત કરવા સરળતા માટેના રેન્કિંગમાં ૨૦૧૪ના ૧૧૧માં રેન્કની તુલનામાં ૨૪ પોઈન્ટના કૂદકો મારીને ઊંચા સ્થળે પહોંચ્યું છે. આ એક મોટો કુદકો છે અને તે સરકારના પરિણામલક્ષી વલણને દર્શાવે છે. જોકે હજું પણ ઘણું બધું પ્રાપ્ત કરવાનું છે. મંત્રાલયનું વિઝન સ્પષ્ટ છે અને નિર્ધારિત દૃઢ છે. મંત્રાલય ઊર્જાસભર ભારત - સમૃદ્ધ ભારત પ્રત્યે પ્રતિબદ્ધ છે.

લેખક સ્વતંત્ર હવાલો ધરાવતા કેન્દ્રીય ઊર્જા અને ન્યૂ અને રિન્યુએબલ ઊર્જા વિભાગના મંત્રી છે.

E-mail: pibpower@gmail.com

શહેરી પરિવર્તન માટે બહુમુખી અભિગમ

દુર્ગા શંકર મિશ્રા

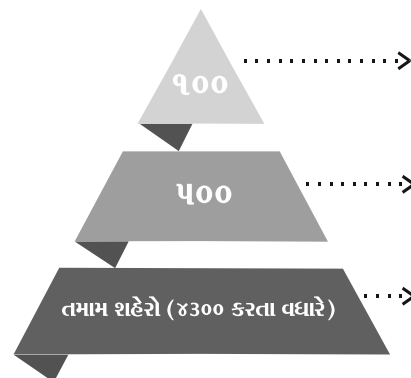
સ્માર્ટ સિટી મિશન (SCM) હેઠળ, શહેરી માળખાકીય સવલતો, સેવાઓમાં સુધારો અને સંસાધનોના ઉપયોગ માટે સમુદાયને કેન્દ્રમાં રાખીને તથા ડિજિટલ ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરીને શહેરી સુશોભનની નવી રીતો દ્વારા જીવનધોરણની સરળતા માટે ૧૦૦ શહેરોનો વિકાસ કરવામાં આવી રહ્યો છે. સ્માર્ટ સિટી અન્વયે રૂપિયા ૨,૦૫,૦૧૮ કરોડના ખર્ચે ૫,૧૫૧ પ્રોજેક્ટ્સને અમલમાં મૂકવાના છે. જ્યારે તે પ્રોજેક્ટ્સનું સારી રીતે પ્લાનિંગ અને નિયમન કરાશે ત્યારે આ શહેરો પ્રગતિ અને ટકાઉ વિકાસનું એન્જિન બનશે.

વર્ષ ૨૦૧૧ની વસ્તી ગણતરી પ્રમાણે ભારતની શહેરી વસ્તી ૩૧ % કરતા પણ વધારે હતી અને વર્ષ ૨૦૫૦ સુધીમાં તેમાં ૫૦ % જેટલો વધારો થવાની અપેક્ષા સેવાઈ રહી છે. એટલે કે તે ૮૦૦ મિલિયન કરતા પણ વધારે પહોંચી જવાની સંભાવના છે. શહેરી ભારત દેશના GDPમાં ૬૩% પ્રદાન કરે છે; ૨૦૩૦ સુધીમાં તે ૭૫ %થી પણ વધારે વિકસે તેવો અંદાજ છે. જનતા અને સંપત્તિની વધુ પ્રમાણમાં ગીચતાને ધ્યાનમાં લેતા, શહેરો પર હવામાન પરિવર્તન, આફતો અને સંઘર્ષોથી વધારે પ્રભાવિત થવાનો ખતરો વધી જાય છે. જોકે, જ્યારે સારી રીતે આયોજન અને નિયમન કરવામાં

આવે, તો શહેરો પ્રગતિ અને ટકાઉ વિકાસનું એન્જિન બની જાય છે.

શહેરોનો કાયાપલટ:

વડાપ્રધાન નરેન્દ્ર મોદીએ શહેરીકરણના પડકારને, અર્થવ્યવસ્થાને ગતિશીલ બનાવવાના અને આગળ વધારવાના પડકાર તરીકે જોયા હતા. માળખાકીય સુવિધાઓમાં રોકાણ કરવાથી રોજગારીનું સર્જન થશે, લોકોની જીવનશૈલીમાં સરળતા આવશે અને તેનાથી નાગરિક પોતાની સર્વશ્રેષ્ઠ ક્ષમતા સાથે દેશની સેવા કરી શકશે. તેથી અહીં નીચે રેખાંકિત કરાયેલી ત્રણ સ્તરીય રણનીતિને અનુસરવામાં આવી હતી:

૧૦૦ સ્માર્ટ શહેરોને ડિજિટલ ટેકનોલોજીનો વધારે ઉપયોગ કરીને અને સંસાધનોનો મહત્તમ અને પૂર્ણકક્ષા સુધી ઉપયોગ કરીને લોકોના જીવનને સરળ બનાવવા માટે લાઈટહાઉસ તરીકે વિકસિત કરવામાં આવી રહ્યા છે.

પાણી પુરવઠો અને ગટર-સેપ્ટેજ, જેમને સ્કેલના અર્થતંત્રની જરૂર હોય છે તેને ૧ લાખ કરતા વધારે વસ્તી ધરાવતા ૫૦૦ AMRUT શહેરોમાં વિકસિત કરવામાં આવી રહ્યા છે.

ગરીબી નાબૂદી, પરવડી શકાય તેવા મકાનો અને સ્વચ્છતા અને સ્કાઈ જેવી બાબતોને તમામ શહેરી સ્થાનિક એકમો માટે DAY-NULM, PMAY (U) અને SBM (U) મારફત પૂરી પાડવામાં આવી રહી છે.

આકૃતિ ૧. વિકાસનો અધિક્રમ

(એ) ગરીબી નાબૂદી માટે લોકોને પરવડી શકાય તેવા મકાનો અને સ્વચ્છતા અંગેની યોજનાઓ દીનદયાલ અંત્યોદય યોજના- રાષ્ટ્રીય શહેરી આજીવિકા મિશન (DAY- NULM), પ્રધાનમંત્રી આવાસ યોજના – શહેરી (PMAY-U) અને સ્વચ્છ ભારત મિશન-શહેરી (SBM-U)ને શહેરી સ્થાનિક એકમો (ULBs)માં અમલમાં મુકાયા છે.

(બી) પાયાની માળખાકીય સુવિધાઓ જેવી કે પાણીનો પુરવઠો, ગટરો-સેપ્ટેજ પ્રોજેક્ટ્સ અને ગ્રીન પાર્ક પર વિશેષ ધ્યાન અપાયેલું છે. આ સેક્ટર માટે ઇકોનોમિક સ્કેલ જરૂરી છે અને તેમની પર ૧,૦૦,૦૦૦ કરતા વધારે વસ્તી ધરાવતા ૫૦૦ શહેરોમાં અટલ મિશન ફોર રિજુવિનેશન એન્ડ અર્બન ટ્રાન્સફોર્મેશન (AMRUT) દ્વારા અમલ કરાઈ રહ્યો છે. તે પ્રોજેક્ટ ૬૦ કરતા પણ વધારે શહેરી વસ્તીને આવરી લઈ રહ્યો છે.

(સી) સ્માર્ટ સિટી મિશન (SCM) હેઠળ, શહેરી માળખાકીય સવલતો, સેવાઓમાં સુધારો અને સંસાધનોના ઉપયોગ માટે સમુદાયને કેન્દ્રમાં રાખીને અને ડિજિટલ ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરીને શહેરી સગવડોની નવી રીતો દ્વારા જીવનધોરણની સરળતા માટે ૧૦૦ શહેરોનો વિકાસ કરવામાં આવી રહ્યો છે.

સ્માર્ટ શહેરોનો અર્થ:

સ્માર્ટ સિટીઝ મિશનનો પ્રારંભ વડાપ્રધાન દ્વારા ૨૫ જૂન, ૨૦૧૫ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો.

સ્માર્ટ શહેરમાં બોલચાલની સામાન્ય ભાષામાં આ રીતે સમજી શકાય તેવા શહેરો જે પોતાના નાગરિકોના જીવનની ગુણવત્તામાં સુધારો કરવા માટે યોગ્ય ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરે છે. જોકે, સ્માર્ટ શહેરોની કોઈ નક્કી વ્યાખ્યા નથી. સ્માર્ટ શહેરો નીચેના સિદ્ધાંતો અનુસાર તૈયાર કરાયેલા છે:

૧. **કેન્દ્રમાં નાગરિક:** નાગરિકો અને સમુદાયો વિકાસના કેન્દ્રમાં છે.

૨. **ઓછામાંથી વધુ:** સંસાધનોની અછત અને અવરોધ પ્રત્યે સજાગ હોવાને કારણે તેમણે ઓછા સંસાધનો – જેવા કે ઊર્જા, ધિરાણ અને અન્યમાંથી વધારે અસર અને પરિણામોનું સર્જન કરવાનું હોય છે.

૩. **સહકારી અને સ્પર્ધાત્મક સંઘવાદ:** શહેરોની પસંદગી રાજ્ય અને કેન્દ્ર સ્તરે બે તબક્કાની સ્પર્ધા દ્વારા કરવામાં આવે છે.

૪. **એકીકરણ, નવપ્રયોગ અને ટકાઉપણું:** આ માત્ર ટેકનોલોજીના ઉપયોગની વાત નથી પણ તે એકીકૃત માળખાકીય સુવિધા અને

સેવાના સર્જનની વાત છે.

૫. **ટેકનોલોજી માધ્યમ છે લક્ષ્યાંક નહીં:** શહેર વિશેષની જનતાની ચોક્કસ જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં રાખીને ટેકનોલોજીની સાવધાની સાથે કરાયેલી પસંદગી શહેરો માટે સમાધાન આણવા માટે મહત્વપૂર્ણ છે.

૬. **સમાવેશિતાએ માર્ગદર્શક તત્વજ્ઞાન છે:** શહેરો જનતા માટે છે અને તેથી તેમનું નિર્માણ સમાવેશિતાના સિદ્ધાંતને આધારે કરાવવું જોઈએ.

વ્યાપક રીતે કહીએ તો, સ્માર્ટ સિટીઝ અથવા શહેરો ત્રણ મહત્વના મુદ્દાઓનું નિરાકરણ આણે છે: જીવનક્ષમતા, આર્થિક ક્ષમતા અને ટકાઉપણું.

આમ પહેલીવાર કરવામાં આવી રહ્યું છે કે

■ શહેરોના કેટલાક ચોક્કસ વિસ્તારોને પદ્ધતિસર અને ગુણવત્તાપૂર્ણ રીતે, વ્યાપક રીતે વિકસિત કરાશે.

■ નાગરિકો સાથે સઘન રીતે ચર્ચા અને મંત્રણા કરાશે.

■ સરકારી યોજનાઓમાં ભંડોળની ફાળવણી પ્રધાનો અથવા અધિકારીઓનો નિર્ણય નહીં રહે પરંતુ તે કાર્યની પૂર્ણતા પર આધારિત રહેશે.

વડાપ્રધાન દ્વારા ૨૫ જૂન, ૨૦૧૫ના રોજ સ્માર્ટ સિટીઝ મિશનનો કરાયેલો પ્રારંભ

- વડાપ્રધાને ૩૦ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૬ના રોજ ઇકોનોમિક ટાઈમ્સ ગ્લોબલ બિઝનેસ મીટમાં પોતાના સંબોધન દરમિયાન આ વાત જણાવી હતી.

નાગરિકોને સામેલ કરવાની વ્યાપક ક્વાયત રાષ્ટ્રીય સ્તરની સ્પર્ધામાં ભાગ લેવા માટે સ્માર્ટ સિટી પ્રોજેક્ટ્સ (SCPs) તૈયાર કરવાનો પાયો નાખે છે. શહેરી વિસ્તારોને સૌથી વધારે નડતા મુદ્દાઓ જે મોટાભાગના નાગરિકોએ જણાવ્યા હતા તે આ હતા: શહેરી વિસ્તારમાં ગતિશીલતા, સસ્તાં મકાનો, પાણી, કચરો અને ગંદા પાણીના નિકાલની સુવિધા, સ્વચ્છતા, સુરક્ષા અને સલામતી, આરોગ્ય અને શિક્ષણ તેમજ ઊર્જા સુરક્ષા.

અર્થવ્યવસ્થાને સંચાલિત કરવા માટે શહેરોની તાકાત પર સારી રીતે અભ્યાસ થયેલા છે અને તે સ્વીકૃત બાબત છે. સાફ રોકાણ, વાતાવરણ તૈયાર કરવું, રોજગાર સર્જન કરવું, રોકાણને આકર્ષિત કરવું અને નવપ્રયોગોને ઉત્તેજન આપવું જેવી બાબતો સ્માર્ટ શહેરોની મુખ્ય આકાંક્ષાઓ અથવા મહેચ્છાઓ છે.

...આ મિશનનો હેતુ નીચલા, નીચલા મધ્યમ વર્ગ અને મધ્યમવર્ગના લોકોને સારી નાગરિક સુવિધાઓ પૂરી પાડવાનો, અને તેમના જીવનને સરળ બનાવવાનો છે - વડાપ્રધાને ૨૮ જુલાઈ, ૨૦૧૮ના રોજ લખનઉ ખાતે આ વાત જણાવી હતી.

શહેરો ટકાઉપણા પ્રત્યે સભાન હોવા જોઈએ. વિકાસ માટે એક યોગ્ય અને ગતિશીલ સંતુલનની જરૂર હોય છે જેમાં ટેકનોલોજી, માળખાકીય સુવિધા, પ્રક્રિયાઓ અને રોકાણના રોજના નિર્ણયો સમાજની વર્તમાન અને ભાવિ ચિંતાઓના સંતુલન

માટે લેવામાં આવતા હોય છે.

સ્માર્ટ સિટીઝ મિશનની રણનીતિ:

આ મિશન બે-સ્તરીય રણનીતિ દ્વારા મોટા લક્ષ્યાંકની પ્રાપ્તિ કરવાનો પ્રયાસ કરે છે.

૧. વિસ્તાર આધારિત વિકાસ: તેમાં શહેરની અંદર જ વિશ્વ સ્તરીય વિસ્તારોના વિકાસ પર ધ્યાન હોય છે જે રિડેવલપમેન્ટ, રેટ્રોફિટિંગ અને ગ્રીન ડેવલપમેન્ટ દ્વારા અનુકરણીય મોડલ તરીકે કાર્ય કરે.

૨. સમગ્ર શહેરનો વિકાસ: મુખ્ય અને પાયાની માળખાકીય સુવિધાઓ અને સેવાઓ પર અસર માટે ડિજિટલ ટેકનોલોજીના ઉપયોગ સાથે શહેરો હસ્તક્ષેપ માટેના મહત્વપૂર્ણ વિસ્તારોની ઓળખ કરશે.

મિશનની ઉત્ક્રાંતિ:

ચાર અલગ-અલગ રાઉન્ડ બાદ ૧૦૦ સ્માર્ટ શહેરોની પસંદગી કરવામાં આવી છે. સ્માર્ટ સિટીઝ મિશન હેઠળ પસંદગી પામેલા શહેરોમાં તેમની પસંદગી થઈ તે તારીખથી ૫ વર્ષની અંદર રૂપિયા ૨,૦૫,૦૧૮ કરોડના ખર્ચે ૫,૧૫૧ પ્રોજેક્ટ્સ પૂરા કરવાનો પ્રસ્તાવ છે. નાણાકીય નવપ્રયોગ તેમની મૂડીરોકાણ યોજનાની ડિઝાઇન આધારે તૈયાર કરાયેલા છે. પ્રોજેક્ટ માટે ભંડોળની વહેંચણી નીચે પ્રમાણે કલ્પિત કરાઈ છે: કેન્દ્ર અને રાજ્યની સરકારો: રૂપિયા ૮૩,૫૫૩ કરોડ (૪૫%), કેન્દ્ર અને રાજ્યોના અન્ય મિશન અને કાર્યક્રમો અને અથવા તો ULBમાંથી ભંડોળ: ૪૨,૦૮૮ કરોડ રૂપિયા (૨૧%), PPP માંથી ભંડોળ રૂપિયા ૪૧,૦૨૨ કરોડ (૨૧%), લોન/ઋણ રૂપિયા ૮,૮૪૩ કરોડ, પોતાના સ્રોત દ્વારા રૂપિયા ૨,૬૪૪ કરોડ (૧%), અન્ય સ્રોત : રૂપિયા ૧૫,૯૩૦ કરોડ (૮%).

ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ:

પ્રત્યેક સ્માર્ટ શહેરમાં સ્માર્ટ સિટી સેન્ટર (જેને એકીકૃત કમાન્ડ અને કન્ટ્રોલ સેન્ટર પણ કહેવાય છે). તે શહેરનું મસ્તિષ્ક અને ચેતાતંત્ર રહેશે જ્યાં ડિજિટલ ટેકનોલોજીને શહેરના સામાજિક, ભૌતિક અને પર્યાવરણને લગતા પાસા સાથે એકીકૃત કરાશે જેથી કરીને કેન્દ્રીયકૃત મોનિટરિંગ અને નિર્ણય પ્રક્રિયા ઉપલબ્ધ થાય. તેના પરિણામો ખૂબજ ઉત્સાહજનક રહ્યા છે. રાજકોટમાં ઓનલાઇન રીતે જન્મ અને મૃત્યુ પ્રમાણપત્ર ઇશ્યૂ કરવાની દિશામાં રેકોર્ડ વધારો જોવા મળ્યો છે અને સર્વેલન્સ દ્વારા ગુનાખોરીના દરમાં પણ ઘટાડો જોવા મળ્યો છે.

અમદાવાદ શહેરમાં ટ્રાફિક ચલણમાં સુધારો જોવા મળ્યો છે, પુણે શહેરમાં મહત્વના સ્થળોએ ફ્લડ સેન્સર્સ ગોઠવાયા છે જે સ્માર્ટ સિટી સેન્ટરને ડેટા પૂરા પાડે છે. વિશાખાપટ્ટનમ શહેર ખાતે CCTV અને GPS ધરાવતી બસોનું સ્માર્ટ સિટી સેન્ટર દ્વારા ઓનલાઇન મોનિટરિંગ કરવામાં આવે છે. ભોપાલ શહેરમાં પ્રોપર્ટી ટેક્સના સંગ્રહણમાં વધારો જોવા મળ્યો છે અને તે પોતાની પરિવહન સેવાનું ઓનલાઇન ટ્રેકિંગ કરવામાં સમર્થ બન્યું છે.

અર્થતંત્ર પર અસર:

સ્માર્ટ સિટીઝ પ્રોજેક્ટ્સ માત્ર ટકાઉ વિકાસને જ પ્રોત્સાહિત નથી કરતો પણ તે સાથે જ ધબકતા, સમાવેશી, સ્વસ્થ અને સહાયકારી શહેરોનું પણ નિર્માણ કરવામાં મદદ કરે છે અને તેમ કરીને જીવનની ગુણવત્તા સુધારે છે. તેમાના કેટલાક નીચે પ્રમાણે છે:

અભિયાન વિસ્તાર આધારિત વિકાસમાં મિક્સ્ડ લેન્ડ યુઝને પ્રોત્સાહિત કરે છે કારણ કે સમીપ્ય અને ઘનતા માળખાકીય સુવિધા અને સેવા પૂરી પાડવા પાછળનો માથાદીઠ ખર્ચ ઘટાડે છે. સ્થાનિક આર્થિક વિકાસને લગતા પગલાંનું ધ્યાન વેપાર અને છૂટક વેચાણ ગતિવિધિઓ પર હોય છે, મિક્સ્ડ યુઝ ડેવલપમેન્ટના ભાગરૂપે, બજારના પુનઃવિકાસ પ્રોજેક્ટ અને નવી ઓફિસો, ઘરો અને જોડાયેલી સંસ્થાઓ જેવી કે કન્વેન્શન સેન્ટર વગેરેના નિર્માણ પર ધ્યાન હોય છે.

નવપ્રયોગએ મુખ્ય સંચાલક છે:

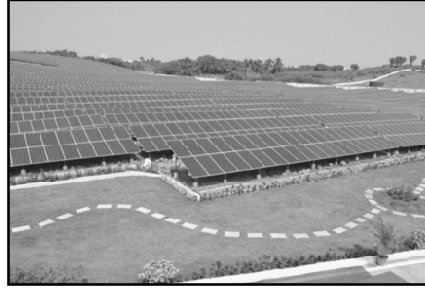
સ્માર્ટ સિટીઝ મિશનએ માત્ર શહેરોમાં માળખાકીય સુવિધાઓમાં સુધારો કરવાની જ બાબત નથી. તે એવું મિશન છે જે રાષ્ટ્રને નવી ઓળખ આપે છે, યુવાન ભારતનો સાર છે. નવું ભારત છે. — વડાપ્રધાને ૧૪ જુલાઈ, ૨૦૧૮ના રોજ વારાણસી ખાતે કહ્યું.

સ્ટાર્ટઅપ્સની ભૂમિકાને ઓળખતા, સ્માર્ટ સિટીઝ મિશન SPIRIT -સ્માર્ટ સિટિસ પ્રમોટિંગ ઇનોવેસન રિસર્ચ એન્ડ ઇન્ક્યુબેશન ઇન ટેકનોલોજી દ્વારા નવપ્રયોગ માટે વાતાવરણની રચના કરશે. આ પગલું અટલ ઇનોવેશન મિશન (AIM) અને સ્ટાર્ટઅપ ઇન્ડિયા પ્રોગ્રામ સાથે મળીને ભરાયેલું છે. તેનાથી સ્થાનિક વિસ્તારનો વિકાસ શક્ય બનશે, ટેકનોલોજી સુદૃઢ બનશે. અને તેના લીધે અર્થતંત્રનો વિકાસ વધારે થશે અને ડિજિટલ યુકવણીના ક્ષેત્રે પરિવર્તન આવશે.

ટકાઉપણા પર અસર:

સ્માર્ટ શહેરોએ ખાતરીપૂર્વક વીજ પુરવઠો સુનિશ્ચિત કરવા માટે રોકાણનો

પ્રસ્તાવ આપ્યો છે, જેમાંથી ઓછામાં ઓછી ૧૦ % વીજળી સૌર ઊર્જામાંથી આવશે. દીવ ભારતમાં સર્વપ્રથમ એવું શહેર બન્યું છે જે દિવસ દરમિયાન સંપૂર્ણપણે સૌર ઊર્જાનો પ્રયોગ કરે છે. ઘણા અન્ય શહેરોએ સૌર અને પવન ઊર્જા સહિતની રિન્યુએબલ ઊર્જાના પ્રોજેક્ટ્સ શરૂ કર્યા છે. અન્ય પગલાંઓની વાત કરીએ તો તેમા સ્માર્ટ મીટરિંગ દ્વારા વીજ પુરવઠાની વહેંચણી મજબૂત કરવી, ઊર્જાના વપરાશની દિશામાં દક્ષતાપૂર્ણ એવી ગ્રીન ઇમારતોનું નિર્માણ અને ગ્રીન પરિવહન વિકલ્પો સામેલ છે.

સોલર પીવી ઇન્સ્ટોલેશન, દીવ સ્માર્ટ શહેર યાવીરૂપ બાબતો: સ્માર્ટ ગર્વનન્સ, સુધારાયેલું શહેરી ધિરાણ, ક્ષમતા નિર્માણ અને ટેકનોલોજી સંચાલિત નવપ્રયોગ.

સ્માર્ટ ગર્વનન્સ: શહેરી સુશાસનને નાગરિક કેન્દ્રિત અને સસ્તું બનાવવા, જવાબદારી અને પારદર્શકતા લાવવા, મ્યુનિસિપલ ઓફિસ ગયા વિના જ સેવા પૂરી પાડવા, જનતાની ઈચ્છા અને અવાજ સાંભળવા માટે ઇ-ગ્રુપની રચના કરવી તેમજ જનતાના અભિપ્રાય પ્રાપ્ત કરવા અને ઓનલાઈન સાધનોની મદદથી કાર્યક્રમોનું ઓનલાઈન મોનિટરિંગ કરવા માટે સ્માર્ટ શહેરો ICT આધારિત ટેકનોલોજી અને ડિજિટલાઈઝેશનનો લાભ ઉઠાવે છે. અત્યાર સુધીમાં ૧૩ સ્માર્ટ સિટીમાં ICCC કામગીરી શરૂ કરવામાં આવી છે અને અન્ય ૪૯માં

કામગીરી આગળ ચાલી રહી છે.

‘ડેટાસ્માર્ટ સિટીઝ’: તે એક તૈયાર થઈ રહેલું નીતિગત માળખું છે જેનો આશય જનતા, પ્રક્રિયા અને ટેકનોલોજીથી બનેલ સમગ્ર તંત્ર માટે ઉદ્દીપક તરીકે કામ કરવાનો છે. પૂણે અને સુરત શહેરોએ સિટી ડેટા પોર્ટલ <http://opendata.pmc.gov.in> અને <https://surat.data.gov.in/> દ્વારા ડેટા સેટ્સનું પ્રકાશન શરૂ કર્યું છે. સ્માર્ટ સિટીઝ મિશનનો આશય તમામ ૧૦૦ શહેરો માટે સિવિક ડેટા ખુલ્લો મુકવાનો છે.

ULBને નાણાકીય રીતે આત્મ-નિર્ભર બનાવવા: મંત્રાલયે શહેરોના કેડિટ રેટિંગનો પ્રારંભ કર્યો હતો, જે ૪૬૫ શહેરોમાં સંપન્ન થયો હતો. મંત્રાલયએ દર ૧૦૦ કરોડના મ્યુનિસિપલ બોન્ડ્સ ઇશ્યુ કરવા પર રૂ. ૧૩ કરોડનું ULBને ઇન્સેન્ટિવ આપ્યું હતું, જે ૨ % વ્યાજ માફી જેટલી રકમ છે. પૂણે (રૂ. ૨૦૦ કરોડ), ઇન્દોર (રૂ. ૧૪૦ કરોડ), ભોપાલ (રૂ. ૧૭૫ કરોડ), અમરાવતી (રૂ. ૨,૦૦૦ કરોડ), હૈદરાબાદ (રૂ. ૩૮૫ કરોડ) અને વિશાખાપટનમ (રૂ. ૮૦ કરોડ)એ મ્યુનિસિપલ બોન્ડ્સ દ્વારા નોંધપાત્ર પ્રમાણમાં રકમ ભેગી કરી હતી. શહેરો રહેણાંક સુવિધા, સોલર રૂફટોપ પ્રોડેક્ટ, પબ્લિક બાઈક શેરિંગ, પાર્કિંગ મેનેજમેન્ટ, સ્માર્ટ કાર્ડ્સ અને ટ્રાન્સપોર્ટ હબ્સ વગેરે ક્ષેત્રે પીપીપી ધોરણે પ્રોજેક્ટ્સને અમલમાં મુકી રહ્યા છે.

ક્ષમતા નિર્માણ:

મંત્રાલયે ફ્રેન્ચ ડેવલપમેન્ટ બેન્ક (AFD) સાથે મળીને સિટીઝ ઇનવેસ્ટમેન્ટ ટુ ઇનોવેટ, ઇન્ટીગ્રેટ એન્ડ સસ્ટેન (CITIIS) ચેલેન્જનો પ્રારંભ કર્યો હતો. AFD પસંદગીના શહેરોને ટકાઉપણાના મુખ્ય વિસ્તારો જેવા કે મોબિલિટી, પબ્લિક ઓપન

સ્પેસ, શહેરી સુસાશન અને ICT અને ઓછી આવક ધરાવતા વર્ગમાં સામાજિક અને સંગઠનાત્મક નવપ્રયોગ માટે ૧૦૦ મિલિયન યુરોનું રોકાણ ઉપલબ્ધ કરાવશે. મિશન CITIIS ચેલેન્જ હેઠળ ઓછામાં ઓછા ૧૫ પ્રોજેક્ટ્સને પસંદ કરશે.

ઈન્ડિયા સ્માર્ટ સિટિસ ફેલોશિપ એન્ડ ઈન્ટર્નશિપ પ્રોગ્રામ: તેનો પ્રારંભ યુવાનોને આ મિશન સાથે જોડવા માટે થયો હતો. આ કાર્યક્રમ મિશનની અંદર નોલેજ મેનેજમેન્ટને પ્રોત્સાહિત કરશે અને યુવાન પ્રોફેશનલ્સને શહેરી આયોજન અને સુસાસન અંગે જાણકારી અને જ્ઞાન માટેની તક પૂરી પાડશે.

સ્માર્ટ નેટ: આ પગલું ભારતમાં શહેરોના વિકાસને સમર્થન આપવા માટે તેમજ સિટી મેનેજર્સ અને શહેરી પરિવર્તનમાં પ્રાથમિક સ્ટેકહોલ્ડર્સના શીખવા માટે, વહેંચણી કરવા માટે અને પ્રચાર હેતુ સંસાધન સમૃદ્ધ ઈકોસિસ્ટમના સર્જન માટે છે.

નેશનલ અર્બન ઈનોવેશન હબ (NUIH) : વર્તમાન સંસાધનોને મજબૂત કરવા અને નવપ્રયોગ વિકાસની ફૂટપ્રિન્ટના વિસ્તાર અને શહેરી વિસ્તારના ક્ષમતા નિર્માણ માટે આ યોજનાનો રાષ્ટ્રીય સ્તરે પ્રસ્તાવ કરાઈ રહ્યો છે. સશક્ત કાર્યાધિકારીઓ અને મજબૂત સંસ્થાનોની રચના માટે NUIH, નેશનલ સ્માર્ટ સિટીઝ કેપેસિટી બિલ્ડિંગ પ્રોગ્રામને આગળ વધારશે. NUIH કાર્યક્રમને નેશનલ અર્બન ઈનોવેશન સ્ટેક (NUIS) દ્વારા સંચાલિત કરાશે. NUISનો આશય વિભિન્ન શહેરી કાર્યક્રમો માટે જરૂરી પાયાની બાબતો પૂરી પાડવાનો છે. NUIS રાષ્ટ્રીય સ્તરે શેર કરાયેલું ડિજિટલ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર છે જેને કેન્દ્ર અને રાજ્યો બંનેની સરકારો અને જાહેર અને ખાનગી સેક્ટર ઉપયોગમાં લઈ

શકે છે.

મિશનની પ્રગતિની સ્થિતિ:

છેલ્લા ૩ વર્ષ દરમિયાન, તમામ સ્માર્ટ સિટીઝએ મિશનના અમલીકરણ માટે સ્પેશિયલ પર્પઝ વ્હીકલ (SPV) સ્થાપિત કર્યા છે. તે તમામે સ્માર્ટ રોડ્સ, વોટર સપ્લાય, હેરિટેજ અને પ્લેસ મેકિંગ, સ્માર્ટ આઈટી અને કમ્યુનિકેશન, એર આધારિત નાગરિક સેવા પ્રદાન સિસ્ટમ વગેરે માટે પ્રોજેક્ટ મેનેજમેન્ટ કન્સલ્ટન્ટ્સ(PMC)ની સેવા લીધી છે.

૩૧ ડિસેમ્બર, ૨૦૧૮ સુધી રૂપિયા ૧,૦૨,૦૨૭ કરોડના કુલ ૨,૫૬૩ પ્રોજેક્ટ્સ માટે ટેન્ડર બહાર પડી ચૂક્યા છે અને તે પૈકી રૂ. ૫૯,૩૩૬ કરોડના ૧,૮૪૨ પ્રોજેક્ટ્સ હાલ અમલીકરણ હેઠળ છે. તે પૈકીના મોટાભાગના પ્રોજેક્ટ્સ આગામી ૧૮ મહિનામાં પૂરા થઈ જશે. રૂપિયા ૧૦,૮૧૭ કરોડના ૫૮૭ પ્રોજેક્ટ્સનું કામ પૂર્ણ થઈ ગયું છે. ઓક્ટોબર, ૨૦૧૭માં રૂ. ૨૧,૭૬૦ કરોડના પ્રોજેક્ટ્સ માટે ટેન્ડર બહાર પડાયા હતા. જે ૩૦૦% કરતા વધારે હતા. ઓક્ટોબર, ૨૦૧૭માં રૂ. ૧૧,૪૬૦ કરોડના પ્રોજેક્ટ્સ માટે વર્ક ઓર્ડર બહાર પડાયા હતા.

આગળ શું:

મિશન સામે રહેલા પડકારો પૈકી એક મોટો પડકાર શહેર સ્તરે સંસ્થાગત ફેમવર્ક તૈયાર કરવાનું છે. ભારતમાં સર્વાંગી શહેરી વિકાસ માટે પહેલીવાર જ શહેરી સ્તરે SPVની રચના કરાઈ છે. હવે, આ શહેરોએ શહેરના સ્તરે ક્ષમતા નિર્માણ કરવાનું રહેશે જેથી ઈનોવેટિવ ટેકનોલોજી સમાધાનોને હાથ પર લઈ શકાય.

એક મોટો પડકાર શહેરો માટે શહેરી

ધિરાણ ક્ષમતાના નિર્માણનો છે જેથી કરીને સરકાર દ્વારા પૂરી પડાતી ગ્રાન્ટનો લાભ લઈ શકાય. મ્યુનિસિપલ બોન્ડ્સ જારી કરવા, પીપીપી પ્રોજેક્ટ્સ વિકસિત કરવા અને લેન્ડ વેલ્યુ કેપ્ચર ફાઈનાન્સ (VCF) પોલિસી જેવા નવતર ધિરાણ મોડલ્સની જરૂરિયાત છે. શહેરોએ પોતાના સ્માર્ટ સિટી પ્રપોઝલ્સ (SCP)માં સરકારી ગ્રાન્ટનો બે થી અઢીગણો લાભ ઉઠાવીને તે દિશામાં પહેલું પગલું ભર્યું છે.

સ્ટાન્ડર્ડાઈઝેશનનો અભાવ સમસ્યા પેદા કરે છે. બ્યુરો ઓફ ઈન્ડિયન સ્ટાન્ડર્ડ્સ (BIS)ની મદદથી સ્માર્ટ ICT માળખાકીય સુવિધાના માપદંડનું પહેલું વર્ઝન ૨૦૧૮ના મધ્યભાગમાં પ્રસિદ્ધ થવા માટે તૈયાર છે.

સ્માર્ટ શહેરો નવા શહેરી ભારતના ઈન્ક્યુબેટર છે. આ તેવા સ્થળો છે જ્યાં શહેરી નવજાગૃતિની સામૂહિક રીતે પરિકલ્પના કરીને અને તેને અમલમાં મુકાશે. ભારતીય સ્વતંત્રતાના ૭૫માં વર્ષ ૨૦૨૨માં ભારતીય શહેરોનું વૈજ્ઞાનિક રીતે આયોજન થયેલું હોવું જોઈએ અને તેમાં યોગ્ય રીતે ડિઝાઈન કરેલી વસાહતો અને જાહેર સ્થળો, જનતાને જીવવા અને રહેવા માટે, કામ કરવા માટે અને મનોરંજન માટે મોકળાશયુક્ત, સુરક્ષિત અને સલામત પર્યાવરણ પૂરું પાડવું જોઈએ. નવા શહેરી ભારતમાં, દરેક ભારતીયને યોગ્ય અને ફળદાયક વ્યવસાય, આજીવિકા અને આત્મ પરિપૂર્ણતા પ્રાપ્ત થવી જોઈએ.

લેખક કેન્દ્રીય હાઉસિંગ અને શહેરી બાબતોને લગતું મંત્રાલય, ભારત સરકારના સચિવ છે.

E-mail: secyurban@nic.in

પોસાય તેવા આવાસ : કેન્દ્ર સ્થાને

રણજિત મહેતા

ભારત સરકારે પ્રધાનમંત્રી આવાસ યોજના (PMAY) હેઠળ “વર્ષ ૨૦૨૨ સુધી તમામ માટે મકાન”ની યોજના શરૂ કરી છે, જેનો ઉદ્દેશ શહેરી ગરીબોને વાજબી કિંમતે મકાન પ્રદાન કરવાનો છે. PMAY-U દ્વારા ૨૦ મિલિયનની મકાનની ખેંચ પૂર્ણ કરવાનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

ભારતીય અર્થતંત્ર માટે માળખાગત ક્ષેત્ર મુખ્ય પ્રેરક પરિબલ છે. દેશની માળખાગત સુવિધાની ગુણવત્તા એની આર્થિક સ્થિતિનો સૂચકાંક છે. વિશ્વસનીય પરિવહન, સ્વચ્છ પાણી અને કચરાનો સુરક્ષિત નિકાલ – સભ્ય સમાજ અને વિકાસશીલ અર્થતંત્રનાં મૂળભૂત પાસાં છે.

વર્ષ ૨૦૧૭ સુધીનાં પાંચ વર્ષનાં ગાળામાં માળખાગત ક્ષેત્ર પર અંદાજે ૧ ટ્રિલિયન ડોલરનો ખર્ચ થયો છે. સરકારનાં ઔદ્યોગિક પ્રોજેક્ટમાં રોકાણમાં વધારો થયો છે. ૧.૩ અબજનો દેશ માળખાગત ક્ષેત્રમાં વિકાસનાં માર્ગે અગ્રેસર છે.

માળખાગત સુવિધાઓ ૪૯ %, હાઉસિંગ અને રિયલ એસ્ટેટ ૪૨ % અને ઔદ્યોગિક પ્રોજેક્ટો ૯ % હિસ્સો ધરાવે છે. ભારતીય રિયલ એસ્ટેટ અને નિર્માણ ઉદ્યોગ અર્થતંત્રનો મહત્વપૂર્ણ ભાગ છે. આ એનાં વિકાસલક્ષી રોકાણનાં નોંધપાત્ર ભાગ માટે જવાબદાર છે. દેશની માળખાગત સુવિધાનાં વિકાસમાં ઉદ્યોગો મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે અને આર્થિક પ્રવૃત્તિઓમાં પેદા કરતાં સૌથી મોટાં ક્ષેત્રોમાંનું એક છે. નિર્માણ ક્ષેત્ર સિમેન્ટ, સ્ટીલ, રસાયણ, રંગ, ટાઈલ્સ, ફિક્સચર્સ અને ફિટિંગ્સ વગેરે જેવા ઉદ્યોગો સાથે મજબૂત જોડાણ ધરાવે છે.

ભારતનું અર્થતંત્ર:

એક અંદાજ મુજબ, ભારત વર્ષ ૨૦૫૦ સુધીમાં વિશ્વનું ત્રીજું સૌથી મોટું અર્થતંત્ર બની જશે. સતત આર્થિક વિકાસ માટે માળખાગત સુવિધાનું મહત્વ સુસ્થાપિત છે. ભૌતિક માળખામાં બેકવર્ડ અને ફોરવર્ડ લિન્કેજ સાથે પરિવહન, વીજળી અને સંચારને આવરી લેવામાં આવ્યાં છે. આ જોડાણ વૃદ્ધિ, સામાજિક માળખાની સુવિધા આપે છે, જેમાં પાણીનો પુરવઠો, સ્વચ્છતા, સુએઝનાં નિકાલ, શિક્ષણ અને સ્વાસ્થ્ય સામેલ છે. આ પ્રાથમિક સેવાઓ છે અને જીવનની ગુણવત્તા પર સીધી અસર ધરાવે છે. માળખાગત સુવિધાની કામગીરી મુખ્યત્વે અર્થતંત્રની કામગીરીનું પ્રતિબિંબ છે.

તમામ માટે મોટા પાયે માળખાગત સુવિધાને પ્રોત્સાહન આપવા સરકારે નીતિ નિયમોનું ઉદારીકરણ અને વ્યૂહરચના બનાવી છે. અત્યારે લગભગ બધા માળખાગત ક્ષેત્રો ઉત્કૃષ્ટ તકો ધરાવે છે. માર્ગો અને રાજમાર્ગો, બંદરો અને હવાઈમથકો, રેલ્વે, હાઉસિંગ અને વીજ ક્ષેત્રો વિશેષ ઉજ્જવળ ભવિષ્ય ધરાવે છે.

વર્તમાન સરકારે મે, ૨૦૧૪માં સત્તા સંભાળી પછી અત્યાર સુધી આ ક્ષેત્રને મદદ કરવા ઝડપી મંજૂરો અને વિવાદોની પતાવટ,

અંતરિયાળ વિસ્તારોમાં ફંડિંગ અને કંપનીઓ માટે સરળતાપૂર્વક બહાર નીકળવા માટેનાં પગલાં જરૂરી છે. સરકારે માર્ગ ક્ષેત્રમાં ૧૦૦ % એફડીઆઈને મંજૂરી આપવાની સાથે કેટલીક વિદેશી કંપનીઓ સાથે ભારતીય કંપનીઓએ ભાગીદારી કરી છે, જેથી આ ક્ષેત્રની વૃદ્ધિને પ્રોત્સાહન મળે. ભારતીય માળખાગત ક્ષેત્ર આગામી વર્ષોમાં રૂ. ૨૮.૨ ટ્રિલિયનની રોકાણની તકો ઓફર કરે છે.

શહેરી સંસ્કૃતિનો ઉદય થયો ત્યારથી હાઉસિંગ ક્ષેત્ર સૌથી વધુ મહત્વપૂર્ણ ક્ષેત્રોમાંનું એક રહ્યું છે. મોટાં પાયે શહેરીકરણ થવાથી, આવકનાં સ્તરમાં વધારો થવાથી અને વસ્તીમાં ફેરફારો થવાથી ભવિષ્યની વસ્તીને સમાવવા પરિવહન, હાઉસિંગ, જમીન તથા અન્ય શહેરી સેવાઓ પર દબાણ

વધ્યું છે. ભારતમાં શહેરીજનોની વસ્તી વર્ષ ૨૦૩૧ સુધીમાં ૬૦૦ મિલિયન થવાની શક્યતા છે (કુલ વસ્તીનાં ૫૦% થી વધારે), જે વર્ષ ૨૦૧૧માં ૩૭૭ મિલિયન હતી અને શહેરોની કુલ સંખ્યા વધીને ૮૭ થવાની અપેક્ષા છે (જે વર્ષ ૨૦૧૧માં ૫૦ હતી).

ઉપરાંત જીડીપીમાં શહેરોનું પ્રદાન વર્ષ ૨૦૦૮-૧૦માં અંદાજે ૬૨થી ૬૩% હતું, જે વર્ષ ૨૦૩૧ સુધીમાં વધીને ૭૫% થવાની ધારણા છે (વધારે ક્ષમતા ધરાવતી નિષ્ણાતોની સમિતિ (HPEC), ૨૦૧૧). પરિણામે શહેરોમાં જીવનની ગુણવત્તા સુધારવાની જરૂર છે તથા આપણાં શહેરી કેન્દ્રોમાં પ્રવર્તમાન અન્ય માળખાગત પાધ સાથે મકાનની હાલની અને ભવિષ્યની ખેંચને દૂર કરવાની જરૂર છે.

વાજબી કિંમત ધરાવતાં મકાનો હાલની સરકારની નેશનલ એજન્ડામાં કેન્દ્રસ્થાને છે. ભારત સરકારે ૧૭ જૂન, ૨૦૧૫નાં રોજ પ્રધાનમંત્રી આવાસ યોજના (PMAY) હેઠળ “વર્ષ ૨૦૨૨ સુધીમાં તમામ માટે હાઉસિંગ” પરિવર્તનકારક યોજના છે, જેનો ઉદ્દેશ શહેરી ગરીબોને વાજબી કિંમત ધરાવતાં મકાનો આપવાનો છે.

પ્રધાનમંત્રી આવાસ યોજના (PMAY) :

PMAY-અર્બન (PMAY-U)માં અગાઉની તમામ શહેરી હાઉસિંગ યોજનાઓને સામેલ કરવામાં આવી છે અને વર્ષ ૨૦૨૨ સુધીમાં “તમામ માટે મકાન”નો ઉદ્દેશ ધરાવે છે. PMAY-U દ્વારા ૨૦ મિલિયન મકાનોની ખેંચ દૂર કરવાનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

અભિયાન ચાર ઘટકો ધરાવે છે:

A) ઈન-સિટુ સ્લમ રિહેવલપમેન્ટ (ISSR):

આ જમીનનો ઉપયોગ સંસાધન તરીકે કરશે. આ યોજનાનો ઉદ્દેશ સરકારી/ખાનગી જમીન પર હાલની ઝૂંપડપટ્ટીઓનું રિહેવલપમેન્ટ કરવા માટે થશે. રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોનાં સત્તામંડળોનાં આયોજન અને અમલીકરણ માટે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા મકાનદીઠ રૂ. ૧ લાખની સહાય પ્રદાન કરવામાં આવી છે.

B) પાર્ટનરશિપમાં એફોર્ડેબલ હાઉસિંગ (AHP):

આનો ઉદ્દેશ વાજબી કિંમત ધરાવતાં મકાનોનાં સેગમેન્ટમાં ખાનગી ક્ષેત્રની ભાગીદારીને પ્રોત્સાહન આપવા ખાનગી રેવલપરોને નાણાકીય સહાય પ્રદાન કરવાનો છે. કેન્દ્ર સરકાર ખાનગી પ્રોજેક્ટમાં આર્થિક

Infrastructure for New India

Building Homes, Nurturing Dreams

Pradhan Mantri Awas Yojana

OVER 1.48 CRORE HOUSES BUILT

“When India turns 75 in 2022, every Indian should have his or her own home**”**

Loans up to ₹9 lakh and ₹12 lakh get interest subvention of 4% and 3%

As on 1st January 2019

રીતે નબળાં વર્ગો (EWS)નાં પરિવારને રૂ. ૧.૫ લાખનાં દરે સહાય પૂરી પાડશે, ત્યારે EWS કેટેગરી માટે બનેલા ઓછામાં ઓછા ૩૫ % મકાનોનું નિર્માણ થશે.

C) ક્રેડિટ-લિન્કડ સબસિડી સ્કીમ (CLSS):

આ યોજના EWS, ઓછી આવક ધરાવતાં જૂથો (LIGs) અને મધ્યમ આવક ધરાવતાં જૂથો (MIGs) કુટુંબોને ધરની ખરીદી માટે સંસ્થાગત સરળ ધિરાણ સુલભ કરવાનો છે, જેમાં પ્રાથમિક ધિરાણ સંસ્થાઓ (PLIs) દ્વારા ઋણધારકનાં ખાતામાં સબસિડીની આગોતરી ચુકવણી થાય છે. એનાથી હાઉસિંગ લોનની રકમ અને સમાન માસિક હપ્તા (EMI)માં પણ ઘટાડો થાય છે.

D) લાભાર્થી સંચાલિત નિર્માણ કે સુધારોવધારો (BLC):

આ યોજનામાં EWS/ LIGs માટે નવનિર્માણ માટે હાલનાં મકાનોમાં સુધારોવધારો કરવા માટે કુટુંબદીઠ રૂ. ૧.૫ લાખની કેન્દ્ર સરકારની સહાય સંકળાયેલી છે.

સરકારે પાણીની સુવિધા, સાફસફાઈ અને વીજળીનાં સતત પુરવઠા સાથે વાજબી કિંમતે પાકાં મકાનોનાં નિર્માણની કલ્પના કરી છે. PMAY હેઠળ કેન્દ્ર સરકારની રૂ. ૨ ટ્રિલિયન (૩૧ અબજ ડોલર)ની નાણાકીય સહાય દ્વારા વર્ષ ૨૦૨૨ સુધીમાં શહેરી વિસ્તારોમાં EWS અને LIGs સહિત શહેરી ગરીબો માટે ૨ કરોડ મકાનોનું નિર્માણ કરવાની દરખાસ્ત સામેલ છે. અન્ય યોજનાઓની સાથે જોડવામાં આવેલી આ યોજના શૌચાલય, સૌભાગ્ય યોજના વીજળીનું જોડાણ, ઉજવલા યોજના, LPG ગેસનું જોડાણ, પીવાનાં પાણીની

સુવિધા અને જન ધન બેંકિંગ સુવિધાઓ વગેરે પૂરી પાડે છે.

આ યોજનાનો ઉદ્દેશ રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો અને શહેરોનાં નીચેનાં ઘટકો/વિકલ્પો સાથે શહેરી વિસ્તારોમાં નીચે મુજબ છે:

- ખાનગી ડેવલપર્સની ભાગીદારી સાથે ઝૂંપડપટ્ટીઓમાં રહેતાં લોકો માટે ઝૂંપડપટ્ટીનું નવીનીકરણ કરવું, જેમાં ઉપલબ્ધ જમીનનો સંસાધન તરીકે ઉપયોગ કરો;
- ધિરાણ સાથે સંબંધિત સબસિડી દ્વારા નબળાં વર્ગ માટે વાજબી કિંમત ધરાવતાં મકાનોને પ્રોત્સાહન આપવું;
- સરકારી અને ખાનગી ક્ષેત્રોનાં જોડાણમાં વાજબી કિંમત ધરાવતાં મકાનો ઉપલબ્ધ કરાવવા અને
- લાભાર્થી સંચાલિત વ્યક્તિગત મકાનનાં નિર્માણ કે એનાં વધારા માટે સબસિડી આપવી.

ભારત સરકારે વાજબી કિંમત ધરાવતાં મકાનોનાં સેગમેન્ટને પ્રોત્સાહન આપવા યુનિયન બજેટ ૨૦૧૭-૧૮ દ્વારા લીધેલા કેટલાંક પગલાં:

- વાજબી કિંમત ધરાવતાં મકાનોને માળખાગત ક્ષેત્રને દરજ્જો આપવો
- વર્ષ ૨૦૧૯ સુધીમાં એક કરોડ ગ્રામીણ મકાનો બનાવવામાં આવશે
- નેશનલ હાઉસિંગ બેંકને રૂ. ૨૦,૦૦૦ કરોડની લોનનું પુનઃધિરાણ કરવું
- પ્રધાનમંત્રી આવાસ યોજનાને રૂ. ૨૩,૦૦૦ કરોડનું ભંડોળ મળશે
- રિયલ એસ્ટેટ ડેવલપરોને એક વર્ષમાં પૂર્ણ થયેલા પ્રોજેક્ટમાં થનાર મૂડીગત લાભની ચૂકવણી કરવા જવાબદારી તરીકે

ન વેચાયેલા સ્ટોક પર કરવેરામાં રાહત આપવી

- વાજબી કિંમત ધરાવતાં મકાનો માટે બિલ્ટ અપ એરિયા ૩૦ અને ૬૦ ચોરસ મીટરને બદલે વધારીને કાર્પેટ એરિયા ૩૦ અને ૬૦ ચોરસ મીટર લાગુ કરવામાં આવશે
- સ્થાવર મિલકત પર મૂડીગત લાભ માટે હોલિડિંગ પીરિયડ ૩ વર્ષથી ઘટાડીને ૨ વર્ષ કરવામાં આવ્યો
- ન વેચાયેલા સ્ટોક માટે પ્રોજેક્ટ પૂર્ણ થયાનું સર્ટિફિકેટ મળ્યા પછી ૧ વર્ષનો ટેક્ષ બ્રેક
- ઈન્દિરા આવાસ યોજનાનો લાભ હવે ૬૦૦ જિલ્લાઓ મળશે
- ૦૧-૦૪-૮૧થી ૦૧-૦૪-૨૦૦૧ સુધી મૂડીગત લાભને ખસેડવા માટે ઈન્ડેક્સેશન

પ્રધાનમંત્રી આવાસ યોજના (PMAY) દ્વારા ઓછી કિંમત ધરાવતાં મકાનોને વેગ મળ્યો છે. આ યોજના હેઠળ સરકાર રૂ. ૯ લાખથી વધારે મૂલ્યની લોન પર વ્યાજનો દર ફક્ત ૪ % અને રૂ. ૧૨ લાખથી વધારે મૂલ્યની લોન પર વ્યાજનો દર ફક્ત ૩ % લેશે. જોકે EWS (આર્થિક રીતે નબળાં વર્ગો) કે LIG (ઓછી આવક ધરાવતાં જૂથ)નાં લાભાર્થીઓને આ યોજનાનો લાભ મળશે કે નહીં એ અંગે અસ્પષ્ટતા પ્રવર્તે છે.

સરકારે પણ આ પ્રકારનાં વિવિધ પ્રોજેક્ટ પૂર્ણ કરવા માટેનો સમય ૩ વર્ષથી વધારીને ૫ વર્ષ કર્યો છે. એટલે આ પ્રકારનાં વધારે પ્રોજેક્ટ નફા સાથે સંકળાયેલી આવકવેરાની મર્યાદાઓ મેળવવાને પાત્ર

થશે. અત્યારે સુધી ઊંચી માગ હોવા છતાં વાજબી કિંમત ધરાવતાં મકાનોનાં સેગમેન્ટમાં ખાનગી ડેવલપરો મર્યાદિત રીતે સંકળાયેલા હતાં. વાજબી મકાનનાં સેગમેન્ટને માળખાગત ઉદ્યોગનાં દરજ્જા સાથે નફા સાથે સંકળાયેલી કરમુક્તિની મર્યાદાથી ડેવલપરો આ પ્રકારનાં વધારે હાઉસિંગ પ્રોજેક્ટ હાથ ધરવા પ્રેરિત થશે, જેનાં પરિણામે આ ક્ષેત્રમાં ખાનગી કંપનીઓની ભાગીદારી વધશે.

વાજબી કિંમત ધરાવતાં મકાનોની પરિભાષા પણ બદલાઈ ગઈ છે. આ અગાઉ ૩૦/૬૦ ચોરસ મીટર બિલ્ડઅપ એરિયાની હતી, જે હવે ૩૦/૬૦ ચોરસ મીટર કાર્પેટ એરિયાની બની ગઈ છે. આ બિલ્ડરો માટે ઓછી કિંમત ધરાવતા મકાનોનાં સેગમેન્ટને વધારે આકર્ષક બનાવશે અને ગ્રાહકો માટે પણ આ સેગમેન્ટને વધારે આકર્ષક બનાવશે. ગ્રાહકોને વધારે મોટાં મકાનો મળશે અને બિલ્ડર મોટી સંખ્યામાં ગ્રાહકોને બજાર ઉપલબ્ધ કરાવવા સક્ષમ બનશે. આ ૩૦ ચોરસ મીટરની મર્યાદા ૪ મેટ્રોપોલિટન શહેરો અને એની આસપાસનાં વિસ્તારોની

મ્યુનિસિપલ હદનાં કેસમાં લાગુ પડશે, જેમાં ૬૦ ચોરસ મીટરની મર્યાદા લાગુ થશે.

અત્યારે ભારત યુવા રાષ્ટ્ર છે. દેશમાં યુવાનોની સંખ્યા મોટાં પ્રમાણમાં છે. મકાન એ શ્રમકેન્દ્રિત ઉદ્યોગ છે, જેની સાથે વિવિધ આનુષંગિક ક્ષેત્રો સંકળાયેલા છે. એટલે આ ક્ષેત્રને વેગ મળવાથી સંપૂર્ણ અર્થતંત્રને વેગ મળશે અને સાથે સાથે રોજગારીની તકોમાં વધારો થશે.

વાજબી કિંમત ધરાવતાં મકાનોનાં ધિરાણનું બજાર વર્ષ ૨૦૨૨ સુધીમાં અંદાજે રૂ. ૬ લાખ કરોડનું થશે. પીએમએવાય (પ્રધાનમંત્રી આવાસ યોજના)નાં મોટાં પ્રોત્સાહનને કારણે એફોર્ડેબલ હાઉસિંગ ફાઇનાન્સ કંપનીઓનું નવું જૂથ વિકસ્યું છે. અત્યારે આ કંપનીઓ ઓછી આવક ધરાવતાં, શહેરી અનૌપચારિક ગ્રાહકોને સેવા આપે છે, જેમાં ભારતમાં પથપ્રદર્શક નવીનતા એટલે કે ફિલ્ડ-આધારિત ધિરાણ આકારણીનો ઉપયોગ થાય છે. આ કંપનીઓની લોન બુક માર્ચ, ૨૦૧૩માં રૂ. ૧,૦૦૦ કરોડ (૨૦૦ મિલિયન ડોલર)થી સંયુક્તપણે વધીને ડિસેમ્બર, ૨૦૧૭માં રૂ.

૨૭,૦૦૦ કરોડથી વધારે થઈ છે, જેમાં સરેરાશ લોનની સાઈઝ રૂ. ૯.૩ લાખ છે, જેનાં પરિણામે ૨૩૦,૦૦૦ પરિવારોને વાજબી કિંમતે એમની માલિકીનાં મકાનો મળ્યાં છે.

ઓછી આવક ધરાવતાં મકાનોની માલિકી સરળ અને સુલભ થવાથી શહેરી વિસ્તારોમાં હાલનાં ભાડૂતી મકાનોનો જથ્થો ઓછો થયો છે તથા અનૌપચારિક અને અકુશળ કામદારો માટે રોજગારીની તકોનું સર્જન થયું છે. આંકડાઓ દર્શાવે છે કે, વર્ષ ૨૦૧૬-૧૭માં લોનનાં વિતરણમાં વધારો થયો છે અને આ સેગમેન્ટમાં નવા પ્રોજેક્ટની સંખ્યાઓ વધી છે. ધિરાણ સાથે સંબંધિત સબસિડીની યોજનાએ આર્થિક રીતે નબળાં વર્ગો (EWS) વચ્ચે વાજબીપણાની અસરકારકતા વધારી છે.

આ નવી પહેલ સાથે હાઉસિંગ સેક્ટરની વૃદ્ધિ આશરે ૨૬૫ અન્ય આનુષંગિક ઉદ્યોગો સાથે સીધી સંબંધિત હોવાથી જીડીપીમાં મોટો વધારો થશે એવી આશા છે. કદાચ આ પહેલી વાર બન્યું છે કે, PMAY જેવી સરકારી હાઉસિંગ યોજના વંચિત જૂથોને પ્રાથમિકતા આપે છે, જેમાં જ્ઞાતિ આધારે કોઈ ભેદભાવ રાખવામાં આવતો નથી. હકીકતમાં આ યોજનાનો લાભ આર્થિક સ્થિતિને આધારે જ આપવામાં આવે છે.

લેખક PhD ચેમ્બર્સ ઓફ કોમર્સ એન્ડ ઈન્ડસ્ટ્રી (PHDCCI), નવી દિલ્હીના મુખ્ય નિર્દેશક છે.

E-mail:

ranjeetmehta@phdcci.in,
ranjeetmehta@gmail.com

રાષ્ટ્રીય જળમાર્ગો: સુસંકલિત પરિવહન નેટવર્ક

પ્રવીર પાંડે

ગંગા નદી ઉપરનો નેશનલ વોટરવે-૧ જળમાર્ગ વિકાસ પ્રોજેક્ટ એ સંપૂર્ણ સમાવેશી આર્થિક અને પર્યાવરણલક્ષી પરિસ્થિતિ પલટી શકે તેવો પ્રયાસ છે. આ પ્રોજેક્ટને કારણે બિઝનેસની પ્રવૃત્તિઓમાં વેગ આવ્યો છે. વહાણવટા મંત્રાલય હેઠળની નોડલ એજન્સી ઈનલેન્ડ વોટરવેઝ ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયાનો ઉદ્દેશ હાલમાં રાષ્ટ્રીય જળમાર્ગો ઉપર માલસામાનનું પરિવહન ૫૫ મિલિયન ટન છે તે વધારીને વર્ષ ૨૦૨૩ સુધીમાં ૧૫૦ મિલિયન ટન સુધી પહોંચાડવાનું છે. ભારત સરકાર સુસંકલિત પરિવહન નેટવર્ક વ્યૂહરચના હેઠળ ઈનલેન્ડ વોટરવેઝ (આંતરિક જળ માર્ગો)ના ૩૮ વિકસાવવાની કામગીરીને વેગ આપી રહી છે.

વડાપ્રધાન નરેન્દ્ર મોદીએ વારાણસી ખાતે ગંગા નદી ઉપર ભારતનું પ્રથમ નદી આધારિત મલ્ટી મોડલ ટર્મિનલ નેશનલ વોટરવે-૧ (NW-1) તા. ૧૨ નવેમ્બર, ૨૦૧૮ના રોજ રાષ્ટ્રને સમર્પિત કર્યું હતું. તેમણે ગંગા નદી (NW-1)માં કલકતાથી વારાણસી આવેલા પ્રથમ કન્ટેનર કાર્ગોનું સ્વાગત કર્યું હતું.

આ બે જોડિયા પ્રસંગો ઈનલેન્ડ વોટરવે ટ્રાન્સપોર્ટ (IWT)ના વિકાસ માટે ભારે પરિવર્તનકારી ક્ષણો તો છે જ, પરંતુ એનડબલ્યુ-૧ ઉપર બિઝનેસની પ્રવૃત્તિઓને પણ તેનાથી વેગ મળશે. ઈમામી, એગ્રોટેક, ઈફ્કો ફર્ટિલાઈઝર, ડાબર ઈન્ડિયા જેવા કેટલાક કાર્ગો માલિકોએ આંતરિક જળમાર્ગોના ઉપયોગમાં રસ દર્શાવ્યો છે તે બાબત ભાવિ વિકાસ તરફ ઈશારો કરે છે.

નેશનલ વોટરવેઝ એક્ટ-૨૦૧૬ હેઠળ ૧૦૬ નવા નેશનલ વોટરવેઝની જાહેરાત કરાઈ હતી. હાલના પાંચ નેશનલ વોટરવેઝ ઉપરાંત નવા વોટરવેઝના ઉમેરાને કારણે દેશમાં જળમાર્ગોની સંખ્યા ૧૧ થઈ છે. નવા જાહેર કરાયેલા વોટરવેઝમાંથી ૮ પ્રોજેક્ટને વિકસાવવાનું કામ જોશમાં ચાલી રહ્યું છે.

કેન્દ્રના નાણાપ્રધાને તેમના વર્ષ ૨૦૧૪-૧૫ના અંદાજપત્રીય સંબોધનમાં

ગંગા નદીના વારાણસી- હલદિયા પટ્ટા ઉપર નેશનલ વોટરવે-૧ ઉપર જળ માર્ગ વિકાસ પ્રોજેક્ટ (JMVP) વડે વ્યાપારલક્ષી વહાણવટાની જાહેરાત કરી હતી. તે પછી થોડાંક સમયમાં જેએમવીપી હેઠળ વિશ્વ બેંકની ટેકનિકલ સહાય અને મૂડી રોકાણના સહયોગથી અંદાજે રૂ. ૫,૩૬૯ કરોડના ખર્ચે એનડબલ્યુ-૧ ની ક્ષમતા વધારવાની કામગીરી હાથ ધરાઈ હતી.

ચાર વર્ષમાં રૂ. ૨,૦૦૦ કરોડ ના કામો એનડબલ્યુ-૧ પર ચાલી રહ્યાં છે. ગંગા નદી ઉપર બાંધવામાં આવી રહેલા ત્રણ મલ્ટી મોડલ ટર્મિનલમાંથી વારાણસી ખાતેનું એક ટર્મિનલ કાર્યરત થઈ ગયું છે અને બીજું સાહિબગંજ (ઝારખંડ) ખાતે વર્ષ ૨૦૧૮ના મધ્ય ભાગમાં તૈયાર થઈ જશે.

જળ માર્ગ વિકાસ પ્રોજેક્ટ (ગંગા નદી):

વિશ્વ બેંકના સહયોગથી ૧૩૮૦ કિ.મી.નું અંતર ધરાવતા હલદિયા- વારાણસી પટ્ટા પર એનડબલ્યુ-૧ ઉપર જળ માર્ગ વિકાસ પ્રોજેક્ટનો અમલ થઈ રહ્યો છે.

એનડબલ્યુ-૧ની સાથે સાથે સૂચિત ઈસ્ટર્ન ડેડીકેટેડ ફ્રેઈટ કોરિડોર અને NH-2 મળીને નેશનલ કેપિટલ રિજીયનને જોડતો ઈસ્ટર્ન ટ્રાન્સપોર્ટ કોરિડોર ઓફ ઈન્ડિયા બને છે, જે પૂર્વ અને ઉત્તર- પૂર્વના રાજ્યોને જોડીને બાંગ્લાદેશ, મ્યાનમાર, થાઈલેન્ડ, નેપાળ અને અન્ય પૂર્વ અને ઉત્તર- પૂર્વના એશિયન દેશોને

કોલકતા પોર્ટ અને ઈન્ડો બાંગ્લાદેશ પ્રોટોકોલ રૂટથી જોડે છે.

તા.૧ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૮ના રોજ જળ માર્ગે બિહારથી આસામની એક મહિનો લાંબી મંજલ પૂરી કરીને ૧૨૩૩ ટન ફ્લાયએશ ગોવાહીટીના પાંડુ ખાતે પહોંચી હતી અને ઈનલેન્ડ વોટર સેક્ટર (IWT) નો સૌથી લાંબો માર્ગ ખેડ્યો હતો. આ હેરફેરમાં બેગમાં ભરેલી ૧૨૩૩ ટન ફ્લાયએશ નેશનલ થર્મલ પાવર કોર્પોરેશન (NTPC)ના બિહારના કહલગાંવ વીજમથકથી આસામના પાંડુ ઈનલેન્ડ પોર્ટ સુધી પેટા પેદાશનું પરિવહન કર્યું હતું અને તા.૩૦ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૮ સુધીમાં ૨૦૮૫ કી.મી.નું અંતર આવરી લીધું હતું.

આ મજલ એ ત્રણ વોટરવેઝ (NW-1, ગંગા નદી), ઈન્ડો બાંગ્લાદેશ પ્રોટોકોલ (IBP) રૂટ તથા (NW -2, બ્રહ્મપુત્ર નદી) દ્વારા સુસંકલિત હેરફેર કરવામાં આવી હતી. આ હેરફેરથી આત્મવિશ્વાસમાં વધારો થયો છે અને આંતરિક જળમાર્ગ ઉદ્યોગમાં તથા જહાજોના સંચાલકોની રૂચિમાં વધારો થયો છે. આ પ્રકારની ૧૫ પાયલોટ મુસાફરી સફળતાપૂર્વક પૂર્ણ કરવામાં આવી છે.

જુલાઈમાં કાર્ગો માલિકો અને શીપર્સને જોડવા માટે જહાજોની રિયલ ટાઈમ ડેટા ઉપલબ્ધિ ધરાવતા ઈનલેન્ડ વોટરવેઝ ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયાના ડેડીકેટેડ પોર્ટલ 'FOCAL' નો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો હતો.

વિકસીત આંતરિક જળ માર્ગો (IWT)ને કારણે પરિવહનની એકંદર ક્ષમતા તો વધશે જ, પણ સાથે સાથે ભારતીય અર્થતંત્ર ઉપર જંગી લોજિસ્ટિક ખર્ચ લાદતી વ્યવસ્થાને એક સાચુ ટ્રાન્સપોર્ટ મોડલ મિક્સ પ્રાપ્ત થશે. દેશમાં લોજિસ્ટિક ખર્ચ જીડીપીના ૧૫% જેટલો છે, જે અમેરિકા કરતાં આશરે બમણો છે. અમેરિકામાં જળ માર્ગોનો લોજિસ્ટિક હિસ્સો

૮.૩% છે, યુરોપમાં ૭% અને ચીનમાં ૮.૭% છે, જ્યારે ૧૪,૫૦૦ કી.મી.માં વહાણવટુ થઈ શકે તેવા વોટરવેઝ હોવા છતાં ભારતમાં તે આશરે દોઢ % જેટલો છે.

વહાણવટા મંત્રાલય હેઠળની મધ્યસ્થ સંસ્થા ઈનલેન્ડ વોટરવેઝ ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયાને નેશનલ વોટરવેઝ વ્યાપારિક ધોરણે હેરફેર ક્ષમ બનાવવાનો આદેશ અપાયેલો છે. આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ આઈડબલ્યુટી દ્વારા માલ-સામાનની હેરફેરમાં વધારો કરીને હાલની ૫૫ મિલિયન ટનની ક્ષમતાને વર્ષ ૨૦૨૩ સુધીમાં વધારીને ૧૫૦ મિલિયન ટન સુધી પહોંચાડવાનો છે.

વિશ્વ બેંકના આર્થિક વિશ્લેષણ અનુસાર અંદાજે દોઢ લાખ જેટલી સીધી અને આડકતરી રોજગારીની તકો જળ માર્ગ વિકાસ પ્રોજેક્ટ (JMVP)ને કારણે ઉભી થઈ શકે તેમ છે.

જળ માર્ગ વિકાસ પ્રોજેક્ટ એ ગંગા નદી ઉપરનો એક સમગ્રલક્ષી, સમાવેશી અને પર્યાવરણલક્ષી પરિસ્થિતિ પલટી શકે તેવો પ્રોજેક્ટ છે. વ્યાપાર અને વાણિજ્યને ગતિ આપવા ઉપરાંત તેનાથી નદીને ધમધમતી

ઈનલેન્ડ વોટરવેઝના નાણાકીય લાભો:

ધ્યાનમાં લેવાયેલા પરિબળો	ધ્યાનમાં લીધેલા દર (રૂ./T Km)			સ્ત્રોત
	વોટરવેઝ	રોડ	રેલ્વે	
વાયુ પ્રદૂષણ	૦.૦૩	૦.૨૦૨	૦.૦૩૬૬	આયોજન પંચ: TTS નો અભ્યાસ
ધ્વનિ પ્રદૂષણ	નહીવત્	૦.૦૦૩૨	૦.૦૦૧૨	ઈન્ટરનેશનલ એસોસિએશન ઓફ નેવિગેશન કોંગ્રેસ સાથે કાયમી સહયોગ (PIANC)
જમીન અને જળનું પ્રદૂષણ	નહીવત્	૦.૦૦૫	શૂન્ય	PIANC
GHGs છૂટવાનું પ્રમાણ	૦.૦૦૦૬	૦.૦૦૩૧	૦.૦૦૦૬	૧૨મી પંચવર્ષિય યોજના

વ્યાપક સંભાવનાઓ ઉભી થશે.

આ ખાસ ડિઝાઇન કરવામાં આવેલાં જહાજો ઉંચી વહન ક્ષમતા સાથે ઓછા સમય કામ કરશે અને સાથે સાથે પર્યાવરણલક્ષી પણ હશે. નવી ડિઝાઇનને કારણે શીપ બિલ્ડિંગ ઉદ્યોગને જહાજ બનાવવાના ખર્ચમાં ૩૦થી ૫૦% નો ઘટાડો થશે. ઈનલેન્ડ વોટરવેઝ ટ્રાન્સપોર્ટ (IWT)ની વેબસાઈટ ઉપર વિનામૂલ્યે ઉપલબ્ધ આ ડિઝાઇન ગંગા નદીમાં વહાણવટુ કરી શકે તેવા જહાજના વર્ગ અને પ્રકાર અંગેની અનિશ્ચિતતા દૂર કરશે અને તે શીપયાર્ડને સ્ટાન્ડર્ડાઈઝ માપ અને ક્ષમતા ધરાવતા જહાજ નિર્માણની કામગીરીમાં સહાયક બનશે તેમજ જહાજો વિકસાવવામાં સહાય ઉપરાત 'વેચાણ અને ખરીદી' માટે ઉપલબ્ધ બનાવશે. આ ડિઝાઇનથી બળતણનો ખર્ચ ઘટશે અને આ કારણે લોજિસ્ટીક ખર્ચમાં પણ ઘટાડો થશે.

આ જહાજો ૨ મીટરની ઊંડાણે નદીમાં મુસાફરી કરી શકશે અને તેના ૫ ડેકના કાર કેરિયર દ્વારા ૩૫૦ કારનું વહન કરી શકશે. જહાજોની કેટલીક ડિઝાઇન એવી તૈયાર કરાઈ છે કે જેથી તે ૩ મીટરની ઊંડાઈએ તે બલ્ક કાર્ગો કેરિયર તરીકે ઉપયોગ શક્ય બનાવી ૨૫૦૦ ટન જથ્થાનું વહન કરી શકે

તેમ છે અને એ રીતે તે એક સંપૂર્ણ રેલ્વે રેક અથવા માર્ગ ઉપરથી ૧૫૦ ટ્રક લોડનું દબાણ ઓછું કરી શકે તેમ છે.

ડ્રાય અને લીકવિડ બલ્ક કેરિયર, રો-રો જહાજો, કાર કેરિયર, કન્ટેઈનર કેરિયર, ટગ બાર્જ ફ્લોટીલા માટેની જર્મનીની મેસર્સ ડીએસટી કંપનીએ ઓછા ડ્રાફ્ટમાં ચાલી શકે તેવા અને ઉચ્ચ વહન ક્ષમતા ધરાવતા જહાજોની તૈયાર કરેલી નવી ડિઝાઇન્સ ભારતીય જળમાર્ગો માટે ભારતીય શીપ બિલ્ડર્સનું વિદેશી ડિઝાઇન્સ ઉપરનું અવલંબન ઘટાડી શકે તેમ છે અને મેક ઈન ઈન્ડિયા કામગીરીને વેગ આપે તેમ છે.

કુંભ મેળામાં ઈનલેન્ડ વોટરવેઝ ઓથોરિટી :

કુંભમેળો સંગમ, પ્રયાગરાજ ખાતે તા. ૧૫ જાન્યુઆરીથી તા. ૧૫માર્ચ, ૨૦૧૯ સુધી યોજાઈ રહ્યો છે. મુસાફરોની આસાન હેરફેર માટે કુંભ મેળામાં ઈનલેન્ડ વોટરવેઝ ઓથોરિટીએ ૪ તરતાં ટર્મિનલનું કીલાઘાટ, સરસ્વતી ઘાટ, નૈની ઘાટ અને સુઝવાન ઘાટ ખાતે નિર્માણ કર્યું છે.

સીએલ કસ્તુરબા અને એસએલ કમલા નામનાં બે જહાજો યાત્રાળુઓની હેરફેર માટે મૂકવામાં આવશે. પ્રયાગરાજ અને વારાણસી

વચ્ચેના પટ્ટામાં ઓછામાં ઓછી ૧ મીટરની લક્ષિત ઊંડાઈ ઉપલબ્ધ રહે તે રીતે વહાણવટાની સગવડ કરીને પૂરી પાડવામાં આવી છે અને જહાજ હંકારી શકાય તેવો જળમાર્ગ પસંદ કરવામાં આવ્યો છે. ચતંગ, સીરસા, સીતામઢી, વિંધ્યાચલ અને ચુનર ખાતે ૫ અસ્થાયી જેટ્ટીઝનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું છે. ઈનલેન્ડ વોટરવેઝ ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયાએ ઈનલેન્ડ નેવિગેશન વડે સલામત અને કાર્યક્ષમ પરિવહન વ્યવસ્થા પૂરી પાડવા માટે સૂચના આપી છે.

આ ગતિવિધીના ભાગ તરીકે NW-1 (પ્રયાગરાજથી હલ્દીયા) ઈનલેન્ડ વોટરવેઝ ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયાએ ગંગા નદી ઉપરના પ્રયાગરાજ વારાણસી પટ્ટાને વહાણવટા પાત્ર બનાવીને મહત્વની દરમિયાનગિરી કરી છે. ભૂતકાળમાં ઈનલેન્ડ વોટરવેઝ ઓફ ઈન્ડિયા ઓથોરિટીએ પશ્ચિમ બંગાળમાં ગંગા સાગર મેળા વખતે પટણામાં પ્રકાશપર્વ વખતે જહાજમાં યાત્રાળુઓની અવરજવરની સુવિધા પૂરી પાડી હતી.

ગંગા નદીમાં રિવર કૂઝ :

આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રકાશન 'કોન્ડે નેસ્ટ ટ્રાવેલર' રિવર કૂઝ માટેની જે યાદી બનાવી હતી તે મુજબ ૨૦૧૭માં '૬ રિવર કૂઝ ચાલુ કરી શકાય તેમ હતી'. લકઝરી કૂઝ જહાજ ગેંજીસ વોયેજર-II કોલકત્તાથી વારાણસી સુધી આવન જાવન કરે છે. પ્રયાગરાજથી હલ્દીયા વચ્ચેનો આ NW-1 પટ્ટો માલ સામાનની હેરફેર માટે તથા રિવર કૂઝ ટુરિઝમ માટે સારી સંભાવના ધરાવે છે.

અન્ય રાષ્ટ્રીય જળમાર્ગો (NW) :

■ NW-2 એટલે કે બાંગ્લાદેશ સરહદથી સદીયા સુધીનો બ્રહ્મપુત્રા નદી (૮૮૧ કી.મી.) પરનો યોગ્ય જળમાર્ગ (fairway) તરીકે વિકાસ કરવામાં આવી રહ્યો છે. તેને નેવીગેશનલ સહાય અને માલ-સામાનનાં

જહાજોની હેરફેર થઈ શકે તેવી મિકેનાઈઝ્ડ હેન્ડલીંગ સુવિધા અને ટર્મિનલ્સથી સજ્જ કરવામાં આવ્યો છે.

■ ઈન્ડો- બાંગ્લાદેશ પ્રોટોકોલ રૂટ : ઈનલેન્ડ વોટરવેઝ ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયા ભારત અને બાંગ્લાદેશ વચ્ચે, નક્કી કરાયેલા બંદરો વચ્ચે રોજબરોજની પ્રોટોકોલ મંજૂરીઓ આપવામાં આવે છે. આ પ્રોટોકોલ એ એક દેશમાંથી બીજા દેશમાં પરિવહન માટેના બે સ્થળો વચ્ચે જળમાર્ગોનો પરસ્પરને લાભદાયી વ્યાપારી ધોરણે ઉપયોગ કરવાની વ્યવસ્થા છે. આ પ્રોટોકોલ ઉપર સૌ પ્રથમ વખત વર્ષ ૧૯૭૨માં હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા હતા અને હાલમાં આ કરાર તા.૫ જૂન ૨૦૨૦ સુધી માન્ય રહેશે.

■ NW-3 ને વ્યાપારી વહાણવટા માટે સંપૂર્ણપણે વિકસિત કરવામાં આવ્યો છે.

■ NW-4 અને NW-5 ને આંતરિક જળમાર્ગ વ્યવસ્થા તરીકે વિકસાવવામાં આવી રહ્યા છે.

૮ નવા રાષ્ટ્રીય જળમાર્ગોનો વિકાસ :

(૧) બિહાર અને ઉત્તર પ્રદેશની ગંડક નદી (૨૭૭ કી.મી.)ને NW-37 તરીકે જાહેર કરવામાં આવી છે.

(૨) પશ્ચિમ બંગાળની રૂપનારાયણ નદી (૭૨ કી.મી.)ને NW-86 તરીકે જાહેર કરવામાં આવી છે.

(૩) કેરાલાની અલાપ્પુઝા- કોટ્ટાયમ - અથીરમપૂઝા નહેર (૩૮ કી.મી.)ને NW-9 તરીકે જાહેર કરવામાં આવી છે.

(૪) પશ્ચિમ બંગાળના સુંદરવન વોટરવેઝ (૨૦૧ કી.મી.)ને NW-97 તરીકે જાહેર કરવામાં આવેલ છે.

(૫) બરાક નદી (NW-16) : બાંધકામ સામગ્રી, ચોખા, કોલસો, મરી અને અન્ય મહત્વના માલસામાનના પરિવહન માટે ઉપયોગમાં લેવાશે. આ પ્રોજેક્ટમાં રૂ.૭૬.૦૧ કરોડનો ખર્ચ થશે.

ગોવાના જળમાર્ગો :

(૬) કુંબરેજા કેનાલ (NW-27, ૧૭ કી.મી.): કુંબરેજા અને ઝુઆરી નદીઓના સંગમ સ્થાને કોર્ટાલીમ નજીક પેરી ટર્મિનલ તથા કુંબરેજા અને મંડોવી નદીના સંગમ સ્થાને સાઓ માર્ટીન વિધાન પરિષદ નજીક જળમાર્ગ વ્યવસ્થા ગોઠવવામાં આવી છે.

(૭) મંડોવી નદી (NW-68, ૪૧ કી.મી.): મંડોવી નદી અને અરબી સમુદ્રના સંગમ સ્થાને રેઈસ માર્ગોસ ખાતે પુલ તૈયાર કરીને જળમાર્ગ વ્યવસ્થા વિકસાવવામાં આવી છે.

(૮) ઝુઆરી નદી (NW-111, ૫૦ કી.મી.): સનવોર ડેમથી મોર્મોગાઓ પોર્ટ

આંતરિક જળમાર્ગોના લાભ

આંતરિક જળમાર્ગો પરિવહનની પૂરક વ્યવસ્થા પૂરી પાડે છે. જે કરકસરયુક્ત છે અને ઉર્જા કાર્યક્ષમ તેમજ પર્યાવરણલક્ષી પણ છે:

■ ઓછુ એમિશન- અંગારવાયુ જેવા સમાન પ્રકારના ગ્રીન હાઉસ ગેસ છૂટવાનું ઈનલેન્ડ વોટરવેઝ વડે માલ-સામાનના પરિવહનમાં ૧૫ ગ્રામ જેટલુ હોય છે. રેલ્વે માર્ગે પરિવહનમાં તે ૨૮ ગ્રામ તથા માર્ગ પરિવહનમાં ૬૪ ગ્રામ જેટલુ હોય છે.

■ ઉર્જાનો ઓછો વપરાશ- એક હોર્સ પાવર ઉર્જાથી પાણીમાં ૪૦૦૦ કિ.ગ્રા.ના બોજનું રેલ્વે માર્ગે ૫૦૦ કિ.ગ્રા. અને માર્ગ પરિવહનમાં ૧૫૦ કિ.ગ્રા. બોજનું વહન થઈ શકે છે.

■ ઓછો બળતણ ખર્ચ- ઈનલેન્ડ વોટરવેઝ દ્વારા ૧ લીટર બળતણથી ૧૦૫ ટન-કિ.મી., રેલ્વે દ્વારા ૮૫ ટન-કિ.મી. અને રોડ માર્ગે ૨૪ ટન -કિ.મી.નું પરિવહન થઈ શકે છે.

■ આઈડબલ્યુટી નદી દ્વારા પરિવહનને અન્ય માર્ગો સાથે સાંકળીને ઈષ્ટતમ મોડલ મિક્સ પૂરું પાડે છે અને એ દ્વારા કુલ લોજીસ્ટીક ખર્ચમાં ઘટાડો કરે છે.

■ તેનાથી માર્ગો ઉપરની ભીડ ઘટે છે તથા માર્ગ અને રેલ્વે નેટવર્ક દ્વારા પરિવહનમાં આસાની પ્રાપ્ત થાય છે.

■ તેનાથી પ્રમાણમાં આંતરિક વિસ્તારમાં આવેલા અવિકસીત પ્રદેશોની જરૂરિયાતો પૂર્ણ થાય છે.

વ્યાપારની તકો: ઈનલેન્ડ વોટરવેઝ ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયા દ્વારા નીચેના ક્ષેત્રોમાં વ્યાપાર પૂરો પાડવાની તકો ઉભી કરવામાં આવી છે:

- કાર્ગોની હેરફેર
- ડ્રેજીંગની કામગીરી
- ટર્મિનલ્સનું બાંધકામ, સંચાલન અને જાળવણી
- બાર્જ કન્સ્ટ્રક્શન અને સંચાલન
- નેવિગેશનમાં સહાય
- હાઈડ્રોગ્રાફિક સર્વેક્ષણો
- જહાજો અને ટર્મિનલ્સ માટે માનવબળ પૂરું પાડી જહાજોના કૂને તાલીમ આપવામાં આવે છે
- સ્ટીવોરીંગ અને ફોરવર્ડીંગ
- કૂચ સંચાલન
- ટેકનો-ઈકોનોમિક અર્થક્ષમતા (ફીઝીબિલિટી) માટે કન્સલ્ટન્સી સર્વિસીસ, પર્યાવરણલક્ષી અને સામાજિક અસર તથા બજારનું વિશ્લેષણ કરતા અભ્યાસો DPRs ની તૈયારી
- પ્રોજેક્ટ મેનેજમેન્ટ કન્સલ્ટન્સી
- ડિઝાઈનનું પ્રૂફ ચેકીંગ
- મોડેલ સ્ટીઝ

લેખક ઈનલેન્ડ વોટરવેસ ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયા, ભારત સરકારના વાઈસ ચેરમેન છે.
E-mail: vc.iwai@nic.in

ઉડાન : હવાઈ માર્ગની નવી પરિભાષા

ઉષા પધી

ભારતના નાના શહેરોના લોકોને પરવડે તેવા ભાડામાં ઉડ્યનની સુવિધા ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે પ્રાદેશિક હવાઈ જોડાણની ઉડાન (ઉડે દેશ કા આમ નાગરિક) યોજના અત્યંત મહત્વપૂર્ણ સાબિત થઈ છે. ઉડાનના પ્રથમ બે રાઉન્ડમાં ભારતના ઉડ્યન નકશા પર ૫૬ એરપોર્ટ અને ૩૧ હેલિપોર્ટ ઉમેરવામાં આવ્યા છે. ઉડાન સ્કીમ જાણીતા પર્યટનના સ્થળોને અને પ્રાથમિકતાના સ્થળોને જોડવાના ત્રીજા રાઉન્ડ તરફ આગળ વધી રહી છે જેથી પર્યટન અને વાણિજ્યનો વિકાસ થાય.

ઉડાન (ઉડે દેશ કા આમ નાગરિક) યોજનાનો વિચાર રજૂ થયો તેને બે વર્ષ થયા છે. કેન્દ્ર સરકારની મુખ્ય પ્રાદેશિક જોડાણ યોજના અત્યાર સુધીમાં ભારતના નાના શહેરોમાં વસતા લોકો માટે નીચા ભાડામાં હવાઈ યાત્રા માટે મહત્વનું સાધન બની ચુકી છે.

આ યોજનાના કારણે ટિયર-૨ (દ્વિતીય શ્રેણી) અને ટિયર-૩ (તૃતીય શ્રેણી)ના હેઠળના ૩૫ શહેરો (ડિસેમ્બર ૨૦૧૮ મુજબ)ના લોકોને હવાઈ જોડાણ પ્રાપ્ત થયું છે. આ યોજનાના નવા સ્વરૂપમાં પર્યટનના સ્થળો અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્થળોને જોડવામાં આવશે તેથી નાગરિક ઉડ્યન ક્ષેત્ર માટે તેમાં મહત્વના પાઠ શીખવા મળી રહ્યા છે.

છેલ્લા ૧૦ વર્ષમાં હવાઈ ટ્રાફિકમાં ત્રણ ગણો વધારો થયો છે. તે સ્થાનિક અને આંતરરાષ્ટ્રીય પેસેન્જર ટ્રાફિકના સંદર્ભમાં વૈશ્વિક સ્તરે ટોચના ત્રણ દેશોમાં સ્થાન મેળવવાની ક્ષમતા ધરાવે છે. ભારતીય ઉડ્યન સેક્ટરની વૃદ્ધિને પ્રોત્સાહિત કરવાની જરૂર છે જેનાથી અર્થતંત્ર પર વ્યાપક ફાયદાકારક અસર થશે. ઈન્ટરનેશનલ સિવિલ એવિએશન ઓર્ગનાઇઝેશન (ICAO)ના અભ્યાસ પ્રમાણે આઉટપુટમાં અને રોજગારીમાં અનુક્રમે ૩.૨૫ અને ૬.૧૦ ગણો વધારો થશે.

૨૦૧૬માં ભારત સરકારે ઉડ્યન ક્ષેત્રના પેટા સેક્ટર જેવા કે એરલાઇન્સ, એરપોર્ટ્સ, કાર્ગો વગેરેની સુમેળયુક્ત વૃદ્ધિની

ઈકોસિસ્ટમ રચવા નેશનલ સિવિલ એવિએશન પોલિસી (NCAP) શરૂ કરી હતી. આ નીતિ હેઠળ સામાન્ય લોકો માટે હવાઈ પ્રવાસ પોસાય તેવો બનાવવાની ઈકોસિસ્ટમ રચવાની યોજના છે જેથી ૨૦૨૨ સુધીમાં ૩૦ કરોડ સ્થાનિક ટિકિટ અને ૨૦૨૭ સુધીમાં ૫૦ કરોડ સ્થાનિક ટિકિટનો લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાય તથા ૨૦૨૭ સુધીમાં આંતરરાષ્ટ્રીય ટિકિટની સંખ્યા ૨૦ કરોડ પ્રાપ્ત કરી શકાય.

ઉડાન (ઉડે દેશ કા આમ નાગરિક) એ NCAP હેઠળ નાના શહેરોના સામાન્ય લોકો માટે હવાઈ મુસાફરીને સગવડયુક્ત અને પોસાય તેવી બનાવવા અને આ રીતે પ્રાદેશિક વૃદ્ધિ માટે ધરી સમાન છે. હાલમાં ૭૦% એરટ્રાફિક મેટ્રો દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વતંત્રતા મળી ત્યારથી અત્યાર સુધીમાં શિડ્યુલ્ડ કોમર્શિયલ કામગીરી માત્ર ૬૭ એરપોર્ટ પર થઈ છે.

ઉડાન દ્વારા જે પડકારોનો સામનો કરવામાં આવશે તે ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરની અછત, એરપોર્ટ્સનું આધુનિકીકરણ, કામગીરીનો ખર્ચ, એરલાઇન્સને પ્રોત્સાહન આપવા અને આ રીતે એર ટિકિટ વધુ લોકોને પોસાય તે જોવું. તેથી આ યોજના ભારતના ઉડ્યન સેક્ટરની સાફલ્યગાથાને દરેક સુધી પહોંચાડવા માટે મહત્વની છે. ૨૦૧૭માં ઉડાન શરૂ કરવામાં આવી ત્યારથી ૬૧ નવા સેક્ટર ઉમેરાયા છે જેથી ઉડ્યન નેટવર્કની ક્ષમતામાં વધારો થયો છે. આ રૂટ પર ૧૦ લાખથી વધારે પ્રવાસીઓએ મુસાફરી કરી છે અને ઉડ્યન બજારમાં પ્રથમ વખત મુસાફરી

Infrastructure for New India

Promising Affordable Air Travel

Ude Desh ka Aam Nagrik

102 operational airports since Independence, **UDAN** added 34 airports

Regional air connectivity to unserved & underserved airports at subsidized fare of **₹2,500 per hour**

As on 1st January, 2019

કરતા લોકોને લાવીને ઉડ્ડયન ક્ષેત્રે પ્રચંડ અસર કરતી ઈકો-સિસ્ટમ રચવામાં આવી છે. નવા શહેરોની જોડીમાં નાના શહેરોને મેટ્રો સાથે સાંકળવામાં આવ્યા છે અને પ્રાદેશિક બજારને ભારે વેગ આપવામાં આવ્યો છે.

ઉડાન એક નવીનતાસભર મોડેલ પર કામ કરે છે જેમાં સંસાધનોના જંગી રોકાણની જરૂર રહેતી નથી તથા એરપોર્ટને ચાલુ કરવા માટે લાંબા સમયગાળાની જરૂર રહેતી નથી. આ યોજના હેઠળ નાના શહેરોમાં જ્યાં ઉડાન કામગીરી શરૂ થશે ત્યાં હાલની હવાઈ પટ્ટીઓને અપગ્રેડ કરવામાં આવશે. કામગીરીનો ખર્ચ ઘટાડવા માટે કેન્દ્ર, રાજ્ય અને એરપોર્ટ ઓપરેટર્સ તરફથી અપાતી રાહત લંબાવવામાં આવી છે. આ નવા વલણના કારણે નાના શહેરોના લોકોને હવાઈ સુવિધા પ્રાપ્ત થશે એટલું જ નહીં, તે હવાઈ સેવાને પોસાય તેવી પણ બનાવશે.

RCS-UDANની વિશેષતાઓ:

- પ્રાદેશિક જોડાણ યોજના — ઉડાન હેઠળ અત્યાર સુધી જોડાયેલા ન હોય તેવા રૂટને સામેલ કરી પ્રાદેશિક વિસ્તારો વચ્ચે જોડાણ રચાશે, સંતુલિત પ્રાદેશિક વૃદ્ધિને પ્રોત્સાહન અપાશે અને સામાન્ય લોકો માટે ઉડ્ડયન પરવડે તેવું બનાવાશે.
- તે ૧૦ વર્ષ માટે ચાલુ રહેશે અને હાલની હવાઈ પટ્ટીઓ અને એરપોર્ટને સક્રિય કરીને જોડાણ પૂરું પાડવાની યોજના છે.
- નાણાકીય પ્રોત્સાહનોમાં કેન્દ્ર, રાજ્ય સરકારો અને એરપોર્ટ ઓપરેટર્સ તરફથી રાહતો, પસંદગીની એરલાઈન્સને વાયેબિલિટી ગેપ ફંડિંગ સામેલ છે જેથી પ્રવાસીઓ માટે ભાડા પરવડે તેવા રાખીને નિષ્ક્રિય/ઓછા વપરાશમાં લેવાતા એરપોર્ટ્સ પર કામગીરી શરૂ કરી શકાય.
- તે માંગ આધારિત યોજના છે જેમાં

સ્પર્ધાત્મક બિડિંગ પ્રક્રિયા દ્વારા રસ ધરાવતી એરલાઈન્સ અને હેલિકોપ્ટર ઓપરેટર્સને પસંદ કરવામાં આવે છે.

■ RCS-UDAN હેઠળ પસંદ કરવામાં આવેલા એરલાઈન ઓપરેટરે ફિક્સડ વિંગ એરક્રાફ્ટ પર RCS ફ્લાઈટ પર ઓછામાં ઓછી ૯ અને વધુમાં વધુ ૪૦ સીટ પૂરી પાડવાની રહેશે. હેલિકોપ્ટર્સ માટે ૧૩ પ્રવાસી સુધી તમામ બેઠકો RCS સીટ ગણવામાં આવશે.

■ ફિક્સડ વિંગ એરક્રાફ્ટ માટે લગભગ ૫૦૦ કિમીના અંતર માટે એક કલાકના પ્રવાસનું ભાડું અથવા હેલિકોપ્ટર માટે ૩૦ મિનિટના પ્રવાસનું ભાડું લગભગ રૂ. ૨૫૦૦ રહેશે. તે મુજબ જુદા જુદા અંતર /ફ્લાઈટના ગાળા માટે ભાડા રાખવામાં આવશે.

■ પ્રાથમિકતાના વિસ્તારો સિવાય RCS રૂટ પર લઘુત્તમ ફિક્સડ-વિન્સી ગ્રાણ અને મહત્તમ ઉડાનની ફિક્સડ-વિન્સી સાત હશે.

જોકે આ યોજનામાં અમલીકરણને લગતા કેટલાક પડકારો રહેલા છે. આ યોજનામાં શરૂઆતમાં પારદર્શક અને ઉચિત બિડિંગ પ્રક્રિયા દ્વારા એરલાઈન ઓપરેટર પસંદ કરવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત હતું. તેનાથી એરલાઈન્સ વચ્ચે ભરોસો વધે.

ઉડાનના પ્રથમ બે રાઉન્ડમાં ૫૬ એરપોર્ટ્સ અને ૩૧ હેલિકોપ્ટર્સને ભારતના ઉડ્ડયન નકશા પર ઉમેરવામાં આવ્યા છે. ઉડાન સ્કીમ જાણીતા પર્યટનના સ્થળોને અને પ્રાથમિકતાના સ્થળોને જોડવાના ત્રીજા રાઉન્ડ તરફ આગળ વધી રહી છે જેથી પર્યટન અને વાણિજ્યનો વિકાસ થાય. ફાળવવામાં આવેલા ઘણા રૂટથી ઈશાન ભારતના અંતરિયાળ રાજ્યોને તથા ડાબેરી પ્રવૃત્તિઓથી અસરગ્રસ્ત વિસ્તારોને જોડવામાં આવશે. ગુવાહાટીથી પાસીઘાટ (અરુણાચલ પ્રદેશ) હોય કે દહેરાદુનથી પિથોરાગઢ (ઉત્તરાખંડ), પ્રવાસના સમયમાં ભારે ઘટાડો થશે અને તે આ વિસ્તારના લોકોના જીવનમાં પરિવર્તન લાવવાનું કામ કરશે.

પોષાય તેવા હવાઈભાડાથી માત્ર વ્યાપાર માટે પ્રવાસમાં વધારો થશે એટલું જ નહીં પર્યટન અને તબીબી સુવિધાઓ માટે પણ માર્ગ ખુલશે. જોકે, આ યોજના હેઠળ રૂટની ફાળવણી કરવી એ તો માત્ર સફરની શરૂઆત છે. એરપોર્ટ્સને તૈયાર કરવા, એરલાઈન્સની તૈયારી, રાજ્ય સરકારની સામેલગીરી પણ એટલી જ મહત્વની છે. એવા ઘણા પરિબળો છે જેમણે તાલ મિલાવીને પોતાની જવાબદારી અદા કરવાની છે.

મોટા ભાગની રાજ્ય સરકારો આ માટે આગળ આવી હતી અને ભારત સરકાર સાથે એમઓયુ (સમજૂતિ કરાર) કર્યા હતા પરંતુ તેમની મર્યાદિત માંગ હોવાના કારણે વ્યાવસાયિક સંગઠનો તરફથી તેમને મદદની જરૂર છે. નાગરિક ઉડ્ડયન સેક્ટર સંવેદનશીલ પ્રકૃતિ ધરાવતું હોવાથી તે ભારે નિયમન હેઠળ છે. એરપોર્ટના લાઈસન્સિંગની પ્રક્રિયા બહુ જટિલ છે. સુરક્ષા અને સલામતી તેમાં સૌથી વધુ મહત્વ ધરાવે છે અને કામગીરી માટે જરૂરી નિયમનોનું પાલન કરવું અનિવાર્ય છે.

આ પડકારોનો સામનો કરવા માટે અમલીકરણના મિકેનિઝમને મજબૂત બનાવવાની જરૂર છે. એરપોર્ટ ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયા (AAI) રાજ્ય સરકારોને એરપોર્ટના વિકાસ, લાઈસન્સિંગના દસ્તાવેજો, સુરક્ષા અને અગ્નિશામક ઉપકરણો મેળવવામાં આવશ્યક ટેકો આપે છે. કેટલાક રિફ્રેન્સ એરપોર્ટ પર સંરક્ષણ મંત્રાલય સાથે વિચારવિમર્શ કરીને સ્ટાન્ડર્ડ ઓપરેટિંગ પ્રોસિઝર (SOPs) નક્કી કરવામાં આવી છે.

ખાનગી એરપોર્ટ્સ સાથે ભાગીદારી કરવામાં અને ઉડાન ફ્લાઈટ્સને તેના લાભો આપવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવામાં ઉડાન સફળ રહી છે. આજે મહારાષ્ટ્રમાં નાંદેદ અને કર્ણાટકમાં વિદ્યાનગર જેવા એરપોર્ટ્સ ઉડાન હેઠળ જવલંત ઉદાહરણ સાબિત થયા છે. પર્યટન સ્થળો માટે પણ પ્રાદેશિક કનેક્ટિવિટી યોજના (આરસીએસ) લાગુ કરવાની અને રાજ્ય સરકારોની વિનંતીના આધારે

આંતરરાષ્ટ્રીય રૂટ માટે યોજના વિસ્તારવાની યોજના ઘડાઈ રહી છે. આ પહેલથી વધારે પડકારો તથા તક પેદા થશે તથા તેનો સમજદારીપૂર્વક સામનો કરવાનો રહેશે.

અમલીકરણના પડકારો માં માત્ર એરપોર્ટના મોનિટરિંગ અને તેના રિવાઈવલ માટે સહાય આપવાનો સમાવેશ નથી થતો પરંતુ પસંદગીની એરલાઈન્સ અને હેલિકોપ્ટર ઓપરેટર્સ માટે આ યોજના હેઠળ એર ઓપરેટર પરમિટ મેળવવાની સુવિધાનો પણ સમાવેશ થાય છે. નાના એરલાઈન ઓપરેટર્સ જેમણે ઉડાન હેઠળ બિડ કરી હોય તેઓ મર્યાદિત ક્ષમતાના કારણે ભારે સમસ્યાઓનો સામનો કરી રહ્યા છે. ઉડાન નાની એરલાઈન્સ માટે કામ કરે તે જરૂરી છે જેઓ પ્રાદેશિક યોજનાને અંતરિયાળ વિસ્તારો સુધી લઈ જઈ

ઉડાન : બધા માટે ફાયદાકારક :

નાગરિકો <ul style="list-style-type: none"> ■ કનેક્ટિવિટી ■ પરવડે તેવા દર ■ રોજગાર 	એરલાઈન્સ <ul style="list-style-type: none"> ■ હાલની એરલાઈન્સ: નવા ફ્લીડર રૂટની રચના, ઉડ્ડયન ક્ષેત્રે નવા પ્રવાસીઓ લાવશે. ■ સ્ટાર્ટ-અપ્સ: નવી તકો પ્રાદેશિક એરલાઈન્સ તરીકે બિઝનેસના મોડેલ રચશે.
કેન્દ્ર સરકાર <ul style="list-style-type: none"> ■ પ્રાદેશિક ઉડ્ડયન બજારને ઉત્તેજન ■ મેટકાલ્કેનો નિયમ: નવા નોડ ઉમેરાતા જાય તેમ નેટવર્કની ક્ષમતા વધે છે. 	એરપોર્ટ ઓપરેટર <ul style="list-style-type: none"> ■ વિસ્તરણની તકો ■ હાલના એરપોર્ટ્સ માટે વધારે પ્રવાસીઓ
પ્રદેશો <ul style="list-style-type: none"> ■ વધુ વાણિજ્ય - વ્યાપાર ■ ટુરિઝમ સર્કિટ ■ અંતરિયાળ વિસ્તારોનો વિકાસ 	ઓરિજિનલ ઈક્વિપમેન્ટ મેન્યુફેક્ચરર્સ (OEMs) <ul style="list-style-type: none"> ■ ભારત એક દાયકામાં ૪૫૦થી ૧૨૦૦ વિમાન ધરાવતો દેશ બનશે ■ સ્થાનિક ઉત્પાદકો, ભારતનો નિકાસના હબ તરીકે વિકાસ

શકે. લાયકાત ધરાવતા ચાલકદળના સભ્યો મેળવવા એ પણ એરલાઈન્સ માટે મોટો પડકાર છે અને કૌશલ્યસભર પ્રોફેશનલ્સ તૈયાર કરવા માટે તે જરૂરી છે.

ઉડાનના હકારાત્મક પરિણામોની

વાત કરીએ તો તેમાં નો-ફીલ એરપોર્ટ્સ અને એરક્રાફ્ટ-કેન્દ્રિત સુરક્ષા વલણનો સમાવેશ થાય છે જેના કારણે ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર અને સંચાલનનો ખર્ચ ઘટ્યો છે. તેથી નાના શહેરો સુધી હવાઈ જોડાણ ટકાવવામાં મદદ મળશે. આ યોજનામાં રૂટના ટકાઉપણાને ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે છતાં એવા ઉદાહરણો પણ હોઈ શકે જેમાં સંચાલનની સમસ્યાઓ કે માંગની અછતના કારણે ઉડાનના રૂટને બંધ કરવા પડી શકે છે.

ઉડાને બજારના પ્રવાહોમાંથી અસરકારક રીતે રસ્તો કાઢવો પડશે. ભવિષ્યમાં વધતી આકાંક્ષાઓ અને પડકારોને ધ્યાનમાં રાખીને યોજનામાં આવશ્યક ફેરફારો કરવા પડશે. ઉડાન ખરા અર્થમાં સામાન્ય માનવીને ઉડાન માટે પાંખો આપવા સજજ છે.

લેખક કેન્દ્રીય નાગરિક ઉડ્ડયન મંત્રાલય,
ભારત સરકારના સંયુક્ત સચિવ છે.
E-mail: usha.padhee@nic.in

ભારતીય ધોરી માર્ગ ક્ષેત્રે ક્રાંતિ

દીપક દાશ

રસ્તાઓ કોઈપણ દેશની જીવનરેખા હોય છે અને એકથી બીજા સ્થળે જવાની સુવિધા બહેતર બની રહે તે માટે આ જીવનરેખા મજબૂત હોવી જરૂરી છે. તેનાથી અર્થતંત્રને વેગ મળે છે અને રોજગારીનું નિર્માણ થાય છે. ભારતમાં માર્ગોનું નેટવર્ક ૧૯૫૧માં ૩.૯૯ લાખ કી.મી. હતું, જે ૨૦૧૬ સુધીમાં વધીને ૫૬.૦૩ લાખ કી.મી. થયું છે. આ રસ્તાઓમાંના મોટાભાગના બે લેનથી ઓછી પહોળાઈ ધરાવતા હતા. ભારતમાં ૭૦% થી વધુ રાષ્ટ્રીય ધોરી માર્ગો કાં તો બે લેનના હતા કે તેથી ઓછી પહોળાઈના હતા. રાષ્ટ્રીય ધોરી માર્ગોને પહોળા કરવાનો પ્રથમ નીતિ વિષયક નિર્ણય ૧૯૮૮માં કરવામાં આવ્યો ત્યારે અટલ બિહારી વાજપેયીજીની સરકાર હતી. તેમણે નેશનલ હાઈવે ડેવલપમેન્ટ પ્રોગ્રામ (એનએચડીપી) નો પ્રારંભ કરીને આ કામગીરી શરૂ કરી. આ યોજનાના મુખ્ય બે ઘટકો હતા: જેમાં દિલ્હી, મુંબઈ, ચેન્નાઈ અને કોલકત્તા જેવા મહાનગરોને આવરી લેતા ૫,૮૪૬ કી.મી.નો ગોલ્ડન ક્વાર્ટરલેટ્રલ (સુવર્ણ ચતુર્ભૂજ) નો સમાવેશ થાય છે. અન્ય ૭,૧૪૨ કી.મી.નું નેટવર્કમાં શ્રીનગરથી કન્યાકુમારી અને સિલ્વરથી પોરબંદરને આવરી લેતા માર્ગનો સમાવેશ થાય છે. આ નેટવર્કસ ઉત્તર-દક્ષિણ અને પૂર્વ-પશ્ચિમ

સ્તાઓ કોઈપણ દેશની જીવનરેખા હોય છે અને એકથી બીજા સ્થળે જવાની સુવિધા બહેતર બની રહે તે માટે આ જીવનરેખા મજબૂત હોવી જરૂરી છે. તેનાથી અર્થતંત્રને વેગ મળે છે અને રોજગારીનું નિર્માણ થાય છે. ભારતમાં માર્ગોનું નેટવર્ક ૧૯૫૧માં ૩.૯૯ લાખ કી.મી. હતું, જે ૨૦૧૬ સુધીમાં વધીને ૫૬.૦૩ લાખ કી.મી. થયું છે. આ રસ્તાઓમાંના મોટાભાગના બે લેનથી ઓછી પહોળાઈ ધરાવતા હતા. ભારતમાં ૭૦% થી વધુ રાષ્ટ્રીય ધોરી માર્ગો કાં તો બે લેનના હતા કે તેથી ઓછી પહોળાઈના હતા. રાષ્ટ્રીય ધોરી માર્ગોને પહોળા કરવાનો પ્રથમ નીતિ વિષયક નિર્ણય ૧૯૮૮માં કરવામાં આવ્યો ત્યારે અટલ બિહારી વાજપેયીજીની સરકાર હતી. તેમણે નેશનલ હાઈવે ડેવલપમેન્ટ પ્રોગ્રામ (એનએચડીપી) નો પ્રારંભ કરીને આ કામગીરી શરૂ કરી. આ યોજનાના મુખ્ય બે ઘટકો હતા: જેમાં દિલ્હી, મુંબઈ, ચેન્નાઈ અને કોલકત્તા જેવા મહાનગરોને આવરી લેતા ૫,૮૪૬ કી.મી.નો ગોલ્ડન ક્વાર્ટરલેટ્રલ (સુવર્ણ ચતુર્ભૂજ) નો સમાવેશ થાય છે. અન્ય ૭,૧૪૨ કી.મી.નું નેટવર્કમાં શ્રીનગરથી કન્યાકુમારી અને સિલ્વરથી પોરબંદરને આવરી લેતા માર્ગનો સમાવેશ થાય છે. આ નેટવર્કસ ઉત્તર-દક્ષિણ અને પૂર્વ-પશ્ચિમ

કોરિડોર તરીકે જાણીતા છે.

બીજો મોટો ક્રાંતિકારી નિર્ણય ઓક્ટોબર ૨૦૧૭માં કેન્દ્ર સરકારે રાષ્ટ્રીય ધોરી માર્ગોને અપગ્રેડ કરવાનો લીધો અને ભારતમાલા પરિયોજનાના તબક્કા-૧ને મંજૂરી આપીને રૂ.૩.૮૫ લાખ કરોડના ખર્ચે ૨૪,૮૦૦ કી.મી. ના માર્ગ બાંધકામનો નિર્ણય લીધો. સરકારે નેશનલ હાઈવે ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયા (એનએચએઆઈ) ને આ કાર્યક્રમ પૂર્ણ કરવા માટે માર્ચ ૨૦૨૨ સુધીનો લક્ષ્યાંક આપ્યો.

આ જંગી ધોરી માર્ગ વિકાસ કાર્યક્રમને ઘણી બાબતો સૌ પ્રથમ વખત હાથ ધરવાનો યશ મળે છે. આ માર્ગોના આયોજનથી શરૂઆત કરીને ધોરીમાર્ગના પટ્ટાઓ નક્કી કરવા અને નવી લાઈનદોરી મુજબ માર્ગોના બાંધકામનો સમાવેશ થતો હતો. માર્ગ પરિવહન અને ધોરી માર્ગના મંત્રાલયે તેને "crow flight" લાઈનદોરી એવું નામ આપ્યું.

દેશના ધોરી માર્ગોના નેટવર્કની જંગી સુધારણા હાથ ધરવામાં આવી, કારણ કે એનએચવીપી પાકટ સ્થળે પહોંચી ગયું હતું. માર્ગ વિકાસની કામગીરી નવા માઈક્રો અભિગમથી હાથ ધરાઈ, જ્યારે રાજકિય ધોરી માર્ગોનો નેટવર્કના વિસ્તરણનું આયોજન પણ થયું.

પ્રક્રિયા:

સરકારે ભારે ગીચતા ધરાવતા

કોરિડોરના મૂળ સ્થાન અને આખરી સ્થળ વચ્ચે ગુડ્ઝ (માલ સામાન) ની હેરફેરનો વૈજ્ઞાનિક ધોરણે વિસ્તૃત અભ્યાસ કર્યો. માલ-સામાનની હેરફેરના પ્રવાહમાં સુધારો કરવા નવા આર્થિક કોરિડોર વિકસાવવામાં આવ્યા. સુધારેલી લોજિસ્ટિક હેરફેર અર્થતંત્ર માટે બહુમુખી લાભદાયી પરિબળ બની રહ્યું. એનએડીપી હેઠળ ચાલી રહેલા પ્રોજેક્ટમાં પણ આર્થિક કોરિડોર્સના સંકલન માટે માર્ગોના મૂળથી અંત સુધીનો અભ્યાસ પણ હાથ ધરાયો.

આ અભ્યાસમાં જાણવા મળ્યું કે કેટલાક કોરિડોર્સમાં માળખાગત સુવિધાઓની અસમપ્રમાણતા છે. દા.ત. મુંબઈ-કોલકતા કોરિડોરનો નોંધપાત્ર પટ્ટો કે જે ઓડીશામાં થઈને પસાર થાય છે તે બે લેનનો છે અને ત્યાં ઘણીવાર લેન બદલાય છે. જો આ સમગ્ર પટ્ટાની ઓછામાં ઓછી ચાર લેનની સુવિધા તરીકે અપગ્રેડ કરવામાં ના આવે તો ટ્રાફિકની હેરફેર સરળ બની શકે તેમ નથી. આ બાબત પૂરવાર કરે છે કે દેશભરના કોરિડોરમાં આવી અસમપ્રમાણતાને હલ કરવાની કેટલી તાતી જરૂર છે.

આ માટેની તૈયારીનાં કામોમાં બાય પાસનું નિર્માણ કરીને તથા માર્ગોને ભીડ મુક્ત કરીને તથા મલ્ટી મોડલ લોજિસ્ટિક પાર્ક્સ વિકસાવીને ટ્રાફિકનો ભરાવો અને તેને છૂટો કરવાની કામગીરી તથા મોડલમાં અસરકારક ફેરફારની જરૂર છે.

ભારતના આયાત-નિકાસ (EXIM) વેપારને વેગ આપવા માટે સરહદી અને સાગરકાંઠાના માર્ગોની માળખાગત સુવિધાઓ વિકસાવવાનો નિર્ણય લેવાયો છે. ધોરી માર્ગ વિકાસ કાર્યક્રમને કારણે સરહદી માર્ગોમાં સુધારો થયો. આવા માર્ગોમાં ભારતના પડોશી દેશોના નેપાળ, બાંગ્લાદેશ અને ભૂતાન જેવા વેપાર કેન્દ્રોને જોડવાનો સમાવેશ

યોજના ફેબ્રુઆરી - ૨૦૧૮

Infrastructure for New India

Paving the Roads of Development

BHARATMALA PARIYOJANA: PHASE-I
₹5, 35,000 crore for expanding highways sector with multi modal integration

SETU BHARATAM PROJECT FOR SAFER ROADS
 Making all National Highways free of railway level crossings, by 2019, by building **Railway Over Bridges/ Under Passes**
 Total outlay of **₹20,800 Crore**

As on 1st January, 2019

કરાયો છે. સાગરકાંઠાના માર્ગ વિકાસ અને પોર્ટ કનેક્ટીવિટી માટેના માર્ગો સુધારવાની કામગીરીમાં સાગરમાલા પ્રોગ્રામ સાથે એકરૂપતા આવી છે.

ઘટકો:

ઈકોનોમિક કોરિડોર્સ:

લોજિસ્ટિક્સ કાર્યક્ષમતામાં સુધારો કરવા માટે જે મૂળ સ્થાનથી આખરી સ્થાન સુધીનો અભ્યાસ હાથ ધરાયો હતો તેમાં ૪૪ નવા ઈકોનોમિક કોરિડોર્સ સુનિશ્ચિત કરવામાં આવ્યા છે. આ માર્ગોમાં મુંબઈ-આગ્રા, મુંબઈ-કોલકતા, ચેન્નાઈ-મદુરાઈ, બિલાસપુર-દિલ્હી, પૂણે-વિજયવાડા, ઈંદોર-જયપુર અને અમૃતસર-જામનગરનો સમાવેશ થતો હતો. આ ઈકોનોમિક કોરિડોર્સ મારફતે આગામી વર્ષોમાં ૨૫%થી વધુ માલ-સામાનનું વહન થશે તેવી અપેક્ષા છે. આ કોરિડોર્સની સાથે સાથે નેશનલ કોરિડોર (ગોલ્ડન ક્વાડ્રિલેટ્રલ અને ઉત્તર દક્ષિણ તથા

પૂર્વ પશ્ચિમ) થી ભારતની નવી ધોરી માર્ગ ગ્રીડ આકાર લેશે. નેશનલ અને ઈકોનોમીક કોરિડોર્સની સાથે સાથે તેમના ઈન્ટર-કોરિડોર અને ફીડર રૂટ્સ પણ માલ-સામાનના ટ્રાફિકના ૮૦% જથ્થાનું વહન કરી શકશે.

ઈન્ટર-કોરિડોર અને ફીડર રૂટ્સ:

આ અભ્યાસમાં કોરીડોર નેટવર્કમાં ટૂંકા આંતરિક કોરિડોર્સ અને હાલના બે કોરીડોર્સને જોડતા ફીડર રૂટ્સ તૈયાર કરવાનું સુનિશ્ચિત કરાયું. આ માર્ગો આશરે ૨૦% જેટલા માલનું વહન કરશે તેવી અપેક્ષા છે. ફીડર રૂટ્સ વિકસાવીને કોરીડોર્સની અસરકારકતામાં સુધારો કરી શકાય તેમ છે.

કાર્યક્ષમતા અને નેશનલ કોરીડોર્સ :

ગોલ્ડન ક્વાડ્રિલેટ્રલ સહિતના રાષ્ટ્રીય ધોરી માર્ગો અને ઉત્તર-દક્ષિણ અને પૂર્વ પશ્ચિમ કોરીડોર્સ અંદાજે દેશના ૩૫% માલ સામાનનું વહન કરે છે. ભારતીય ધોરી માર્ગોની જીવન રેખા હોવાને કારણે આ

તમામ પટ્ટાઓમાં ટ્રાફિકનો ઉંચો વૃદ્ધિ દર જોવા મળ્યો છે. દ નેશનલ કોરીડોર્સમાં સરેરાશ ટ્રાફિક ૩૦ હજાર પેસેન્જર કાર યુનિટ (PCU)થી વધારે છે.

નેશનલ કોરીડોર્સ ઉપર ટ્રાફિકનો ભરાવો થતો અટકાવવા ભારતમાલા પ્રોગ્રામ હેઠળ આ તમામ પટ્ટાઓને વિસ્તારીને દ થી ૮ લેનના બનાવવામાં આવશે. નવા રીંગ રોડ અને બાયપાસ / ઉંચા કોરીડોર બાંધવામાં આવશે. આ માર્ગોથી પ્રવાસન અને ઔદ્યોગિક વિકાસને વેગ મળશે.

સરહદ અને ઈન્ટરનેશનલ કનેક્ટીવિટી ધરાવતા માર્ગો :

આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ પર આશરે ૩૩૦૦ કી.મી.ના સરહદી રોડ બાંધવાનું અને વિસ્તૃત કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. ભારતના મોખરાના હાઈવે કોરિડોરને ઈન્ટરનેશનલ ટ્રેડ પોઈન્ટ્સ સાથે જોડવા માટે અને નેપાળ, ભૂતાન, બાંગ્લાદેશ અને મ્યાનમાર સાથેના વેપાર માટે આશરે ૨૦૦૦ કી.મી.ના માર્ગો બાંધવા જરૂરી છે.

કોસ્ટલ અને પોર્ટ કનેક્ટીવિટી માટેના માર્ગો:

ભારતમાલા કાર્યક્રમ હેઠળ અંદાજે ૨૧૦૦ કી.મી.ના કોસ્ટલ રોડ સાગરકાંઠે બાંધવાનું નક્કી કરાયું છે. આ માર્ગોને કારણે પ્રવાસન પ્રવૃત્તિ અને ઔદ્યોગિક વિકાસને વેગ મળશે. આ ઉપરાંત આ માર્ગોને કારણે બંદરો સાથેની કનેક્ટીવિટી અને આયાત-નિકાસ પણ વધશે. રાજ્ય સરકારની માલિકીના અને ખાનગી બંદરો સાથેનું લીકેજ સુધારવા માટે વિશેષ ધ્યાન અપાઈ રહ્યું છે.

ગ્રીનફીલ્ડ એક્સપ્રેસ વેઝ:

ભારતમાલા પ્રોગ્રામમાં નેશનલ અને ઈકોનોમીક કોરિડોરની નિકટમાં જ્યાં ટ્રાફિક ૫૦,૦૦૦ ટીસીયુનો આંક વટાવી જાય છે અને જ્યાં અનેક ચોક પોઈન્ટ (જ્યાં ટ્રાફિક

ગીચ બને છે) છે ત્યાં એક્સપ્રેસ વેઝનું નિર્માણ કરવાનું નક્કી થયું છે. આ પટ્ટાના આશરે ૧૮૦૦ કી.મી.માં ગ્રીન ફીલ્ડ એક્સપ્રેસ વે વિકસાવવાનું નક્કી થયું છે. આવો જ એક મેગા પ્રોજેક્ટ દિલ્હી અને મુંબઈ વચ્ચે આકાર પામી રહ્યો છે. એક્સપ્રેસ વેઝમાં પ્રવેશ અને બહાર નિકળવાની સુવિધા મર્યાદિત હોય છે. એમાં મુખ્ય કેરેજ વે ઉપર ટ્રાફિક પોઈન્ટ કે ટોલ પ્લાઝા હોતા નથી. આ કારણે ટ્રાફિકની વધુ ઝડપી અને સતત આવન- જાવન શક્ય બને છે.

કામકાજ ચાલુ કરવામાં પ્રક્રિયાલક્ષી વિલંબનો સામનો કરવો ના પડે તે માટે સરકારે નેશનલ હાઈવેઝ ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયા (એનએચએઆઈ) ના બોર્ડને પ્રોજેક્ટ્સ મંજૂર કરવાની સત્તા આપી છે. આ સંસ્થા ધોરીમાર્ગો અને નાણાં ખાતા ઉપરાંત નીતિ આયોગ અને હાઈવે ઓથોરિટી જેવા વિવિધ મંત્રાલયોનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે. અત્યાર સુધીમાં જે કામગીરી થઈ છે તે સંતોષજનક છે.

ભારતમાલા પરિયોજનાના લાભ:

- આ નેટવર્કને કારણે રાષ્ટ્રીય ધોરિમાર્ગ પર માલ-સામાન અને પેસેન્જરોની હેરફેરમાં સુધારો થશે.
- તે દેશના ૮૦ % જેટલી ઈન્ટર-ડિસ્ટ્રીક્ટ માલ-સામાનની હેરફેરને આવરી લેશે.
- આ પ્રોજેક્ટ દેશના ૫૫૦ જિલ્લાઓને આવરી લેશે અને અંદાજે દેશની ૮૦ % જેટલી જીડીપીમાં યોગદાન આપશે.
- કોરિડોરની બંને બાજુએ સ્ટાન્ડર્ડાઈઝ સુવિધાઓ ઉભી કરવામાં આવશે, જેનાથી પેસેન્જરોની હેરફેરમાં સુગમતા રહેશે.
- ઈકોનોમીક કોરિડોર્સ અને તેની સાથે સંકળાયેલા ઈન્ટર કોરિડોર તથા ફીડર

રૂટ્સને કારણે વાહનોની સરેરાશ ગતિમાં ૨૦ થી ૨૫ %નો વધારો થશે.

■ "closed tolling" સિસ્ટમ જેવા ફીચર્સ ધરાવતો અને નિયંત્રિત સંપર્કવાળી આ સિસ્ટમથી ધોરીમાર્ગોની સરેરાશ ઝડપમાં સુધારો થશે.

■ ફેઈટ વિહકલ્સની સરેરાશ ઝડપ વધવાને કારણે મુખ્ય ત્રણ લાભ થશે:

(૧) વાહનોના વપરાશમાં સુધારાના કારણે ઝડપી બ્રેક ઈવન પ્રાપ્ત થશે અને દર કિ.મી. દીઠ દર ટનના ભાડાઓ ઓછા થશે.

(૨) ઓછા સમયમાં નિર્ધારિત સ્થળે પહોંચવાના કારણે તથા ઓછા ભાડા ખર્ચને કારણે વાહનોની બળતણ કાર્યક્ષમતામાં સુધારો થશે.

(૩) માલ- સામાનની ઝડપી અને ભરોસાપાત્ર હેરફેર શક્ય બનશે, જે માલ-સામાનની સરેરાશ ઈન્વેન્ટરીમાં ઘટાડો કરશે.

એકંદરે આ પ્રોજેક્ટથી અર્થતંત્રને એકંદર સખ્લાય ચેઈન ખર્ચમાં ૫ થી ૬ %નો ઘટાડો થશે (સરકારી અંદાજો મુજબ).

૨૪,૮૦૦ કિ.મી.ના રાષ્ટ્રીય ધોરિમાર્ગોના નેટવર્કને અપગ્રેડ કરવાના કારણે બાંધકામના ગાળા દરમ્યાન આશરે ૧૦ કરોડ માનવ દિવસની રોજગારી પેદા થવાની સંભાવના છે. આ ઉપરાંત ઈકોનોમિક કોરિડોર નેટવર્કના વિકાસને કારણે આર્થિક પ્રવૃત્તિઓના સ્તરમાં વધારો થવાથી આશરે ૨૨ મિલિયન જેટલી કાયમી નોકરીઓ ઉભી થશે.

ભંડોળ:

■ સરકારે કુલ ખર્ચ અથવા તો રૂ.૬.૮૨ લાખ કરોડના મૂડી રોકાણનો અંદાજ મૂક્યો છે, જેમાં ૩.૮૫ લાખ કરોડની રકમ ભારત

માલા પ્રોજેક્ટમાં હાલમાં ચાલી રહેલા કામોને પૂર્ણ કરવામાં વપરાશે.

■ આશરે એક તૃતિયાંશ જેટલું ભંડોળ એટલે કે રૂ. ૨.૩૭ લાખ કરોડ બળતણ ઉપર લેવાતી સેસમાંથી અને અંદાજે રૂ. ૬૦,૦૦૦ કરોડ બજેટરી સપોર્ટ મારફતે મેળવાશે.

ધરાવે છે.

■ ટોલ ઓપરેટ ટ્રાન્સફર (ટીઓટી) ના નામે જાણીતી યોજના એટલે કે સમગ્ર પટ્ટાનું ખાનગી કંપનીઓ મારફતે બીડીંગ પ્રક્રિયા હાથ ધરીને કેટલાક વર્ષો સુધી ટોલ એકત્ર કરવામાં આવશે.

મેળવશે. નેશનલ હાઈવે ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયા (એનએચએઆઈ) વધુ રૂ. ૨.૦૮ લાખ કરોડ બજારમાંથી અને ખાનગી મૂડી રોકાણ મારફતે રૂ. ૧.૦૬ લાખ કરોડ મેળવશે.

ક્રમ	ઘટક	લંબાઈ (કિ.મી.)	ખર્ચ (રૂ.કરોડમાં)
૧.	ઈકોનોમિક કોરિડોર્સનો વિકાસ	૮,૦૦૦	૧૨૦,૦૦૦
૨.	ઈન્ટર કોરિડોર અને ફીડર રૂટનો વિકાસ	૬,૦૦૦	૮૦,૦૦૦
૩.	નેશનલ કોરીડોર્સ કાર્યક્ષમતા સુધારણા (નોર્થ- સાઉથ, ઈસ્ટ- વેસ્ટ કોરિડોરનું ૬ લેનમાં રૂપાંતર. ગીચ પોઈન્ટ્સનું નિવારણ, લોજીસ્ટીક્સ પાર્ક્સનો વિકાસ વગેરે)	૫,૦૦૦	૧૦૦,૦૦૦
૪.	સરહદી માર્ગો અને ઈન્ટરનેશનલ કનેક્ટીવિટી	૨,૦૦૦	૨૫,૦૦૦
૫.	કોસ્ટલ રોડ્સ અને પોર્ટ કનેક્ટીવિટી	૨,૦૦૦	૨૦,૦૦૦
૬.	ગ્રીન ફીલ્ડ એક્સપ્રેસ વેજ	૮૦૦	૪૦,૦૦૦
કુલ		૨૪,૮૦૦	૩૮૫,૦૦૦
	હાલમાં અમલીકરણ હેઠળના પ્રોજેક્ટ્સ	૧૦,૦૦૦	૧,૫૦,૦૦૦

■ નેશનલ હાઈ ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયા (એનએચએઆઈ) એ આ કામગીરીઓ માટે નાણાં મેળવવાની કામગીરી પૂર્ણ કરી છે અને અંદાજે રૂ. ૩૪,૦૦૦ કરોડ મેળવવાનું લક્ષ્યાંક

■ આ કંપનીઓ ધોરીમાર્ગોના પટ્ટાઓની મરામત માટે પણ જવાબદાર રહેશે.

■ સરકાર એવી અપેક્ષા રાખે છે કે તેના કુલ ટોલ કલેક્શનમાંથી રૂ. ૪૬,૦૦૦ કરોડ

લેખક દિલ્હી સ્થિત વરિષ્ઠ પત્રકાર છે

E-mail:

dashreproter@gmail.com

Our New Address

Editor, Yojana Office, Publications Division
Min. of I&B, Govt of India

C/O Press Information Bureau, 2nd Floor, Akhandanand Hall, Bhadra, Mother
Teresa Road, Near CNI Church, Opp. Victoria Garden. Ahmedabad-380001.
Gujarat.

E-mail: yojanagujarati@gmail.com

Phone: 079 - 26588669.

(for subscription queries:

Monday to Friday: 2 PM to 4 PM)

For new subscription, please ask for subscription
form and guidelines via e-mail.

ભારતીય રેલ્વેની આગેકૂચ

દીપક રાઝદાન

વિશ્વનું ત્રીજું સૌથી મોટું રેલ્વે નેટવર્ક, ભારતીય રેલ્વેએ પોતાની પહોંચને નોંધપાત્ર ઝડપે વિસ્તારિત કરવા માટે તાજેતરમાં ભારે પરિવર્તનો કર્યા હતા. ભારતીય રેલ્વે મુસાફરો અને માલ પરિવાહન સેવાને સુરક્ષા અને સમયસરતા પ્રદાન કરવા માટે પોતાની સેવાઓનું આધુનિકરણ કરી રહી છે. રેલ્વે ૬૩,૦૦૦ કિલોમીટર્સના જંગી નેટવર્કની જાળવણી કરે છે અને સાથે જ રોજ ૧૫ લાખ મુસાફરોના પરિવહન માટે ૨૨,૦૦૦ ટ્રેનો દોડાવે છે.

વિશ્વમાં ત્રીજા નંબરના સૌથી મોટા રેલ્વે નેટવર્ક તરીકે સ્થાન પામનાર ભારતીય

રેલ્વેએ છેલ્લા કેટલાક વર્ષોમાં પોતાની પહોંચને નોંધપાત્ર ઝડપે વિસ્તારિત કરવા અને મુસાફરો અને માલ પરિવાહન સેવાને સુરક્ષા અને સમયસરતા પ્રદાન કરવા માટે ભારે પરિવર્તનો કર્યા હતા.

રેલ્વે ૬૩,૦૦૦ કિલોમીટર્સના જંગી નેટવર્કની જાળવણી કરે છે અને સાથે જ રોજ ૧૫ લાખ મુસાફરોના પરિવહન માટે ૨૨,૦૦૦ ટ્રેનો દોડાવે છે. જેના માટે રેલ્વેના ટ્રેક, પુલો, સિગ્નલિંગ અને ટેલિકમ્યુનિકેશન જેવા માળખાને રેલ્વેએ યુસ્ત-દુસ્ત સ્થિતિમાં રાખવું પડતું હોય છે. વડાપ્રધાન નરેન્દ્ર મોદીના નેતૃત્વ હેઠળ કેન્દ્ર સરકારે રેલ્વેમાં રોકાણમાં વધારો કર્યો હતો અને તેને જોરદાર પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું જેથી કરીને રેલ્વે પોતાની વર્તમાન સેવાઓને જાળવી શકે અને પોતાની સતત વધતી માંગણીઓને પૂરી કરી શકે. સરકારે રેલ્વેને છેલ્લા પાંચ વર્ષમાં ૫.૩૦ લાખ કરોડ રૂપિયા આપ્યા છે.

રેલ્વે હવે ભારતને ઝડપી ગતીથી જોડી રહી છે. ૨૦૦૮-૧૪ના રોજની ૪.૧ કિમીની નવી રેલ્વે લાઈન પાથરવાના દરમાં ૫૯ % વધારા સાથે રેલ્વેએ ૨૦૧૪-૧૮ સમય દરમિયાન રોજ ૬.૫૩ કિમી નવા રેલ્વે ટ્રેક પાથર્યા છે. સરકારના પહેલા ચાર વર્ષના કાર્યકાળ દરમિયાન વાર્ષિક મૂડીગત ખર્ચમાં

જંગી ઊછાળો જોવા મળ્યો હતો તે ૨૦૦૮-૧૪ની સરેરાશ કરતાં બમણાં કરતાં પણ વધારે છે.

દક્ષિણના કન્યાકુમારીથી ઉત્તર-પૂર્વ ક્ષેત્ર સુધી પરિવર્તન જોવા મળી રહ્યું છે. રેલ્વે ટ્રેક્સનું ડબલિંગ કાર્ય અને ઇલેક્ટ્રીફિકેશન પ્રોજેક્ટ્સ, જે તણાવ હેઠળ રહેલી સિસ્ટમને રાહત આપે છે, તેનો કન્યાકુમારી-નાગરકોઈલ-થિરૂવનંતપુરમ એક્શનમાં પ્રારંભ કરાયો છે. ૩૬૧૮ કરોડ રૂપિયાના ખર્ચે આ એક્શનમાં ૩૪૯ કિલોમીટરના ટ્રેકને આવરી લેવાશે.

ઉત્તર પૂર્વમાં, સેવન સિસ્ટર્સ સ્ટેટ તરીકે ઓળખાતા રાજ્યો, આસામ, મેઘાલય, નાગાલેન્ડ, ત્રિપુરા, મિઝોરમ, મણિપુર અને અરુણાચલ પ્રદેશ પણ રેલ્વે સાથે જોડાઈ ગયા છે. ૨૯ નવેમ્બર, ૨૦૧૪ના રોજ વડાપ્રધાન દ્વારા ગુવાહાટીથી મેંડીપેઠાર વચ્ચેની પહેલી ટ્રેનને લીલી ઝંડી બતાવીને રવાના કરવામાં આવી ત્યારબાદ મેઘાલય પણ રેલ્વેના નકશામાં સામેલ થઈ ગયું હતું. ત્રિપુરાને પણ રેલ્વેના બ્રોડગેજ નકશામાં સામેલ કરી લેવાયું છે. ૨૦૧૬માં તત્કાલીન રેલ્વે મંત્રી સુરેશ પ્રભુએ અગરતલા-નવી દિલ્હી વચ્ચેની ત્રિપુરા સુંદરી એક્સપ્રેસને લીલી ઝંડી બતાવીને રવાના કરી હતી. અગરતલા-નવી દિલ્હી રાજધાની એક્સપ્રેસનો પ્રારંભ ૨૦૧૭માં કરાયો હતો. તે સેવામાં રહેલી કોઈપણ રાજધાની

એક્સપ્રેસમાં સૌથી વધારે અંતર (૨,૪૨૨ કિમી) કાપે છે.

મણીપુરના સર્વપ્રથમ રેલ્વે સ્ટેશન જિરિબમને બ્રોડ ગેજ લાઈન સાથે જોડી દેવાયું છે. વડાપ્રધાને જિરિબમ સુધીની પહેલી મુસાફર ટ્રેનને ૨૦૧૬માં લીલી ઝંડી બતાવી હતી. મિજોરમના ભૈરાબી માટેની મુસાફર ટ્રેન સેવાને પણ તેમણે જ રવાના કરી હતી. લુમડિંગ-સિલચર બ્રોડ ગેજ સેક્શનનું ઉદ્ઘાટન ૨૦૧૫માં કરાયું હતું, જેના કારણે આસામની બરાક ખીણ વિસ્તાર સુધી બ્રોડ ગેજ કનેક્ટિવિટી પ્રાપ્ત થઈ હતી. ઉત્તર પૂર્વના તમામ રાજ્યોના પાટનગરો સુધી બ્રોડ ગેજ રેલ્વે લિન્ક લંબાવવામાં આવી રહી છે.

ઉત્તર-પૂર્વના રાજ્યો ઐતિહાસિક પરિવર્તનના સાક્ષી બની રહ્યા છે. બોગીબીલ બ્રિજ, દેશનો સૌથી લાંબો રેલ્વે ક્રમ રોડ પુલ છે. આસામના દીબ્રુગઢ ખાતે બ્રહ્મપુત્રા નદી

પર નિર્મિત આ પુલ ૪.૮૪ કિલોમીટર લાંબો છે જે આસામ અને અરુણાચલ પ્રદેશને એકબીજાની સાથે જોડે છે. વડાપ્રધાન દ્વારા ૨૦૧૮માં રાષ્ટ્રને સમર્પિત કરાયેલો આ પુલ ડબલ રેલ્વે લાઈન અને ત્રણ લેનનો રોડ ધરાવે છે અને તે કુલ ૭૪ કિમીનો રેલ ટ્રેક ધરાવે છે. ૧૯૯૭-૯૮માં ૧૦૦૦ કરોડ રૂપિયાના ખર્ચે મંજૂર કરાયેલા આ બોગીબીલ પુલ પ્રોજેક્ટ પર દિવંગત વડાપ્રધાન અટલ બિહારી વાજપેયીના કાર્યકાળમાં ૨૦૦૦માં કામ શરૂ થયું હતું. પ્રોજેક્ટ બનીને તૈયાર થયો ત્યારે તેની પાછળ કુલ ૫૮૨૦ કરોડનો ખર્ચ થયો હતો.

ઈજરિબમ-ઈમ્ફાલ વચ્ચે નવા રેલ્વે ટ્રેકના નિર્માણના ભાગરૂપે મણીપુરના તામેંગલોંગ જિલ્લાના નોની ખાતે ઈરાંગ નદી પર ૧૪૧૧ મીટરની પીયર ઊંચાઈ સાથે ભારતનો સૌથી ઊંચો પુલ બાંધવામાં આવી

રહ્યો છે. ભૈરબી-સાઈરાંગ વચ્ચેના ૫૧.૩ કિલોમીટરના નવા લાઈન પ્રોજેક્ટમાં ૭૦ મીટર કરતાં પણ વધારે પીયર ઊંચાઈ સાથેના છ પુલોનું નિર્માણ કરવામાં આવશે. ઉત્તર-પૂર્વમાં જોવા મળેલા નોંધપાત્ર પરિવર્તનોમાં ચાર વર્ષમાં ૯૭૦ કિમી રેલ્વે ટ્રેકનું ગેજ પરિવર્તન કાર્ય સામેલ છે. તમામ મીટર ગેજ રેલ્વે સેક્શનને બ્રોડ ગેજમાં પરિવર્તિત કરી દેવાયા છે અને હવે સમગ્ર ઉત્તર-પૂર્વ ક્ષેત્રમાં એક પણ મીટર ગેજ ટ્રેન સંચાલિત થઈ રહી નથી.

ઉત્તર-પૂર્વ ક્ષેત્રમાં ૨૦૦૯-૨૦૧૪ના સમયગાળા દરમિયાન પ્રતિ વર્ષ સરેરાશ ૧૧૦ કિમીની નવી રેલ્વે લાઈન, ગેજ પરિવર્તન તેમજ ડબલિંગ કાર્યની સામે ૨૦૧૪-૧૫ થી ૨૦૧૭-૧૮ વચ્ચે ક્ષેત્રમાં ૩૫૩.૧૫ કિમી ની નવી લાઈન, ગેજપરિવર્તન કે ડબલિંગ કાર્ય થયું હતું. ૪૭,૬૯૫ કરોડ રૂપિયાના ખર્ચે ૧,૩૯૭ કિલોમીટરના પંદર નવા લાઈન પ્રોજેક્ટ્સ હાલ મંજૂરી, પ્લાનિંગ અથવા અમલીકરણ જેવા વિભિન્ન તબક્કે રહેલા છે, જે પ્રોજેક્ટ્સ આંશિક રીતે અથવા તો સંપૂર્ણપણે ઉત્તર-પૂર્વના રાજ્યોમાં છે.

ક્ષમતા વૃદ્ધિ:

રેલ્વેએ બે ડેડિકેટેડ ફેઈટ કોરિડોર્સ (DFCS) પ્રોજેક્ટ્સ, ઈસ્ટર્ન એન્ડ વેસ્ટર્ન ડેડિકેટેડ ફેઈટ કોરિડોર્સ (EDFC અને WDFC) શરૂ કર્યા છે. ઓગસ્ટ અને નવેમ્બર, ૨૦૧૮માં અનુક્રમે વેસ્ટર્ન ડેડિકેટેડ ફેઈટ કોરિડોર (WDFC)માં કુલેરા-અટારી સેક્શન તેમજ ઈસ્ટર્ન ડેડિકેટેડ ફેઈટ કોરિડોરમાં ખુરજા-ભદાન સેક્શનમાં ફેઈટ ટ્રેઈનની સફળ ટ્રાયલ બાદ પ્રોજેક્ટ્સ તેની પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યા હતા.

વર્તમાન નાણા વર્ષ (૨૦૧૮-૧૯)ના અંત સુધીમાં વેસ્ટર્ન ડેડિકેટેડ ફેઈટ કોરિડોરના લંબાવાયેલા રેવારી-માદર સેક્શન અને ઈસ્ટર્ન

Infrastructure for New India

Redefining Safety Measures in Railways

BEST EVER SAFETY RECORD IN 2017-18

Less than 100 accidents recorded in a year.

Year	Accidents
2013-14	118
2017-18	73

5,469 Unmanned Level Crossings eliminated. Average pace of elimination is 20% more than that of 2009-14 (April 2018)

All the 3479 Unmanned Level Crossings at Broad Gauge routes has eliminated, two years ahead of the target

As on 1st January, 2019

Infrastructure for New India

**More Freight,
More Strength
to India's
Economy**

**HIGHEST EVER
FREIGHT LOADING IN INDIAN
RAILWAYS DURING 2017-18**

1,162 MT

As on 1st January 2019

કોરિડોર ફેઈટ કોરિડોરમાં ખુરજ-ભાનુપુર વચ્ચે ફેઈટ ટ્રેઈનની ટ્રાયલને પૂર્ણ કરવામાં આવશે.

માર્ચ ૨૦૨૦ સુધીમાં તબક્કાવાર રીતે ડેડિકેટેડ ફેઈટ કોરિડોર્સ શરૂ થઈ જશે. વેસ્ટર્ન અને ઈસ્ટર્ન ડેડિકેટેડ ફેઈટ કોરિડોર્સના હિસ્સા, WDFCનો ૧૯૦ કિમીનો અટેલી-કુલેરા સેક્શન ઓગસ્ટ ૨૦૧૮માં ખુલ્લો મૂકાયો હતો અને EDFCના ન્યુ ખુરજ-ન્યુ બાધન સેક્શનને નવેમ્બર ૨૦૧૮માં ખુલ્લા મુકવામાં આવ્યા હતા.

૩૩૭૬ રૂટ કિલોમીટરના બે પ્રોજેક્ટ શરૂ થવાથી માલ-સામાનનું સુરક્ષિત, દક્ષતાપૂર્ણ અને સસ્તું પરિવહન સુનિશ્ચિત થશે. જ્યારે આ બે ફેઈટ કોરિડોર્સ શરૂ થઈ જશે ત્યારે યુનિટ કોસ્ટ ટ્રાન્સપોર્ટેશન, નાના સંગઠન અને મેનેજમેન્ટ કોસ્ટમાં ઘટાડો થશે અને સાથે જ ઉચ્ચ કાર્ય દક્ષતા આવશે અને

ઊર્જા વપરાશમાં પણ ઘટાડો થશે.

ગીચતાની સમસ્યાનો ઉકેલ લાવવા માટે, નવા ટ્રેક ઉમેરાયા છે. છેલ્લા ચાર વર્ષ દરમિયાન રેલવેએ નોંધપાત્ર પ્રમાણમાં સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી છે: ૨૫૫૫ કિમીની નવી રેલ્વે લાઈન, ૩૩૯૬ કિમી ગેજ પરિવર્તન કાર્ય અને ૩૫૭૭ કિમી ડબલિંગ કાર્ય. ૨૦૧૭-૧૮ દરમિયાન ૧૮૬૨ કિમીની લાઈનનું કામ થયું હતું જેમાં ૪૦૯ કિમીની નવી રેલ્વે લાઈન પાથરવામાં આવી હતી અને ૪૫૪ કિમી ગેજ પરિવર્તન કાર્ય થયું હતું અને ૯૯૯ કિમીનું ડબલિંગ કાર્ય સંપન્ન કરવામાં આવ્યું હતું.

આયાતી ડીઝલ પરની નિર્ભરતા અને કાર્બન ઉત્સર્જનમાં ઘટાડો કરવા માટે, રેલ્વેએ રેલ્વે લાઈન્સનું વિદ્યુતીકરણ કાર્ય ઝડપી બનાવ્યું છે. રેલ્વેનો લગભગ બે તૃતીયાંશ ફેઈટ અને અડધા કરતાં પણ વધારે મુસાફર ટ્રાફિક

ઈલેક્ટ્રીક ટ્રેક્શન પર આગળ વધે છે. રેલ્વેના કુલ ઊર્જા ખર્ચમાં ઈલેક્ટ્રીક ટ્રેક્શનનો હિસ્સો માત્ર ૩૭% છે. આ ફાયદાને કારણે રેલ્વેને વાર્ષિક ૧૩,૫૧૦ કરોડ રૂપિયા ઈંધણના બિલમાં બચવાની આશા છે. નિર્માણના સમયગાળા દરમિયાન વિદ્યુતીકરણ પ્રોજેક્ટ્સ કરોડો માનવશ્રમ દિવસના રોજગારનું સર્જન કરશે.

રેલ્વેએ એપ્રિલ, ૨૦૧૮માં ૩૦,૨૧૨ રૂટ કિલોમીટર્સ (RKM)નું વિદ્યુતીકરણ કર્યું હતું અને ૨૯,૪૮૬ કરોડના ખર્ચે મંજૂરી અપાયેલા ૩૩,૬૫૮ રૂટ કિલોમીટર પર હાલ વિદ્યુતીકરણ કાર્ય ચાલુ છે. બાકી રહેલા રૂટ પર સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૮માં ૧૩,૬૭૫ રૂટ કિલોમીટર્સ ના વિદ્યુતીકરણ માટે ૧૨,૧૩૪.૫૦ કરોડના ખર્ચ સાથે મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. ૨૦૧૭-૧૮ દરમિયાન ૪૦૦૦ આરકેએમના લક્ષ્યાંકની સામે ૪,૦૮૭ આરકેએમ બ્રોડ ગેજ રૂટ્સનું ઈલેક્ટ્રીક ટ્રેક્શન કરાયું હતું. ૨૦૧૬-૧૭ દરમિયાન ૧,૬૪૬ RKMનું વિદ્યુતીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું.

વિદ્યુતીકરણ થવાથી આયાતી જૈવ ઈંધણના ઉપયોગમાં ઘટાડો થશે જેના કારણે ઊર્જા સુરક્ષામાં પણ વધારો થશે. વાર્ષિક ૨.૮૩ બિલિયન લીટર હાઈ સ્પીડ ડીઝલ ઓઈલનો વપરાશ ઘટશે અને તેના કારણે વાતાવરણમાં કાર્બન ઉત્સર્જનમાં પણ ભારે ઘટાડો જોવા મળશે. તેનાથી રેલ્વેની પર્યાવરણ પર પડતી અસર પણ ઘટવા પામશે. ૧૦૦% વિદ્યુતીકરણથી ટ્રેન સંચાલન પણ સરળ બનશે અને ડીઝલથી ઈલેક્ટ્રીક એન્જિન લગાવવા અથવા ઈલેક્ટ્રીકથી ડીઝલ એન્જિન લગાવવા પાછળ લાગતો સમય બચી શકશે.

ઈલેક્ટ્રીક લોકોમેટિવ (એન્જિન)ની ઉચ્ચ ઝડપ અને ઉચ્ચ ખેંચ શક્તિને કારણે રેલ્વે પોતાની ક્ષમતામાં વધારો કરશે.

સુધારાયેલી સિગ્નલ સિસ્ટમ સુરક્ષામાં પણ વધારો કરશે.

બાકી રહેલા રેલ્વે રૂટના વિદ્યુતીકરણ માટે અમલીકરણ એજન્સીઓના આધારને વિસ્તારિત કરાયો છે અને ૧૭૩૫ RKMને આવરી લેતા પ્રોજેક્ટ્સને જાહેર ક્ષેત્રના સાહસો જેવાકે IRCON, RRTES અને PGCIL ને સોંપવામાં આવ્યા છે.

રેલ્વેએ ૨૦૧૭-૧૮ દરમિયાન સુરક્ષા પ્રોજેક્ટ્સ માટે એક સમર્પિત ભંડોળ રાષ્ટ્રીય રેલ સંરક્ષા કોષ (RRSK)ની રચના કરી હતી. જેને પાંચ વર્ષના સમયગાળા માટે ૧ લાખ કરોડ રૂપિયાનું ભંડોળ ફાળવવામાં આવ્યું હતું. જે ખાસ કરીને મહત્વપૂર્ણ સુરક્ષા સંબંધિત કાર્યોના બેકલોગને ક્લિયર કરવા માટે છે.

RRSK સહિત સુરક્ષા ગતિવિધિઓ માટે પ્લાન કરાયેલ કુલ ખર્ચ RE ૨-૧૭-૧૮માં ૬૮.૭૨૫ કરોડ અને BE ૨૦૧૮-૧૯માં ૭૩,૦૬૫ કરોડ છે. આરઆરએસકેને ૫૦૦૦ કરોડ રૂપિયા કેપિટલ (બજેટ સપોર્ટમાંથી), ૧૦,૦૦૦ કરોડ રૂપિયા રેલ્વે સુરક્ષા ફંડમાંથી મળશે જે રેલ્વેને સેન્ટ્રલ રોડ ફંડમાંથી પ્રાપ્ત થયેલી રકમ છે. ઉપરાંત ૫૦૦૦ કરોડ રેલેવેની રેવેન્યૂમાંથી અપાશે.

રેલ્વેએ સુરક્ષાને પ્રાધાન્યતા આપી છે અને તેના કારણે ૨૦૧૩-૧૪ના ૧૧૮ ટ્રેન અકસ્માતોની સરખામણીએ ૨૦૧૭-૧૮માં તેની સંખ્યા ઘટીને ૭૩ થઈ ગઈ છે. અસુરક્ષિત રેલ્વે કોર્સિંગ્સની સમસ્યાનો યુદ્ધના ધોરણે ઉકેલ લાવતા ૫,૪૭૯ માનવ રહિત લેવલ કોર્સિંગ્સને છેલ્લા ચાર વર્ષમાં રેલ્વે દ્વારા દૂર કરવામાં આવ્યા છે. લાખ કરતા વધારે સુરક્ષાને લગતી અને લાખ કરતા વધારે ખાલી રહેલી જગ્યાઓને ભરવામાં આવી રહી છે.

ICF કોચનું નિર્માણ ૧ એપ્રિલ, ૨૦૧૮ના રોજથી બંધ કરી દેવાયું છે. રેલ્વેએ હવે સુરક્ષિત લિન્ક હાઈમેન બુશ (LBH)

ડિઝાઈનના કોચ તરફ ધ્યાન વાળ્યું છે જે એન્ટી-ક્લાઈમ્બિંગ વિશેષતા ધરાવે છે.

રેલ્વે સિગ્નલિંગ સિસ્ટમને સંપૂર્ણપણે આધુનિક બનાવવામાં આવી રહી છે અને ભારતીય રેલ્વેના બ્રોડ ગેજ લાઈનના સંપૂર્ણ ૬૦,૦૦૦ રૂટ કિલામીટર્સ (RKMs)ને રેલ્વેના ૨૦૧૮-૧૯ માટે વર્ક્સ પ્રોગ્રામ અન્વયે રિન્યુઅલ પ્રોગ્રામ હેઠળ આવરી લેવાયેલ છે.

માનવ રહિત ફાટકો પર અકસ્માતોને નિવારવા માટે, સરકારે બ્રોડ ગેજ લાઈનો પર માનવ રહિત રેલ્વે લેવલ કોર્સિંગ્સને (UMLCs) સંપૂર્ણપણે દૂર કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. ૧ એપ્રિલ, ૨૦૧૮ના રોજ સુધી ૫૭૯૨ માનવ રહિત રેલ્વે કોર્સિંગ્સ હતા જે પૈકીના ૩૪૭૯ કોર્સિંગ્સ બ્રોડ ગેજ લાઈન પર જ્યારે ૧૧૩૫ મીટર ગેજ લાઈન પર હતાં અને ૧૧૭૮ નેરો ગેજ લાઈન પર હતાં.

રેલ્વેની સમયસરતા માટે સ્ટેશન માસ્ટર રેકોર્ડિંગ ટાઈમના સ્થાને ઈન્ટરએન્જ પોઈન્ટ્સ પર ડેટા લોગર્સ મુકવામાં આવ્યા છે જે કમ્પ્યુટર જનરેટેડ છે.

સમીક્ષા હેઠળ રહેલી યોજનાઓ: (૧) ટ્રેઈનોને મોબાઈલ ફોન વડે ટ્રેક કરી શકાય તે માટે દરેક લોકોમેટિવમાં જીપીએસ ડિવાઈસ લગાવવું. (૨) આર્ટિફિશિયલ ઈન્ટેલિજન્સનો ઉપયોગ કરવો. (૩) દેશના ૬,૦૦૦ રેલ્વે સ્ટેશનોને વાઈ-ફાઈ વાળા બનાવવા.

રેલ્વે અડસઠ સ્ટેશનોને એસ્કલેટર્સ, લિફ્ટ્સ, મફત વાઈ-ફાઈ વગેરે સુવિધા સાથે માર્ચ ૨૦૧૯ સુધીમાં આધુનિક બનાવશે. સરકારે ટ્રેઈન અને કોચમાં સુધારો કર્યો છે અને સાથે જ આવા કોચ સાથેની નવી તેજસ, અંત્યોદય અને હમસફર ટ્રેનો દોડાવી છે. સેમી હાઈ સ્પીડ (૧૬૦ કિમી પ્રતિ કલાક)ની ઝડપ સાથે સ્વદેશી નિર્મિત સેલ્ફ પ્રોપેલ્ડ ટ્રેન ૧૮નું નિર્માણ કરીને રેલ્વેએ મેક ઈન ઈન્ડિયા અભિયાનને ઈજન આપ્યું છે. આ ટી-૧૮

ટ્રેનનું હાલ ટ્રાયલ ચાલી રહ્યું છે. મુંબઈ-અમદાવાદ વચ્ચે જાપાની મોડલના આધારે બુલેટ ટ્રેન પ્રોજેક્ટ પર કામ શરૂ થઈ ગયું છે.

મુસાફરોના પ્રવાસ અને આરામની જરૂરિયાતોને પૂરી કરતા ૪૦૭ ની ટ્રેનોનો છેલ્લા ચાર વર્ષમાં પ્રારંભ કરાયો છે જ્યારે તહેવારી સીઝનમાં ધસારાને પહોંચી વળવા માટે ૧.૩૭ લાખ સેવાઓ દોડાવાઈ હતી. કેટરિંગ પણ રેલ્વેનો ફોકસ એરિયા રહ્યો છે ૩૦૦ કરતાં વધારે ટ્રેનોમાં ખાદ્ય સામગ્રીની MRP મુદ્રણ ફરજિયાત કરી દેવાયું છે. રેલ્વે હવે ટ્રેનોમાં LBH કોચ લગાવશે કારણ કે તે કોચ ૧૩૦ થી ૧૬૦ કિમી પ્રતિ કલાકની ઝડપે દોડી શકે છે.

૨૦૧૭-૧૮માં ભરાયેલા પગલાંઓમાં ટેરિફ રેશનલાઈઝેશન (ટેરિફને તર્કસંગત બનાવવા) નવી કોમોડિટીસનું વર્ગીકરણ, ફેઈટ બાસ્કેટનું કન્ટેનરાઈઝેશન મારફત વિસ્તારીકરણ, RO-RO સર્વિસ જેવું નવું ડિલીવરી મોડલ, લોંગ ટર્મ ટેરિફ કોન્ટ્રાક્ટ પોલીસી, સ્ટેશનથી સ્ટેશન વચ્ચેનો દર, ડબલ સ્ટેક ડ્વાર્ફ કન્ટેઈનર (DSDC), ગ્રાહકોને અનુકૂળ રહે તેવી તર્કસંગત વજન નીતિ, વેગન્સની માંગણીનું ઈલેક્ટ્રોનિક રજિસ્ટ્રેશન (e-RD) વગેરે સામેલ છે.

ખાલી કન્ટેનરો અને ખાલી ફ્લેટ વેગનોને ૨૫ % ડિસ્કાઉન્ટ સાથે ખાનગી કન્ટેનર રેક્સમાં ટ્રાન્સપોર્ટ કરવાનો પણ નિર્ણય લેવાયો છે. આ પગલાંથી રેલ્વે ખાલી કન્ટેનરોને બંદરો સુધી મોકલી શકશે અને ત્યાંથી માલ લોડ કરીને તે પરત ફરી શકશે અને તેનાથી રેલ્વેના નફામાં વધારો થશે.

લેખક વરિષ્ઠ પત્રકાર છે અને હાલ તેઓ નવી દિલ્હી ખાતે ધ સ્ટેટ્સમેન અખબારના એડિટોરિયલ કન્સલ્ટન્ટ છે.

E-mail:

deepakrazdan50@gmail.com

ઉત્તર પૂર્વમાં માર્ગ માળખાગત બાંધકામ

નમિતા તિવારી

ઉત્તર પૂર્વનો પ્રદેશ એ તેના ભૌગોલિક સ્થાન અને સંસાધનો માટે વ્યૂહાત્મક રીતે ઘણો મહત્વનો પ્રદેશ છે. ઉત્તર પૂર્વ એ બાંગ્લાદેશ, ભૂતાન, ચીન, મ્યાનમાર અને નેપાળ સાથે અંદાજે ૫૪૩૭ કિલોમીટરની આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ ધરાવે છે. ભારત સરકારે ઉત્તર પૂર્વમાં ૧૨૦૦૦ કિલોમીટરથી વધુના માર્ગ પરિયોજનાઓનું નિર્માણ કરવા માટે અંદાજે ૧૯૦૦૦૦ કરોડ રૂપિયાની કિંમતની પરિયોજનાઓને મંજૂરી આપી છે. ઉત્તરપૂર્વનું દક્ષિણ પૂર્વ એશિયા સાથેનું જોડાણ તેની પ્રગતિને ગતિ આપશે. સારી રીતે જોડાણ પામેલ ઉત્તર પૂર્વ એ આસિયાન — ભારતના સંબંધો વચ્ચે એક પુલનું કામ કરશે.

ઉત્તર પૂર્વ એ સ્વર્ગની વિશાળ અને વણખેડાયેલી ધરતીનો એવો ટુકડો છે કે જે દેશના અન્ય ભાગો સાથે સિલીગુડી કોરીડોરના માધ્યમથી જોડાયેલો છે. આ કોરીડોર ઉત્તર પશ્ચિમ બંગાળમાં ચીકન નેક એરિયા તરીકે પણ જાણીતો છે. નેપાળ અને બાંગ્લાદેશની આસપાસ વસેલો આ ઉત્તર પૂર્વનો પ્રદેશ એ માર્ગ સંપર્કના સંદર્ભમાં હાલ પુનરુત્થાનના માર્ગે પ્રગતિ કરી રહ્યો છે.

ઉત્તર પૂર્વ પ્રદેશ (એનઈઆર)માં આઠ રાજ્યોનો સમાવેશ થાય છે — અરુણાચલ પ્રદેશ, આસામ, મણીપુર, મેઘાલય, મિઝોરમ, નાગાલેંડ, સિક્કિમ અને ત્રિપુરા. આ પ્રદેશ ભારતની વસ્તીનો ૩.૭૮% ભાગ અને દેશના કુલ ભૌગોલિક વિસ્તારનો ૭.૯૮% ભાગ આવરી લે છે. રાષ્ટ્રીય જીડીપીમાં તેમનું યોગદાન ૨.૫% છે.

આ પ્રદેશ તેના ભૌગોલિક સ્થાન અને સંસાધનોના લીધે વ્યૂહાત્મક રીતે મહત્વનો છે. ઉત્તરપૂર્વ એ બાંગ્લાદેશ, ભૂતાન, ચીન, મ્યાનમાર અને નેપાળ સાથે આશરે ૫૪૩૭ કિલોમીટરની આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ ધરાવે છે.

ભારત સરકારે ૧૨૦૦૦ કિલોમીટરથી વધુની માર્ગ પરિયોજનાઓનું નિર્માણ કરવા માટે આશરે રૂ. ૧૯૦૦૦૦ કરોડની કિંમતની પરિયોજનાઓને મંજૂરી

આપી છે. આ પરિયોજનાઓ નેશનલ હાઈવે એન્ડ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન (એનએચઆઈડીસીએલ) દ્વારા અમલી બનાવવામાં આવશે અને તે તમામ ઉત્તર પૂર્વી રાજ્યોમાં રૂ. ૧,૬૬,૦૨૬ કરોડના ખર્ચે ૧૦,૮૯૨ કિલોમીટરના માર્ગોના નિર્માણને આવરી લેશે.

એનએચઆઈડીસીએલ એ માર્ગ પરિવહન અને ધોરીમાર્ગ મંત્રાલય હેઠળ એક જાહેર ક્ષેત્રના એકમ તરીકે જુલાઈ ૧૮, ૨૦૧૪માં સ્થાપવામાં આવેલ હતી અને તેણે એક તજજ્ઞ સંસ્થા તરીકે ધોરીમાર્ગોના નિર્માણને મજબૂત વેગ આપ્યો છે. એનએચઆઈડીસીએલએ ઉત્તર પૂર્વ પ્રદેશ જેવા પહાડી અને દુર્ગમ વિસ્તારોમાં ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર પ્રોજેક્ટ્સના અમલીકરણ માટેની મંદ ગતિને તીવ્ર બનાવી છે.

રૂ. ૧૭,૨૫૭ કરોડની કિંમતની પરિયોજનાઓને સંલગ્ન રાજ્યના જાહેર કાર્ય વિભાગ (પીડબ્લ્યુડી)ને ફાળવી દેવામાં આવી છે. રૂ. ૭૦૦૦ કરોડની કિંમતની પરિયોજનાઓને ભારતના રાષ્ટ્રીય ધોરીમાર્ગ સત્તામંડળ (એનએચએઆઈ)ને સોંપી દેવામાં આવી છે.

ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર પરિયોજનાઓને ગતિશીલ બનાવવા માટે ઉત્તર પૂર્વ માટેના સ્પેશ્યલ એક્સીલરેટેડ રોડ ડેવલપમેન્ટ પ્રોગ્રામ (એસએઆરડીપી-એનઈ) એ સરકારની

અન્ય એક પહેલ છે. ખાસ કરીને ઉત્તર પૂર્વ પ્રદેશમાં બનેલા ઉત્પાદનોની એસોસિયેશન ઓફ સાઉથઈસ્ટ એશિયન નેશન્સ (આસિયાન) પ્રદેશને અને અન્ય પાડોશી દેશો (બાંગ્લાદેશ, ભૂતાન અને નેપાળ)ને નિકાસ કરવાના હેતુસર વેપારમાં વૃદ્ધિ કરવા માટે નીતિ આયોગે આ પ્રદેશને ૨૦૨૨-૨૩ સુધીમાં વિકસિત કરી નાખવાની ભલામણ કરી છે. તેણે ધોરીમાર્ગોની પરિયોજનાને ગતિમાન બનાવવા ઉપર પણ ભાર મૂક્યો છે.

વણવપરાયેલ પુષ્કળ સંસાધનો અને પ્રવાસનના અભાવ માટે અપૂરતા માર્ગ સંપર્કને અનેક પરિબળોમાનું એક મહત્વનું પરિબળ ગણાવી આયોગે વર્તમાન સમયમાં ચાલી રહેલ પરિવહન પરિયોજનાઓ ઉપર નજીકથી દેખરેખ રાખવાની જરૂરિયાત પર ભાર મુક્યો છે. તેણે જણાવ્યું છે કે એવી પરિયોજનાઓ ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવે કે જે આંતરપ્રાદેશિક જોડાણને મજબૂત બનાવે અને આ રીતે આ પ્રદેશને દક્ષિણ પૂર્વ એશિયા સાથે એક વિશાળ વેપારી કેન્દ્ર તરીકે વિકસવામાં સહાયતા કરે.

તેણે કહ્યું છે કે ઉત્તર પૂર્વમાં ૪૦૯૯ કિલોમીટરના માર્ગોને સુધારવાની સાથે સાથે કલાદન મલ્ટી મોડલ ટ્રાન્ઝીટ ટ્રાન્સપોર્ટ પ્રોજેક્ટ, ભારત મ્યાનમાર થાઈલેન્ડ ત્રિપાંખી ધોરીમાર્ગો, મિઝોરમમાં આવેલ સરહદીય શહેર ઝોખાવ્યર અને મ્યાનમારમાં આવેલ રિહની વચ્ચે ૫ કિલોમીટરના વિસ્તૃત માર્ગ જેવી પરિયોજનાઓને પણ ખેડવાની જરૂર છે.

એ બાબતે કોઈ શંકા નથી કે તાજેતરના સમયમાં આ પ્રદેશે નવિનીકૃત સરકારનું ધ્યાન આકર્ષિત કર્યું છે અને નવેમ્બર ૩૦, ૨૦૧૮ સુધીમાં ચાલુ નાણાકીય વર્ષ ૨૦૧૮-૧૯ દરમિયાન અહિયાં ૪૩ રાષ્ટ્રીય ધોરીમાર્ગોની

પરિયોજનાઓને પૂર્ણ કરી દેવામાં આવી છે.

આસામને બાદ કરતા રાષ્ટ્રીય ધોરીમાર્ગો પરિયોજનાઓ માટે જમીન સંપાદન કે જે જમીન સંપાદનના વળતરની કિંમતના ૧૦% કિંમત વસૂલ કરવામાં આવે છે અને બાકીના કિસ્સામાં કોઈ કિંમત વસુલવામાં નથી આવતી.

દેશમાં રહેલા કુલ ૧,૧૫,૪૩૫ કિલોમીટરની લંબાઈના રાષ્ટ્રીય ધોરીમાર્ગો અંતર્ગત અરૂણાચલ પ્રદેશ ૨૫૩૭ કિલોમીટર, આસામ ૩૮૪૫ કિલોમીટર, મણિપુર ૧૭૪૬ કિલોમીટર, મેઘાલય ૧૨૦૪ કિલોમીટર, મિઝોરમ ૧૪૨૨ કિલોમીટર, નાગાલેંડ ૧૫૪૭ કિલોમીટર, સિક્કિમ ૪૬૩ કિલોમીટર અને ત્રિપુરા ૮૫૪ કિલોમીટરના રાષ્ટ્રીય ધોરીમાર્ગો ધરાવે છે.

ડિસેમ્બર ૨૦૧૮માં માર્ગ પરિવહન અને ધોરીમાર્ગ મંત્રાલયે અરૂણાચલ પ્રદેશમાં કુલ રૂ. ૮૫૩૩ કરોડની કિંમતના અનેક મોટા ગજાના ધોરીમાર્ગ પ્રોજેક્ટ્સનો શિલાન્યાસ અને ભૂમિ પૂજન કર્યું હતું. આ પ્રસંગે તેમણે જણાવ્યું હતું કે આમ કરવાથી વિકાસ, રોજગાર નિર્માણ, પ્રવાસન અને યુવાનો માટે રોજગારી દ્વારા ઉત્તર પૂર્વના રાજ્યોનું સંપૂર્ણ ચિત્ર બદલાઈ જશે. મંત્રીએ શિલોંગ ખાતે એનએચ-૦૬ના અપગ્રેડ કરાયેલ રતાચેરા (મેઘાલય આસામ સરહદ) વિભાગનું ઉદ્ઘાટન કર્યું હતું અને રૂ. ૬૮૩ કરોડના ખર્ચે તૈયાર થયેલા ૧૦૨ કિલોમીટર લાંબા માર્ગ પ્રોજેક્ટને દેશને સમર્પિત કર્યો હતો.

૧૦૨ કિલોમીટર લાંબો આ પટ્ટો એ મેઘાલયમાં ઉદ્યોગોના વિકાસ માટે મહત્વનો છે કારણકે તે મુસાફરીના સમયને ૪ કલાકથી ૨.૫ કલાકમાં ઘટાડે છે. તે બ્રહ્મપુત્રા વેલીમાંથી આવતી ટ્રકો અને ભારે વાહનોને આસામની અંદર જ બેરેક વેલીમાં સિલયર સુધી પહોંચવા નિર્ધારિત સમયગાળાની અંદર

સરળતાથી હેરફેર કરવા માટે સુવિધા પુરી પાડે છે અને આ રીતે મણિપુર, મિઝોરમ, ત્રિપુરા અને દક્ષિણ આસામ જેવા રાજ્યોને સંપર્ક પૂરો પાડે છે.

બ્રહ્મપુત્રા ઉપર ધુબ્રી ફૂલબરી પુલ માટેનો વિસ્તૃત પ્રોજેક્ટ અહેવાલ તૈયાર કરી દેવામાં આવ્યો છે. પબ્લિક ઈન્વેસ્ટમેન્ટ બોર્ડ (પીઆઈબી) દ્વારા ચકાસણી કરવા માટેના પ્રસ્તાવ ઉપર પ્રક્રિયા ચાલી રહી છે. તે એક ૨૦ કિલોમીટર લાંબો પુલનો પ્રોજેક્ટ છે જેનો નૌકાવહન ગાળો ૧૨.૬૨૫ કિલોમીટર છે. આથી ડીપીઆરની આખરી મંજૂરી મળે તે પહેલા તેની જમીન અને હાયડ્રોલોજીની વિસ્તૃત તપાસ હાથ ધરવી એ ખૂબ જ જરૂરી છે. જાપાન ઈન્ટરનેશનલ કોઓપરેશન એજન્સી (જેઆઈસીએ) એ આ પ્રોજેક્ટને નાણાકીય ભંડોળ પૂરું પાડી રહી છે અને ઓક્ટોબર ૨૦૧૮માં લોન માટેની સંધી ઉપર હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા હતા. આ પુલનું નિર્માણ નાણાકીય વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦૨૦માં શરૂ કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.

પ્રધાનમંત્રીએ જણાવ્યું છે કે છેલ્લા ચાર વર્ષ દરમિયાન આગામી પેઢીનું પરિવહન ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર વિકાસ પામ્યું છે અને ઉત્તર પૂર્વી ભાગોમાં નેટવર્ક વિસ્તૃત થઈ રહ્યું છે. હમણાં તાજેતરમાં જ પ્રક્રિયા હેઠળ રહેલ ભારત મ્યાનમાર પરિવહન સંપર્ક પરિયોજનાની કામગીરીની સમીક્ષા કરવામાં આવી હતી. બંને દેશોએ ભારત મ્યાનમાર થાઈલેન્ડ (આઈએમટી) ત્રિપક્ષીય ધોરીમાર્ગના કલેવા યજ્ઞી પટ્ટાને અપગ્રેડ કરવા માટે આ પરિયોજનાની વર્તમાન સ્થિતિ અંગે ચર્ચા કરી હતી અને આ સાથે જ ઈમ્ફાલ-મંડાલય બસ સેવા પણ પ્રારંભ કરવામાં આવી હતી.

આઈએમટીના કલેવા-યાજ્ઞી પટ્ટાનું અપગ્રેડેશનનું કામ ભારતના રાષ્ટ્રીય ધોરીમાર્ગ સત્તા મંડળ દ્વારા અમલીકૃત

બનાવવામાં આવી રહ્યું છે. લેન્ડ બોર્ડર કોસિંગ સંધી અમલમાં આવી જાય ત્યારબાદ ભારત અને મ્યાનમાર બસ સેવા શરૂ કરવા માટે ઉત્સુક છે. આ સેવા બંને દેશોના નાગરિકોને કોઈ વિશેષ પરવાનગીની જરૂરિયાત વિના પ્રમાણભૂત પાસપોર્ટ અને વિઝા લઈને જ સરહદ પાર કરવાની પરવાનગી આપે છે. હવે બંને દેશોએ આ સેવા શરૂ કરવા માટે બસ ઓપરેટરને પસંદ કરવાના છે.

સરકાર આ પ્રદેશમાં ભારતમાલા પ્રોજેક્ટ અંતર્ગત ૨૮ રીંગ રોડ બનાવવાનું આયોજન કરી રહી છે જેમાં ૧૨૫ ચોક પોઈન્ટ્સ હોય અને ભીડભાડ દૂર કરવા માટેના ૬૬ કન્જેશન પોઈન્ટ્સ બનાવવામાં આવ્યા હોય. ગુવાહાટી, ઈમ્ફાલ, સિલચર, શિલોંગ, દિબ્રુગઢ, દીમાપુર અને ઐઝાવલ એ મુખ્ય શહેરો છે કે જ્યાં આ પ્રકારની વ્યવસ્થા ઉભી કરવાનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે.

ઓક્ટોબર ૨૦૧૭માં સરકારે દેશમાં આગામી પાંચ વર્ષ દરમિયાન આશરે રૂ. ૬.૮૨ લાખ કરોડની કિંમતના ૮૩,૬૭૭ કિલોમીટરની લંબાઈના ધોરીમાર્ગોનું નિર્માણ કરવાના બૃહદ આયોજનને મંજૂરી આપી દીધી છે. આ આયોજનમાં મહત્વાકાંક્ષી ભારતમાળા પ્રોજેક્ટ, અત્યાર સુધીના સૌથી મોટા રાષ્ટ્રીય ધોરીમાર્ગ વિકાસ કાર્યક્રમનો સમાવેશ થાય છે. ભારતમાળા પ્રોજેક્ટ કે જે માર્ગો માટેનો એકઠા કર્યું છે તે અંતર્ગત પ્રથમ તબક્કામાં રૂ. ૫.૩૫ લાખ કરોડની કિંમતના ખર્ચે ૩૪૮૦૦ કિલોમીટરના ધોરીમાર્ગોનું નિર્માણ કરવામાં આવશે. તેમાં ઉત્તર પૂર્વ માટે અનેક પરિયોજનાઓનો સમાવેશ થાય છે.

તેમાં ૧૧૯૧ ઈકોનોમિક કોરીડોર્સ, આંતરરાષ્ટ્રીય કનેક્ટીવિટી પ્રોજેક્ટ્સ,

સરહદી માર્ગો, આસામ માટે ફીડર રોડ, મણિપુર માટે ૮૦૧, મેઘાલય માટે ૪૮૩, મિઝોરમ માટે ૧૦૬૭, નાગાલેંડ માટે ૪૦૬, સિક્કિમ માટે ૧૬૫ અને ત્રિપુરા માટે ૫૨૫નો સમાવેશ થાય છે.

ભારતમાલા પરિયોજના અંતર્ગત ઉત્તર પૂર્વમાં સમારકામ માટે આશરે ૫૩૦૧ કિલોમીટરના માર્ગ વિસ્તૃતિકરણને મંજૂરી આપવામાં આવી છે. તેમાંથી ૩૨૪૬ કિલોમીટરની માર્ગ લંબાઈ ઉત્તર પૂર્વમાં આર્થિક કોરીડોરના વિકાસ માટે મંજૂર કરવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત કેન્દ્ર સરકારે માર્ચ ૨૦૧૮ સુધીમાં દેશમાં અનેક ધોરીમાર્ગ પ્રોજેક્ટ્સને પુરા કરવાનો નિર્ણય લીધો છે જે અંતર્ગત સમગ્ર ભારતમાં કાર્યરત એવા આશરે ૩૦૦ પ્રોજેક્ટ્સની સમીક્ષા કરવામાં આવી હતી.

કેન્દ્ર સરકારે નોર્થ ઈસ્ટ સ્પેશ્યલ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ડેવલપમેન્ટ સ્કીમ (એનઈએસઆઈડીએસ) નામની એક યોજનાને મંજૂરી આપી છે કે જે ૧૦૦% કેન્દ્ર સરકારની યોજના છે અને તે માર્ચ ૨૦૨૦ સુધીમાં અમલીકૃત થનાર છે. ભૌતિક માળખાગત બાંધકામને નાણાકીય સહાય આપવા માટે કુલ રૂ. ૧૬૦૦ કરોડની કુલ રકમ ફાળવવામાં આવી છે.

પ્રધાનમંત્રીએ ડિસેમ્બર ૨૦૧૮માં આસામમાં ભારતના સૌથી લાંબા રેલ ક્રમ રોડ પુલનું ઉદ્ઘાટન કર્યું હતું. આસામની અંદર દિબ્રુગઢ નજીક બોગીબીલ ખાતે બ્રહ્મપુત્રા નદી ઉપર બાંધવામાં આવેલ ૪.૮૪ કિલોમીટર લાંબો ડબલ ડેકર પુલ એ અરૂણાચલ પ્રદેશના અનેક જિલ્લાઓ માટે સંચાર અવરોધને દુર કરશે. આ પુલ આસામના દિબ્રુગઢથી શરૂ થાય છે અને ધેમાજી જિલ્લામાં પૂરો થાય છે. આ પુલ અરૂણાચલ પ્રદેશમાં સરહદની આસપાસ લોજિસ્ટીક્સને સુધારવા માટે આયોજનબદ્ધ

કરવામાં આવેલા માળખાગત બાંધકામના પ્રોજેક્ટ્સનો એક ભાગ છે. દિબ્રુગઢથી ઈટાનગર સુધીનું માર્ગ અંતર ૧૫૦ કિલોમીટર જેટલું ઓછું થઈ જશે અને આ બંને સ્થળો વચ્ચેનું રેલ્વે અંતર ૭૦૫ કિલોમીટર જેટલું ઓછું થઈ જશે.

ગયા વર્ષે મે મહિનામાં પ્રધાનમંત્રીએ આસામમાં લોહિત નદી ઉપર દેશના સૌથી લાંબા પુલનું ઉદ્ઘાટન કર્યું હતું. આ પુલ ૮.૧૫ કિલોમીટર લાંબો છે અને તેને દાદાસાહેબ ફાળકે એવોર્ડ વિજેતા અને સુપ્રસિદ્ધ ગીતકાર ગાયક ભૂપેન હઝારિકા કે જેઓ સદીયાના રહેવાસી હતા તેમના નામ પરથી તેને નામ આપવામાં આવ્યું છે. રૂ. ૨૦૫૬ કરોડના ખર્ચે તૈયાર થયેલ આ પુલ એ બાંદ્રા વર્લી સી લીક કરતા ૩.૫૫ કિલોમીટર વધુ લાંબો છે. પુલ સહીતની તેની લંબાઈ ૮.૧૫ કિલોમીટર છે જેમાં ધોલા બાજુએથી ૭.૩ કિલોમીટર લાંબો એપ્રોચ રોડ છે અને સદીયા બાજુએથી ૧૨.૫ કિલોમીટર લાંબો રોડ છે.

વડાપ્રધાને એ બાબત ઉપર ભાર મુક્યો છે કે દક્ષિણપૂર્વ એશિયા સાથેનું ઉત્તર પૂર્વ જોડાણ એ તેની પ્રગતિને વેગવાન બનાવશે. આ ઉપરાંત “સુચારુ જોડાયેલ ઉત્તર પૂર્વ એ આપણા સપનાના આસિયાન — ભારતના સંબંધો માટે એક પુલની ભૂમિકા નિભાવશે” તેમણે કહ્યું હતું કે પડકારોનો સામનો કરીને પણ સરકાર આ પ્રદેશમાં સંપર્કને સુધારવા માટે સખત પ્રયાસો કરી રહી છે અને ઉત્તર પૂર્વ એ મોટી છલાંગ ભરવા માટે તૈયાર છે.

લેખક નવી દિલ્હી ખાતે પ્રેસ ટ્રસ્ટ ઓફ ઈન્ડિયાના સહાયક તંત્રી છે.

E-mail:
namitastewari@gmail.com

બાળકોમાં મૂડીરોકાણ

એસ.એસ. મન્યા

શાળાની સુધારણા અને શિક્ષકોનો વિકાસ એ એક બહુમુખી અભિગમ છે. આથી શાળા માટેના સુધારા અને પહેલનું સંભાળપૂર્વકનું આયોજન એના અમલમાં, હિત ધરાવતા સૌ લોકોને સાંકળીને કરવાનું જરૂરી છે. શાળા સુધારણા કાર્યક્રમના અમલની પ્રક્રિયામાં, સંસ્થાકીય ફેરફારોની પહેલમાં શિક્ષકો ઘણી મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. આથી શિક્ષકોની જરૂરિયાતો નક્કી કરવાના તથા શાળા અને શાળાના વર્ગોની સપાટીએ અસરકારક ટેકો પૂરો પાડવાના પ્રયાસો વિદ્યાર્થીઓના ભણતરને આગળ ધપાવવામાં મહત્વની કામગીરી બજાવી શકે છે.

શાળાઓ, કોલેજો અને યુનિવર્સિટીઓમાં ભણતરના વાતાવરણમાં એના મકાનો, વર્ગ ખંડો, પ્રયોગશાળાઓ, સાધનસામગ્રી તેમજ શૈક્ષણિક આંતરમાળખું મહત્વનાં તત્વો છે. ઉચ્ચ ગુણવત્તાનું આંતરમાળખું અન્ય લાભોની સાથોસાથ વધુ સારા શિક્ષણ કાર્યને સુગમ બનાવે છે, વિદ્યાર્થીઓનાં પરિણામો સુધારે છે અને અધૂરા અભ્યાસે શાળા છોડી જવાના દરમાં ઘટાડો કરે છે. સેન્ટ્રલ બોર્ડ ઓફ સેકન્ડરી એજ્યુકેશન ટૂંકમાં સીબીએસઈની શાળાઓ તેમજ કેટલીક ખાનગી શાળાઓ સારી કામગીરી બજાવી રહી છે, પણ રાજ્ય સરકારો સંચાલિત શાળાઓ માટે આવું કહી શકાય એમ નથી.

છ થી ચૌદ વર્ષની ઉંમરનાં તમામ બાળકોને મફત અને ફરજિયાત શિક્ષણનો હક બક્ષતો કાયદો ૨૦૦૯ માં પસાર કરવામા આવ્યા હતા, જે એક પ્રગતિશીલ પગલું હતું. જિલ્લા કક્ષાની લગભગ ૭૦૦ શાળાઓને આવરી લેતાં એનસીઈઆરટી (NCERT) ના અહેવાલમાં (ડિસેમ્બર ૨૦૧૭) એવું જણાયું હતું કે વિદ્યાર્થીઓ જેમ ઉપલા વર્ગમાં જાય છે એમ એમનું ભણતર ઘટતું જાય છે. સરેરાશ જોઈએ તો ૮મા વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ ગણિત, વિજ્ઞાન અને

સમાજશાસ્ત્રના માંડ ૪૦% સવાલોના જવાબો આપી શક્યા હતા. ભાષા સંબંધમાં માર્ક - ગુણની રાષ્ટ્રીય સરેરાશ થોડી ઘણી સારી હતી, જે લગભગ ૫૬ % હતી.

દેશના સીમાંત - છેવાડાના વિસ્તારોમાંની શાળાઓમાં સૌથી મોટું મૂડીરોકાણ કરવાની જરૂર વર્તાય છે. આવી શાળાઓમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓ બમણાં ગેરલાભનો ભોગ બન્યા છે. આ વિદ્યાર્થીઓ ઓછી આવક ધરાવતા અને ગ્રામીણ કુટુંબોમાંથી આવે છે અને એ જે શાળાઓમાં ભણે છે એ સાધન સામગ્રીની દ્રષ્ટિએ ખૂબ જ નબળી છે.

સર્વ શિક્ષા અભિયાન, રાષ્ટ્રીય માધ્યમિક શિક્ષા અભિયાન અને શિક્ષકોના શિક્ષણના કાર્યક્રમોના અમલના પૃથ્થકરણમાં જો એના એજન્ડાના અમલનો અભાવ કે એમાં અધૂરપ જણાય તો જ આવી યોજનાઓને એકબીજા સાથે જોડવી જોઈએ - સંગઠિત કરવી જોઈએ.

કુલ શૈક્ષણિક બજેટ કે ખર્ચની રકમમાંથી સૌથી મોટો હિસ્સો, રૂ. ૫૦,૦૦૦ કરોડ શાળા શિક્ષણને ફાળવાય છે અને બાકીનો રૂ. ૩૫૦૧૦ કરોડનો હિસ્સો ઉચ્ચ શિક્ષણ ક્ષેત્રને ફાળવાયો છે. શૈક્ષણિક

સંસ્થાઓની સંખ્યા અને કદમાં જે વધારો થાય છે એ જોતાં આ નાણાંકીય જોગવાઈમાં વહેલી તકે વધારો કરવો પડશે.

શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે પ્રગતિને રૂંધી શકે એવા અવરોધો દૂર કરવાનો એકમાત્ર ઉપાય નવી ટેકનોલોજી અપનાવવાનો છે. જેનાથી વસ્તી વિષયક લાભ મેળવી શકાય એવા કૌશલ્ય અને કૌશલ્ય શિક્ષણને આપણી શાળાઓ અને કોલેજોમાં સંસ્થાકીય રીતે અમલી બનાવવાની આવશ્યકતા છે.

શાળાઓ અને કોલેજોમાં કૌશલ્યની તાલીમ અને શિક્ષણને એકબીજા સાથે જોડવાનું, સંગઠિત કરવાનું અનિવાર્ય છે. વિધિવત શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં પ્રવેશ માટે તથા વ્યાવસાયિક શિક્ષણ વ્યવસ્થા તથા નોકરીના બજારમાં પ્રવેશવા, એમાંથી છૂટા થવા માટે બહુવિધ તબક્કાની (મલ્ટીપોઈન્ટ) જોગવાઈ કરવી જરૂરી છે. સરકારની કૌશલ્ય આધારિત વિવિધ પહેલમાં થયેલા મૂડીરોકાણ ઉપર વધુમાં વધુ વળતર મેળવવાના ઉદ્દેશથી આવી તમામ પહેલને સંગઠિત કરવા એક રાષ્ટ્રીય કૌશલ્ય યુનિવર્સિટી સ્થાપવાનું ધ્યેય નજર સમક્ષ રાખવું જોઈએ.

બ્લેક બોર્ડથી ડિજિટલ બોર્ડનો સિદ્ધાંત કે કલ્પના સરકારનું એક મુખ્ય ધ્યેય છે. ડિજિટલ ટેકનોલોજી એક નાના એવા ડાંગરના ખેતરને પણ અવરોધ વગર એક વર્ગખંડમાં ફેરવી શકે છે. આજે એક ડિજિટલ ગુરૂકુળની સ્થાપના આશ્ચર્યો સર્જી શકે છે. બાળકો આવી નવતર સંસ્થાઓમાં એમનાં કુટુંબોને ટેકો પૂરો પાડવાની સાથોસાથ શિક્ષણ મેળવી શકે છે અને આમ ઘણી નાની ઉંમરે પોતાનાં કાર્યો અને જીવન વચ્ચે આદર્શ સમતુલા ઉભી કરી શકે છે.

ગામડાંમાં વાઈફાઈ બેલ્ટની સ્થાપના, શિક્ષણના સાધનો તરીકે ટેલીવિઝન, રેડિયો તથા કમ્પ્યુટરનો ઉપયોગ તેમજ આવી બધી સગવડો ઉભી કરવા માટે ટેકનોલોજીમાં રસ ધરાવતા ઉત્સાહી લોકોને જવાબદારીની સોંપણી સફળતાની દિશામાંનું એક પગલું બની શકે છે. જો કે બીજી બાજુથી વિચારીએ તો, શિક્ષણકાર્યને ક્યારેય એક શિક્ષકની દૃષ્ટિમાંથી બાકાત ન રાખવું જોઈએ અને ચારિત્ર્ય નિર્માણ તથા વ્યક્તિત્વનો વિકાસ ડિજિટલ ક્રાંતિના પરિણામ નથી.

શાળા શિક્ષણની સુધારણા કરવા માટે કેન્દ્ર સરકારના નવી પહેલરૂપ પગલાં

સર્વ શિક્ષા અભિયાન હેઠળ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોએ પ્રાથમિક શાળા અને ઉપલી (અપર) પ્રાથમિક શાળાનાં ૨.૮૪ લાખ મકાનો, ૧૭.૯૮ લાખ વધારાના વર્ગખંડો અને ૯.૯૫ લાખ ટોઈલેટ બાંધ્યા છે અને પીવાનાં પાણીની ૨.૩૫ લાખ સગવડોની જોગવાઈ કરી છે.

રાષ્ટ્રીય માધ્યમિક શિક્ષા અભિયાન હેઠળ ૩૧-૧૨-૨૦૧૭ સુધીમાં ૧૨૬૮૨ નવી માધ્યમિક શાળાઓ, ૫૦,૭૧૩ વધારાના વર્ગખંડો, ૭૦૨૨૪ ટોઈલેટ અને પીવાનાં પાણીની ૧૧૮૫૪ સગવડો ઉભી કરવા મંજૂરી અપાઈ હતી અને એની સામે રાજ્યો તથા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોએ ૮૨૧૧ નવી શાળાઓ, ૩૫૭૯૪ વધારાના વર્ગખંડો અને ૪૯૦૩૦ ટોઈલેટનું બાંધકામ કર્યું છે તથા પીવાના પાણીની ૯૮૬૦ સગવડો ઉભી કરી છે.

વધુમાં રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને કેન્દ્ર દ્વારા કેટલીકવાર દરમિયાનગીરી કરીને શિક્ષકોને સેવા દરમિયાન નિયમિત તાલીમ, નવા ભરતી કરાયેલા શિક્ષકોને નોકરીમાં પ્રવેશ પછીની તાલીમ, વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો વચ્ચેનું પ્રમાણ - રેશિયો સુધારવા માટે વધારાના શિક્ષકોની ભરતી તથા ઘટક તેમજ કલસ્ટર સાધન કેન્દ્રો દ્વારા શિક્ષકો માટે શૈક્ષણિક ટેકા સહિતના, શૈક્ષણિક ગુણવત્તામાં સુધારો કરવા માટેનાં પગલાં સંબંધમાં ટેકો પૂરો પાડવામાં આવ્યો છે.

શિક્ષણ માટેના હક અંગેના ૨૦૦૯ના કાયદાની કલમ ૨૩(૨) સુધારવામાં આવી છે. એની પાછળનો હેતુ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ૩૧-૩-૨૦૧૮ના રોજ અધિકૃત કરાયેલી શૈક્ષણિક ઓથોરીટી દ્વારા ઠરાવવામાં આવેલી અલ્પતમ શૈક્ષણિક લાયકાત સરકારી, સરકારની સહાય મેળવતી અને સહાય ન મેળવતી ખાનગી શાળાઓના, તાલીમ વગરના તમામ શિક્ષકો મેળવે એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે. એમાં વધુમાં, વર્ગવાર, વિષયવાર ભણતરનાં પરિણામોના રેફરન્સનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રત્યેક ધોરણના સંદર્ભમાં ભાષાઓ (હિન્દી, અંગ્રેજી અને ઉર્દુ), ગણિત, પર્યાવરણીય અભ્યાસ, વિજ્ઞાન અને સામાજિકશાસ્ત્ર અંગે પ્રાથમિક તબક્કા સુધી ભણતર - શિક્ષણના પરિણામોને આ મુજબ અંતિમ સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે તેમજ તમામ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને એનાથી માહિતગાર કરવામાં આવ્યા છે. પરિણામો, તમામ બાળકો ભણતરની યોગ્ય સપાટી હાંસલ કરે એ સુનિશ્ચિત કરવામાં

Harnessing Yuva Shakti

Furthering Sports and Sportsmanship

National Sports University in Manipur

National Sports University in Manipur is first of its kind to promote sports education

First ever-training centre with world-class facilities dedicated for Para Athletes at Gandhinagar, Gujarat

India wins an impressive and historic 66 medals in the 2018 Commonwealth Games in Australia

As on 1st January, 2019

રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો માટે માર્ગદર્શક બની રહેશે. ગઈ ૧૩-૧૧-૨૦૧૭ના રોજ ધોરણ ૩, ૫ અને ૮માટે જિલ્લા સ્તર સુધીના સેમ્પલ ફેમ સાથેની એક રાષ્ટ્રીય સિદ્ધિ મોજણી - National Achievement Survey (NAS) ભણતરના પરિણામો વિશે હાથ ધરવામાં આવી હતી, જેનો ઉદ્દેશ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને જિલ્લા સ્તરે ભણતર - શિક્ષણના પરિણામોમાંની ત્રુટિઓને શોધી કાઢી એને દૂર કરવા માટે યોગ્ય વ્યૂહરચના ઘડી કાઢવામાં મદદરૂપ થવાનો હતો. જિલ્લા સ્તરના એહવાલો, પ્રત્યેક જિલ્લામાંની ભણતરની ઉણપો સાથે ઉપલબ્ધ છે. આ જ પ્રમાણે ધોરણ ૧૦ના વિદ્યાર્થીઓ માટે રાષ્ટ્રીય સિદ્ધિ મોજણી (નેશનલ એચીવમેન્ટ

સર્વે) ગઈ ૫-૨-૨૦૧૮ના રોજ હાથ ધરવામાં આવી હતી.

શાળાની સુધારણા અને શિક્ષકોનો વિકાસ એ એક હાલુમુખી અભિગમ છે. આથી શાળા માટેના સુધારા અને પહેલનું સંભાળપૂર્વકનું આયોજન, એના અમલમાં, હિત ધરાવતા સહુ લોકોને સાંકળીને કરવાનું જરૂરી છે. શાળા સુધારણા કાર્યક્રમના અમલની પ્રક્રિયામાં, સંસ્થાકીય ફેરફારોની પહેલમાં શિક્ષકો ઘણી મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. આથી શિક્ષકોની જરૂરિયાતો નક્કી કરવાના તથા શાળા અને શાળાના વર્ગોની સપાટીએ અસરકારક ટેકો પૂરો પાડવાના પ્રયાસો વિદ્યાર્થીઓના ભણતરને આગળ ધપાવવામાં મહત્વની કામગીરી બજાવી શકે છે.

સરકારે દેશના નાગરિકો માટે એમની જરૂરિયાતો લક્ષમાં લઈને અને સંભાળપૂર્વક એમને ફરજોની સોંપણી કરવા માટે દેશના નાગરિકો સંબંધમાં એક સ્વીકૃત મંજૂરી સાથેનું ખતપત્રનું નિર્માણ કરી ભારતના વિકાસ અને ભવિષ્ય માટે એક નવા પ્રકરણનું આલેખન કરવાનું છે. આ ગતિ જાળવી રાખવા માટે દેશના નાગરિકોએ પણ જ્ઞાન અને સંપત્તિના ન્યાયપૂર્ણ સર્જનમાં તેમજ એમની નૈતિક જવાબદારીઓનું પાલન કરવામાં પૂરી શક્તિથી ઉત્સાહભેર સહભાગી બનવાનું છે. આ ધ્યેયો હાંસલ કરવા માટે બજેટ એ કાયદેસરનું સૌથી પ્રથમ સાધન છે. આમાં જ્યારે દેશના ૧.૩ અબજ લોકોની આશા અને આકાંક્ષા જોડાયેલી હોય ત્યારે આ એક જબરદસ્ત પડકાર બની જાય છે. આમાં પણ જ્યારે આપણી ૬૦% વસ્તી ૩૦ વર્ષના વય જૂથની નીચે, સરેરાશ ૨૮ વર્ષની હોય ત્યારે આપણો પડકાર વધુ મોટો બની જાય છે.

લેખક AICTE ના પૂર્વ અધ્યક્ષ છે.

E-mail :

ssmantha33@gmail.com,
ssmantha@vjti.rog.in

**યોજના વાંચો,
યોજના વંચાવો,
યોજના વસાવો**

જાહેર આરોગ્ય સુવિધાઓનું સપ્રમાણ માળખું ઉભું કરવું

સંજીવ કુમાર

ભારતે આરોગ્ય ક્ષેત્રની સ્થિતિમાં પધ્ધતિસર સુધારો કર્યો છે. ભારત સરકારે પ્રધાન મંત્રી જન આરોગ્ય યોજના (પીએમજેએવાય) રજૂ કરી છે, જેનો ઉદ્દેશ દર વર્ષે ૧૦૦ મિલિયનથી વધુ પરિવારોને રૂ. ૫૦૦,૦૦૦નો આરોગ્ય વીમો પૂરો પાડવાનો છે. સરકારે આયુષમાન ભારત નેશનલ હેલ્થ પ્રોટેક્શન મિશન પણ શરૂ કર્યું છે. તે વિશ્વની સૌથી મોટી હેલ્થ સ્કીમ છે, જેનો ઉદ્દેશ ગામડાંઓના ૧૦ કરોડ ગરીબ અને વંચિત પરિવારોને આવરી લેવાનો છે. દેશમાં આરોગ્ય સુવિધાઓનું માળખું સુધારવાના તથા આ સેવાઓ પૂરી પાડવાની વ્યવસ્થામાં છેલ્લા કેટલાક વર્ષોમાં વિવિધ પ્રયાસો થયા છે.

દેશમાં હેલ્થ કેર પોલિસી અને કલ્યાણની વ્યવસ્થાની સમજ માટે આરોગ્ય ક્ષેત્રની માળખાગત સુવિધાઓ (ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર)એ મહત્વનું નિર્દેશક છે. આ પ્રકારની માળખાગત સુવિધાઓને જાહેર આરોગ્યની પ્રવૃત્તિઓ પૂરી પાડવાના પાયાના આધાર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

ભારતે પધ્ધતિસર આરોગ્યની સ્થિતિમાં સુધારો કર્યો છે. દેશમાં ૧૯૪૭માં જીવન જીવવાની અપેક્ષા ૩૨ વર્ષની હતી તે હાલમાં વધીને ૬૬.૮ વર્ષની થઈ છે. બાળ મૃત્યુ દર (આઈએમઆર) ઘટીને દર હજારે ૫૦નો થયો છે. આમ છતાં બાળકોમાં કુપોષણનો દર અને પ્રસૂતિ દરમ્યાન થતા મૃત્યુનું પ્રમાણ ઘણું ઉંચું રહે છે. અપૂરતી આરોગ્ય સુવિધાઓને કારણે આશરે ૧ મિલિયન જેટલા ભારતીયો દર વર્ષે મોતને ભેટે છે. દેશમાં ૭૦૦ મિલિયન લોકોને સ્પેશ્યાલીસ્ટની સુવિધા ઉપલબ્ધ નથી અને ૮૦% જેટલા સ્પેશ્યાલિસ્ટ શહેરી વિસ્તારોમાં જ કામ કરી રહ્યા છે.

ભારતમાં દર હજાર વ્યક્તિની વસ્તીએ હોસ્પિટલમાં પથારીઓની ઉપલબ્ધ સંખ્યામાં ભારે અછત અનુભવાય છે. વિશ્વમાં સરેરાશ દર હજાર વ્યક્તિની વસ્તીએ હોસ્પિટલ બેડનું પ્રમાણ ૩.૯૬ છે. ભારત દર હજાર વ્યક્તિની વસ્તીએ ૦.૭ હોસ્પિટલ

બેડથી સહેજ વધુ સગવડ ધરાવે છે. એક પછી એક સરકારો દ્વારા બજેટરી સપોર્ટ મારફતે જાહેર આરોગ્ય સુવિધાની સુધારણા થઈ રહી છે, પણ તે અપૂરતી છે. મોટા ભાગના રાજ્યોમાં આરોગ્ય ક્ષેત્ર માટે ફાળવાતાં નાણાંમાંથી ૭૦% હિસ્સો વેતનો અને રોજમદારીની માટેના ખર્ચમાં વપરાય છે, એક પછી એક સરકારો ફાળવણી કરતી રહે છે પણ આ સર્વિસીસના વિસ્તરણ માટે ખૂબ થોડા સ્રોતો બચે છે. એક એવો અંદાજ મૂકવામાં આવે છે કે ભારતમાં આરોગ્ય પાછળ જે ખર્ચ થાય છે તેના ૨૨% જ સરકારી ભંડોળમાંથી મળે છે. બાકીની ૭૮% રકમમાંથી મોટા ભાગનો હિસ્સો ખિસ્સામાંથી ખાનગી ખર્ચ તરીકે ભોગવવો પડે છે.

આરોગ્ય પ્રણાલી:

આવક અને રોજગારીની દ્રષ્ટિએ હેલ્થ કેર સેક્ટરનો નો ભારતના સૌથી મોટા ક્ષેત્રોમાં સમાવેશ થાય છે. હેલ્થકેરમાં હોસ્પિટલો, મેડિકલ ડિવાઈસીસ, કિલનિકલ ટ્રાયલ્સ, આઉટસોર્સિંગ, ટેલિ-મેડિસીન્સ, મેડિકલ ટુરિઝમ, હેલ્થ ઈન્સ્યોરન્સ અને મેડિકલ ઈક્વિપમેન્ટનો સમાવેશ થાય છે.

સરકાર એટલે કે જાહેર આરોગ્ય વ્યવસ્થામાં મર્યાદિત સેકન્ડરી અને ટર્શિયરી કેર સંસ્થાઓ મુખ્યત્વે શહેરોમાં હોય છે અને પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્ર મારફતે ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં પાયાની આરોગ્ય સુવિધાઓ પૂરી

પાડવામાં આવે છે.

મોટાભાગની સેકન્ડરી અને ટર્શિયરી તથા ક્વાર્ટનરી કેર સંસ્થાઓ મુખ્યત્વે મેટ્રો, વર્ગ-૧ અને વર્ગ-૨ના શહેરોમાં કેન્દ્રિત થયેલી છે. ભારતને સારી તાલિમ પામેલા મેડિકલ પ્રોફેશનલ્સના મોટા સમૂહનો સ્પર્ધાત્મક લાભ છે. એશિયા અને પશ્ચિમના દેશોની તુલનામાં ભારત ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં સ્પર્ધાત્મક સરસાઈ ધરાવે છે. ભારતમાં શસ્ત્રક્રિયાનો જે ખર્ચ થાય છે તે અમેરિકા અથવા પશ્ચિમ યુરોપના દેશોમાં થતા ખર્ચની તુલનામાં આશરે ૧૦ માં ભાગ જેટલો હોય છે.

ભારતમાં તબીબી શિક્ષણની માળખાગત સુવિધાઓમાં છેલ્લા ૨૦ વર્ષમાં ઝડપી વિકાસ થયો છે:

- ૪૭૬ મેડિકલ કોલેજો
- ૩૧૩ બીડીએસ અભ્યાસક્રમોની કોલેજો
- ૨૪૯ કોલેજો એવી છે કે જે એમડીએસના અભ્યાસક્રમો પૂરાં પાડે છે
- ૪૭૬ મેડિકલ કોલેજોમાં કુલ ૫૨,૬૪૬ ને પ્રવેશ મળે છે, વર્ષ ૨૦૧૭-૧૮ દરમ્યાન ૨૭૦૬૦નો બીડીએસમાં અને ૬,૨૩૩ને એમડીએસમાં પ્રવેશ મળ્યો હતો.
- ૩,૨૧૫ જેટલી સંસ્થાઓ જનરલ નર્સ મીડવાઈફના અભ્યાસ માટે ૧૨૯,૯૬૨ જેટલી પ્રવેશ ક્ષમતા ધરાવે છે
- ફાર્મસીની ૭૭૭ કોલેજ (ડિપ્લોમા) છે, જે તા.૩૧-૧૦-૨૦૧૭ની સ્થિતિએ ૪૬,૭૯૫ ની પ્રવેશ ક્ષમતા ધરાવતી હતી
- ૪૩,૫૮૨ સરકારી હોસ્પિટલોમાં ૭૧૦,૭૬૧ પથારીની સગવડ છે

- ૧૯૮૧૦ હોસ્પિટલો ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં આવેલી છે, જ્યાં ૨૭૯,૫૮૮ પથારીની સગવડ છે
- ૩,૭૭૨ હોસ્પિટલો શહેરી વિસ્તારોમાં આવેલી છે અને ત્યાં ૪,૩૧,૧૭૩ પથારીની સગવડ છે
- ભારતની ૭૦ % વસ્તી ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં વસવાટ કરે છે
- ૧૫૬,૨૩૧ સબ સેન્ટર
- ૨૫,૬૫૦ ખાનગી આરોગ્ય કેન્દ્રો (પીએચસી)
- તા.૩૧-૦૩-૨૦૧૭ની સ્થિતિએ ૫,૬૨૪ સામુદાયિક આરોગ્ય કેન્દ્રો (સીએચસી) હતા

પડકારો:

આ દેશ રોકાણ માટેની મૂડી, માનવ બળ અને હોસ્પિટલમાં પથારીઓની સગવડ માટે નાણાકીય સાધનોની તંગી અનુભવે છે. સેકન્ડરી કેર અને ટર્શિયરી કેર હોસ્પિટલના નિર્માણનો ખર્ચ પથારીઓની સગવડ સાથે અનુક્રમે રૂ.૨૫ લાખથી રૂ.૪૦ લાખ જેટલો થાય છે. વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થાના ધોરણોને પહોંચી વળવા માટે દર ૧,૦૦૦ વ્યક્તિની વસ્તીએ એક પથારીની સગવડ માટે રૂ.૧,૬૨,૫૦૦ કરોડના મૂડી રોકાણની જરૂર પડે છે.

સાર્વત્રિક ઉપલબ્ધિ:

ભારતની નેશનલ હેલ્થ પોલિસી ૨૦૧૭નો ઉદ્દેશ તમામ વયના લોકો માટે આરોગ્ય અને કલ્યાણની સૌથી વધુ સંભવિત વ્યવસ્થા કરવાનો હતો. આમાં તમામ વિકાસલક્ષી નીતિઓ અને સારી ગુણવત્તા ધરાવતી હેલ્થ કેર સર્વિસીસ માટે નાગરિકોને નાણાકીય હાડમારી ભોગવવી ના પડે તે રીતે પ્રિવેન્ટીવ હેલ્થ કેર ઓરિએન્ટેશનનો સમાવેશ થાય છે.

આરોગ્ય સંબંધિ સસ્ટેનેબલ ડેવલપમેન્ટ ગોલ (એસડીજી) નં.૩માં 'સારૂ આરોગ્ય અને શરીર સૌખ્ય' એ રોગ નિવારણ સારવાર વ્યવસ્થા મજબૂત કરવા બાબતે અને આરોગ્યના નવા મુદ્દાઓ હલ કરવા માટેનો ઉલ્લેખ કરાયો છે.

સાર્વત્રિક આરોગ્ય સુવિધાના ધ્યેયને પહોંચી વળવા માટે વધુ પ્રયાસો જરૂરી બને છે. કેન્દ્ર સરકારના બજેટ ૨૦૧૮-૧૯માં વિશ્વની સૌથી મોટી આરોગ્ય યોજના આયુષમાન ભારત મિશનની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. આ નવી પહેલ હેઠળ આરોગ્ય વીમાનું માળખું વિસ્તારવામાં આવ્યું છે. તેનો લક્ષ્યાંક ૧૦ કરોડ ગરીબ અને વંચિત ગ્રામ્ય પરિવારોને આવરી લેવાનો છે. છેલ્લા થોડાક વર્ષોમાં આરોગ્ય સુવિધા સુધારવા અને આ સેવાઓ પૂરી પાડવાની વ્યવસ્થા ગોઠવવાના ઘણાં પ્રયાસો થયા છે. હાલમાં વ્યવસ્થાની જે ઊણપ છે તે નિવારવા માટે કેટલીક યોજનાઓ અને કાર્યક્રમો હાથ ધરાયા છે.

સરકારની પહેલ:

તા.૨૩ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૮ના રોજ ભારત સરકારે પ્રધાન મંત્રી જન આરોગ્ય યોજના (પીએમજેએવાય) નો પ્રારંભ કર્યો છે. આ યોજના રૂ.૫ લાખ (૭,૧૨૪.૫૪ યુએસ ડોલર) નો આરોગ્ય વીમો પૂરો પાડીને દર વર્ષે ૧૦૦ મિલિયનથી વધુ પરિવારોને આવરી લેશે. ઓગષ્ટ ૨૦૧૮માં સરકારે આયુષમાન ભારત હેલ્થ પ્રોટેક્શન મિશન નામની કેન્દ્ર સરકાર પ્રાયાજીત યોજના શરૂ કરી, જેમાં કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકારોનું યોગદાન ૬૦:૪૦ જેટલું રખાયું છે. નોર્થ ઈસ્ટના પર્વતિય વિસ્તારો માટે ૯૦:૧૦ અને કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશો માટે ૬૦:૪૦ રાખવામાં આવ્યું છે. કોઈપણ જાતના બાધ વગર કેન્દ્ર સરકાર કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશોને ૧૦૦ % યોગદાન આપશે.

પીએમએસએસવાય:

પ્રધાન મંત્રી સ્વાસ્થ્ય સુરક્ષા યોજના (પીએમએસએસવાય) વડે પોસાય તેવી / ભરોસાપાત્ર ટર્શિયરી હેલ્થ કેર સર્વિસીસની ઉપલબ્ધિમાં રહેલી અસમતુલા નિવારવાનો અને ગુણવત્તાયુક્ત તબીબી શિક્ષણની સુવિધા પૂરી પાડવાનો છે.

પીએમએસએસવાયના બે ઘટકો છે:

(૧) એઈમ્સ જેવી ૬ સંસ્થાઓ બિહાર (પટના), છત્તીસગઢ (રાયપુર), મધ્ય પ્રદેશ (ભોપાલ), ઓરિસ્સા (ભૂવનેશ્વર), રાજસ્થાન (જોધપુર) અને ઉત્તરાંચલ (ઋષિકેષ) માં સ્થપાશે. નવા એઈમ્સ માટે પ્રથમ તબક્કામાં રૂ. ૮૨૦ કરોડનો ખર્ચ મંજૂર કરવામાં આવ્યો છે.

(૨) પીએમએસએસવાયમાં હાલની કેટલીક તબીબી સંસ્થાઓના અપગ્રેડેશનનો વિચાર પણ વ્યક્ત કરાયો છે. અગાઉ અપગ્રેડેશન માટે જે અંદાજીત ખર્ચ મૂકવામાં આવ્યો હતો પણ તેને શરૂઆતના રૂ. ૧૨૦ કરોડના અંદાજની તુલનામાં સુધારીને સંસ્થા દીઠ રૂ. ૧૫૦ કરોડ કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં કેન્દ્ર સરકારનો હિસ્સો રૂ. ૧૨૫ કરોડ રહેશે.

આયુષમાન ભારત, પીએમજેએવાય:

પ્રધાન મંત્રી જન આરોગ્ય યોજના (પીએમજેએવાય), આયુષમાન ભારતનો પ્રારંભ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૮માં કરવામાં આવ્યો હતો અને તે ભારતની સૌથી મોટી આરોગ્ય વીમા યોજના છે. તેનો ઉદ્દેશ ભારતના ગરીબમાં ગરીબ ૧૦૦ મિલિયન પરિવારોની આરોગ્યલક્ષી જરૂરિયાત સંતોષવાનો છે. આમાં જે પડકારો પડેલા છે તેમાં હેલ્થ ઈન્સ્યોરન્સનું ઉચ્ચ પ્રિમિયમ, ઉંચા આરોગ્યલક્ષી ખર્ચા, લાભાર્થીઓને સંગઠિત રાખવા માટે ટેકનોલોજી અપનાવવાનો ખર્ચ તથા રાજ્ય અને કેન્દ્ર સરકાર વચ્ચેના

કાર્યક્ષેત્રના મુદ્દાઓ હલ કરવાના રહેશે અને તેની ખાત્રી માટે રાજકિય પરિભાષા માર્ગમાં આવતી નથી.

તંત્રને ઓછો ખર્ચ થાય તે રીતે પીએમજેએવાય આરોગ્ય અને હેલ્થ ઈન્સ્યોરન્સ પદ્ધતિમાં સુધારાની ક્ષમતા ધરાવે છે. જો આરોગ્ય અંગેની માહિતીનું સરલીકરણ કરવામાં આવે અને મોનિટરીંગ સિસ્ટમ સારી રીતે ગોઠવાય તો વધુ પડતી જોગવાઈ અને ખર્ચમાં વધારાની સમસ્યા ટાળી શકાય. સરકારી ભંડોળના આધારે ચાલતી હોસ્પિટલોની કથળતી વ્યવસ્થા અને ખાનગી તેમજ સરકારી હેલ્થ કેરના સામાન્ય સિધ્ધાંતો અને નાણાંકિય સહાય વડે ઓછા ખર્ચે હેલ્થ ઈન્સ્યોરન્સ આપવાનો વિચાર એ સાચી દિશાનું પગલું છે. સરકાર ખાનગી ક્ષેત્ર તરફથી સારવારના દર વધારવાનું દબાણ અનુભવી રહી છે, ભંડોળનો કેટલોક હિસ્સો મેળવવા સરકાર જાહેર ક્ષેત્રને સહયોગ પૂરું પાડે છે અને પુનઃચૂકવણી (reimbursements) ની ગુણવત્તા સુધારે અને સરકારી હોસ્પિટલોમાં માળખાગત સુવિધાઓ વધે તેવો સરકારનો હેતુ છે.

કાયાકલ્પ

હોસ્પિટલોમાં ચેપ નિયંત્રણની પદ્ધતિ ગોઠવાય તે બાબત ખૂબ જ મહત્વની છે. જાહેર આરોગ્ય સુવિધાઓ માટેની સ્વચ્છતા અંગેની માર્ગ રેખાઓ અલાયદી રીતે બહાર પાડવામાં આવી છે. આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ મંત્રાલયે જે હોસ્પિટલો જાહેર આરોગ્ય સુવિધાઓમાં ઉચ્ચ પ્રકારની સ્વચ્છતા જાળવે અને ચેપ નિયંત્રણ કરે તેમને એવોર્ડ આપવાની પહેલ હાથ ધરી છે. “કાયાકલ્પ” એ એક એવી પહેલ છે કે જે જાહેર આરોગ્યની સંસ્થાઓમાં સ્વચ્છતાને પ્રોત્સાહિત કરે છે. જે સંસ્થાઓમાં સ્વચ્છતા જાળવવા બાબતે

ઝળકી ઉઠે તેવી કામગીરી કરતી હોય તેમને એવોર્ડ અને પ્રોત્સાહનો આપવાની જોગવાઈ થઈ છે.

મિશન ઈન્દ્રપ્રસ્થ:

આ યોજનાનો હેતુ દેશમાં રસીકરણનો વ્યાપ વિસ્તારવાનો છે. તેનો ઉદ્દેશ રસીકરણનું કવરેજ ડિસેમ્બર, ૨૦૧૮ સુધીમાં ઓછામાં ઓછું ૮૦%ના સ્તરે લઈ જવાનો અને આ યોજનામાં ભારતના ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારોમાં રસી નહી લેનાર અને અંશતઃ રસી લેનાર બાળકોને આવરી લેવાનો છે.

આરોગ્ય ક્ષેત્રે ખાનગી સેક્ટર:

ખાનગી હેલ્થ કેર સેક્ટરના ઝડપી વિકાસને કારણે આરોગ્યની માળખાગત સુવિધાઓનો મોટો હિસ્સો ખાનગી ક્ષેત્ર પાસે ગયો છે. આ સંસ્થાઓ વ્યાપારી એકમો બની ગઈ છે અને સામાજિક કલ્યાણનો ઉદ્દેશ પાછળ ધકેલાઈ ગયો છે. દેશની સર્વોચ્ચ અદાલતે તેના તાજેતરના એક ચૂકાદામાં દિલ્હીની સરકારી હોસ્પિટલો ગરીબ દર્દીઓને ખાનગી હોસ્પિટલોને રિફર કરે તેવો આદેશ કર્યો હતો. આ નિર્ણયને ગરીબલક્ષી નિર્ણય ગણવામાં આવે છે. કોર્ટે એવો નિર્દેશ કર્યો હતો કે ખાનગી સંસ્થાઓ તબીબી સારવાર ગરીબોને વિનામૂલ્યે પૂરી પાડે. એ સમયે ગરીબોની સારવારમાં ખાનગી કંપનીઓને સામેલ કરવાની બાબત પડતર હતી. આ અપીલ દિલ્હી હાઈકોર્ટના અગાઉના એક ચૂકાદા વિરૂધ્ધ કરવામાં આવી હતી. હાઈકોર્ટે કેટલીક ખાનગી હોસ્પિટલોને ૪૦% ઈન-ડોર અને ૨૫% આઉટ પેશન્ટ માટે વિનામૂલ્યે સારવાર આપવા જણાવ્યું હતું.

આ ફરજિયાત પાલન કરવું પડે તેવું રૂલીંગ એ આધારે આપવામાં આવ્યું હતું કે ખાનગી હોસ્પિટલોને બાંધકામ માટે જમીન

Building a Healthy India

Ayushman Bharat
World's Largest Health
Insurance Initiative

PM Jan Arogya Yojana
Launched on 23rd Sept. 2018

To Provide health
insurance cover of up to
₹5 lakh
per family per year
to around 50 cr persons

1.5 lakh

Health & Wellness
Centres to provide
Comprehensive Primary
Healthcare services

Over 41.45 lakh beneficiary
e-cards generated and over 6.95
lakh persons treated since the
launch (as on 31st Dec. 2018)

As on 1st January, 2019

એવી બાંહેધરી પછી આપવામાં આવી હતી કે ખાનગી કંપનીઓ આર્થિક રીતે નબળા વર્ગોને આર્થિક સુવિધાઓ વિનામૂલ્યે આપવા બંધાયેલી છે. સુપ્રિમ કોર્ટે દિલ્હી સરકાર અને ખાનગી આરોગ્ય સંસ્થાઓ સાથે મળીને ગરીબોની સેવા આપવા માટે આયોજન કરે તેવો નિર્દેશ પણ આપ્યો હતો. ગુણવત્તાયુક્ત આરોગ્ય સેવા એ મહત્વનો મુદ્દો છે, જે રાજ્ય સરકારે અને ખાનગી કંપનીઓ વચ્ચે સહયોગ વડે હલ કરી શકાય તેમ છે.

બજારનું કદ:

વર્ષ ૨૦૨૨ સુધીમાં હેલ્થકેર માર્કેટ ત્રણ ગણું વધીને રૂ. ૮.૬ ટ્રિલિયન (૧૩૩.૪૪ અબજ યુએસ ડોલર) થવાની ધારણા છે. ભારતમાં મેડિકલ ટુરિઝમની વૃદ્ધિ ૨૨ થી ૨૫%ના દરે થતી હોવાનું અનુભવાઈ રહ્યું છે. ઉદ્યોગ તેના હાલના (૨૦૧૭) ના ત્રણ

અબજ યુએસ ડોલરથી વધીને વર્ષ ૨૦૧૮ સુધીમાં ૬ અબજ યુએસ ડોલર સુધી પહોંચવાની ધારણા છે.

સરકારનો હેલ્થ સેક્ટરનો ખર્ચ નાણાંકિય વર્ષ ૨૦૧૪ થી ૨૦૧૮ સુધીમાં ૧.૪% વધ્યો છે. સરકાર વર્ષ ૨૦૨૫ સુધીમાં જાહેર આરોગ્ય માટેનો ખર્ચ ૨.૫% વધારવાનું આયોજન ધરાવે છે.

મૂડી રોકાણ:

ભારતમાં હોસ્પિટલો અને ડાયગ્નોસ્ટિક સેન્ટર્સમાં સીધુ વિદેશી મૂડી રોકાણ (એફડીઆઈ) વર્ષ ૨૦૦૦ થી ૨૦૧૮ સુધીમાં ૫.૨૫ અબજ યુએસ ડોલર જેટલી આકર્ષાયું છે. (સ્ત્રોત: ઔદ્યોગિક નીતિ અને પ્રોત્સાહન વિભાગ- ડીઆઈપીપી)

સિધ્ધિઓ (૨૦૧૭):

■ નેશનલ ન્યુટ્રીશન મિશન

(એનએનએમ): એ આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ (MoHFW) અને મહિલા તથા બાળ વિકાસ વિભાગ (WCD) એકથી બીજી પેઢી સુધી અપૂરતા પોષણનું જે ચક્ર ચાલે છે તેને અવરોધવાનો સંયુક્ત પ્રયાસ કરી રહ્યું છે.

■ આયુષમાન ભારત યોજનાનો પ્રારંભ

■ ૪.૪૫ મિલિયન દર્દીઓને સારવાર માટે પોસાય તેવા દરે દવાઓ અને યોગ્ય ભાવે ઈમ્પ્લાન્ટ (AMRIT) વડે સારવારનો લાભ મળ્યો છે. (તા. ૧૫-૧૧-૨૦૧૭ની સ્થિતિએ)

■ નેશનલ મેડિકલ કમિશન બીલ ૨૦૧૭ને મંજૂરી મળી છે. આ વિધેયકનો ઉદ્દેશ તબીબી ક્ષેત્રમાં સુધારાને પ્રોત્સાહિત કરવાનો છે. (તા. ૧૫-૧૨-૨૦૧૭ની સ્થિતિએ)

આગળનો પંથ:

ભારતની હેલ્થ કેર ઈન્ડસ્ટ્રી સૌથી ઝડપથી વિકસતા ક્ષેત્રમાંના એક તરીકેનું સ્થાન ધરાવે છે અને વર્ષ ૨૦૨૦ સુધીમાં તે ૨૮૦ બિલિયન ડોલરની સપાટીએ પહોંચવાની અપેક્ષા છે. ભારતનો સમાવેશ ઉચ્ચ સ્તરની ડાયગ્નોસ્ટિક સર્વિસીસના મથક તરીકે થાય છે અને તે માટે અતિ આધુનિક નિદાન સુવિધાઓમાં જંગી મૂડીરોકાણ કરવામાં આવ્યું છે. હોસ્પિટલ ઉદ્યોગ નાણાંકિય વર્ષ ૨૦૧૭માં રૂ. ૪ ટ્રિલિયન (૬૧.૭૮ બિલિયન યુએસ ડોલર) હતો અને તે ૧૬ થી ૧૭%ના એકંદર સરેરાશ વૃદ્ધિ દરથી વિકસીને ૨૦૨૨ સુધીમાં વધીને રૂ. ૮.૬ ટ્રિલિયન (૧૩૨.૮૪ બિલિયન યુએસ ડોલર) થવાનો અંદાજ છે.

ભારતીય કંપનીઓને એબ્રિવેટેડ ન્યૂ ડ્રગ એપ્લિકેશન (ANDA) મંજૂરીઓ પ્રાપ્ત કરવામાં વધુ સફળતા પ્રાપ્ત થઈ છે.

ભારતમાં સંશોધન અને વિકાસ ક્ષેત્રની સાથે સાથે મેડિકલ ટુરિઝમમાં પણ વ્યાપક તકો પડેલી છે.

ગર્ગ (૨૦૧૮) એવું સૂચવે છે કે હેલ્થ કેર સર્વિસ ક્ષેત્ર બાબતે ત્રણ જ નો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ, જેમાં “એક્સપાન્ડ-ઈક્વિટી-એક્સેલન્સ” નો સમાવેશ થાય છે. પૂરતી આરોગ્ય સુવિધાઓ પ્રાપ્ત થાય તે માટે હેલ્થ કેર ક્ષેત્રમાં ટર્શિયરી કેર સુવિધાઓનું વિસ્તરણ થવું જોઈએ. નવા એકમો સ્થાપવાથી પ્રાદેશિક સ્પેશ્યાલિટી અને મેડિકલ ડોક્ટરો અને નર્સો/ અન્ય હેલ્થ કેર

પ્રોફેશનલ્સના ગુણોત્તરમાં રહેલી અસમતુલા હલ થશે.

નેશનલ હેલ્થ પોલિસી ૨૦૧૭માં નિર્દેશ કરાયો છે તે મુજબ ભારતમાં નવી મેડિકલ કોલેજો અને નર્સિંગ સંસ્થાઓમાં રોકાણ કરવાની જરૂર છે. પસંદગીના પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રથી ઘનિષ્ટ પ્રાથમિક હેલ્થ કેર સુવિધામાં આરોગ્ય અને વેલનેસ સેન્ટરની પહેલ દ્વારા ઘણો મોડુ પરિવર્તન આવ્યું છે. આનાથી લોકોને સેકંડરી અને ટર્શિયરી હોસ્પિટલોની મુલાકાત લેવાની જરૂરિયાતમાં ઘટાડો થશે.

ભારત બહેતર જાહેર આરોગ્યની માળખાગત સુવિધાઓ, એકમો અને સર્વિસીસ માટે સજ્જ બની રહ્યું છે. આશા રાખીએ કે તમામ શુભ ઈરાદાઓ વડે આપણે આરોગ્યને આગામી વર્ષોમાં અગ્રતાના ટોચના સ્થાને મૂકીશું.

વર્ષ	યોજના
૨૦૦૮	આરએસબીવાય
૨૦૦૮	પ્રધાન મંત્રી ભારતીય જન ઔષધિ યોજના
૨૦૦૯	નેશનલ હેલ્થ બીલ (ડ્રાફ્ટ)
૨૦૧૦	કિલનિકલ એસ્ટાબ્લીશમેન્ટ (રજીસ્ટ્રેશન અને રેગ્યુલેશન) ધારો
૨૦૧૬	૫ ઈલેક્ટ્રોનિક હેલ્થ રેકોર્ડ્સ સ્ટાન્ડર્ડ
૨૦૧૬	અમદાવાદ માટે ચેપી રોગોની સારવાર અંગેની માગરિખાઓ
૨૦૧૭	મેડિકલ ડિવાઈસ રૂલ્સ
૨૦૧૭	૫ પબ્લિક હેલ્થ (પ્રિવેન્શન કન્ટ્રોલ એન્ડ મેનેજમેન્ટ ઓફ એપેડેમિક્સ, બાયોટેરરીઝમ એન્ડ ડિઝાસ્ટર્સ) બીલ
૨૦૧૭	એન્ટી માઈક્રોબીયલ રેઝીસ્ટન્સને નિયંત્રિત કરવા માટેનો ડ્રાફ્ટ નેશનલ એક્શન પ્લાન
૨૦૧૮	ડ્રાફ્ટ ડિજિટલ ઈન્ફોર્મેશન સિક્યોરિટી ઈન હેલ્થ કેર એક્ટ (DISHA)
૨૦૧૮	પ્રધાન મંત્રી જન આરોગ્ય યોજના
૨૦૧૮	હેલ્થ એન્ડ વેલનેસ સેન્ટર

References:

- National Health Policy 2017, MOHFW, GOI.
- National Health Profile (NHP), 13th issue, Central Bureau of health intelligence, Directorate General of Health Services, MOHFW, GOI, 2018.
- Pradhan Mantri Swasthaya Suraksha Yojana, MOHFW, GOI, 2018.
- <http://pmssy-mohfw.nic.in/>
- Rural Health Statistics, 2017-18, Statistics division, MOHFW, GOI, 2017.
- Garg, Shivani, Healthcare policy in India- Challenges and remedies, 2018.
- Kayakalp: Rejuvenating Public health care facilities, NHSRC, MOHFW, GOI, 2018.

લેખક કમ્યુનિકેશન, રિસર્ચ અને મીડિયા ક્ષેત્રે પ્રેક્ટિસ કરતા વરિષ્ઠ પ્રોફેશનલ છે અને તેઓ આરોગ્ય ક્ષેત્રના નિષ્ણાત છે.

E-mail:

sanjeevbcc@yahoo.co.in

નેશનલ હેરિટેજ સિટી ડેવલપમેન્ટ એન્ડ ઓગમેન્ટેશન યોજના (HRIDAY)

કેન્દ્રીય હાઉસિંગ અને અર્બન અફેર્સ મંત્રાલય, ભારત સરકાર દ્વારા ૨૧ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ નેશનલ હેરિટેજ સિટી ડેવલપમેન્ટ એન્ડ ઓગમેન્ટેશન યોજના (HRIDAY)નો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો હતો. યોજનાના કેન્દ્રમાં હેરિટેજ શહેરોનો વિકાસ હતો. HRIDAY યોજનાના કેન્દ્રમાં હેરિટેજ સિટીના આત્માના ચારિત્ર્યને જાળવવાનો અને ખાનગી સેક્ટરને સાથે લેવા સહિતના વિભિન્ન પગલાંઓ મારફત હેરિટેજ સાથે જોડાયેલ શહેરનો સમાવેશી વિકાસ કરવાનો છે. તેના ચોક્કસ હેતુઓ નીચે પ્રમાણે છે:

- હેરિટેજ પ્રત્યે સંવેદનશીલ માળખાનું આયોજન, વિકાસ અને અમલીકરણ.
- સેવા પ્રદાન કરવી અને ઐતિહાસિક શહેરના કેન્દ્રના સ્થાનોમાં માળખાકીય સવલતો પૂરી પાડવી.
- જ્યારે પર્યટકો શહેરના અનોખા ચારિત્ર સાથે સીધા જ જોડાઈ શકતા હોય ત્યારે વારસાની જાળવી અને તેને પુનર્જીવિત કરવો.
- શહેરના હેરિટેજ ઇન્વેન્ટરીના વિકાસ અને દસ્તાવેજીકરણ – કુદરતી, સાંસ્કૃતિક અને નિર્મિત હેરિટેજ શહેરી આયોજન, વિકાસ અને સેવાની જોગવાઈ અને સેવાનું પ્રદાન.
- સ્વચ્છતા સેવાઓ જેવી કે જન સુવિધા, શૌચાલયો, પાણીના નળ, સ્ટ્રીટ લાઇટ્સનો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને પાયાની સેવાની ડિલિવરીનું અમલીકરણ અને તેનો વિસ્તાર તેમજ પર્યટન સુવિધા અને સવલતોમાં આધુનિક ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરીને સુધારો કરવો .
- સમાવેશી હેરિટેજ આધારિત ઉદ્યોગો મારફત સ્થાનિક ક્ષમતાનો વિસ્તાર.
- પર્યટન અને સાંસ્કૃતિક સુવિધાઓ વચ્ચે અસરકારક જોડાણ કરવું અને સાથે જ કુદરતી નિર્મિત વારસાનું સંરક્ષણ અને સંવર્ધન કરવું.
- ઐતિહાસિક ઇમારતોને તેનું પ્રાચીન સ્વરૂપ પ્રદાન કરવા માટે યોગ્ય ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવા સહિત શહેરી હેરિટેજને અનુરૂપ પુનર્વસન અને વારસાની જાળવણી.
- હિતગ્રાહીઓના આજિવિકાના સ્ત્રોતને વધારવા માટે આર્થિક ગતિવિધિઓનો વિકાસ અને પ્રોત્સાહન. જેમાં તેમની વચ્ચે જરૂરી કૌશલ્યોનો વિકાસ કરવો તેમજ જાહેર સ્થળોને પહોંચ લાયક બનાવવા અને સાંસ્કૃતિક સ્થાનોનો વિકાસ કરવાની બાબત સામેલ છે.
- આધુનિક આઈસીટી સાધનોનો ઉપયોગ કરીને શહેરોને માહિતી આપનારા બનાવવા અને શહેરોને આધુનિક સર્વેલન્સ અને સુરક્ષા ઉપકરણો જેવા કે સીસીટીવી વગેરેની મદદથી સુરક્ષિત બનાવવા.
- પહોંચ વધારીને સુગમ બનાવવી જેવીકે ભૌતિક પહોંચ (રોડ અને વૈશ્વિક ડિઝાઇન) અને બૌદ્ધિક પહોંચ (જેમ કે ડિજિટલ વારસો અને ઐતિહાસિક સ્થળોનું જીઆઈએસ મેપિંગ, પર્યટક મેપ્સ અને રૂટ્સ).
- આ યોજનાને ઓળખ કરવામાં આવેલા ૧૨ શહેરો મુખ્યત્વે અજમેર, અમરાવતી, અમૃતસર, બદામી, દ્વારકા, ગયા, કાંચીપુરમ, મથુરા, પુરી, વારાણસી, વેલનકાની અને વારંગલમાં અમલમાં મુકવામાં આવી છે.

અટલ મિશન ફોર રિજુવેનેશન એન્ડ અર્બન ટ્રાન્સફોર્મેશન (AMRUT)

ભારત સરકારે સૌ નાગરિકોની અને ખાસ કરીને ગરીબો અને વંચિત વર્ગના લોકોના જીવનની ગુણવત્તાને સુધારવા માટે અટલ મિશન ફોર રિજુવેનેશન એન્ડ અર્બન ટ્રાન્સફોર્મેશન (AMRUT) યોજનાનો પ્રારંભ કર્યો હતો જેનો આશય પાણીનો પુરવઠો, શહેરી પરિવહન સુવિધા, બગીચાઓ વગેરે જેવી પાયાની સુવિધાઓ પૂરી પાડવાનો હતો. આ મિશનનું ફોકસ માળખાકીય સુવિધાઓની રચના પર છે જે નાગરિકોને સારી સેવાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવા સાથે સીધું જોડાણ ધરાવે છે.

AMRUT મિશનનો હેતુ આ પ્રમાણે છે (૧) દરેક ઘરને પૂરતા પ્રમાણમાં પાણી મળી રહે તે માટે નળ અને ગટર જોડાણ સુનિશ્ચિત

કરવું. (૨) શહેરમાં હરિયાળી વધારીને અને ખુલ્લા સ્થળ, જેવા કે બાગ અને બગીચાઓનો વિકાસ અને જાળવણી કરીને શહેરના મૂલ્યને વધારવું. (૩) જાહેર સેવા તરફ વળીને પ્રદૂષણને ઘટાડવું અથવા તો નોન-મોટોરવહીય પરિવહન દા.ત. વોકિંગ અને સાઈકલિંગ માટે સુવિધાઓનું નિર્માણ કરવું. આ મિશનનો હેતુ એક લાખથી વધુની વસ્તી ધરાવતા અને મ્યુનિસિપાલિટી ધરાવતા ૫૦૦ કરતા વધારે શહેરોને આવરી લેવાનો છે. અમૃત યોજના માટેનો કુલ

અંદાજિત અર્થ નાણા વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬ થી નાણા વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦ એમ પાંચ વર્ષ માટે ૫૦,૦૦૦ કરોડ રૂપિયા છે. અને આ મિશનને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા પ્રાયોજિત યોજના અનુસાર સંચાલિત કરાઈ રહી છે. પ્રોજેક્ટ હેઠળનું ભંડોળ રાજ્યો અને કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશો વચ્ચે સમાન ફોર્મ્યુલાના ધોરણે વહેંચાઈ રહ્યું છે જેમાં ૫૦:૫૦ દરેક રાજ્ય અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશની શહેરી વસ્તી માટે અપાઈ રહ્યું છે.

મિશનના મુખ્ય તત્વો:

AMRUT મિશનની મુખ્ય બાબતોમાં ક્ષમતા નિર્માણ, સુધારાયેલું અમલીકરણ, પાણીનો પુરવઠો, ગટર વ્યવસ્થા અને સેપ્ટેજ મેનેજમેન્ટ, વરસાદી પાણીનો નિકાલ, શહેરી પરિવહન અને હરિત સ્થળો અને બાગ-બગીચાનો વિકાસ સામેલ છે. આયોજનની પ્રક્રિયા દરમિયાન શહેરી લોકલ બોડીસ કેટલાક સ્માર્ટ ફિચર્સ પોતાની માળખાગત સુવિધામાં સામેલ કરશે. મિશનની મુખ્ય બાબતોની વિગતો નીચે પ્રમાણે છે:

પાણીનો પુરવઠો: પાણીના વર્તમાન પુરવઠાનું તંત્ર, વોટર ટ્રીટમેન્ટ પ્લાન્ટ્સ અને મીટરિંગ સહિતની પાણીના પુરવઠાની સુવિધાને ચુસ્ત-દુરસ્ત બનાવી તેમાં વધારો કરવો. ટ્રીટમેન્ટ પ્લાન્ટ્સ સહિત પાણીના સપ્લાયની જૂની સિસ્ટમનું રિહેબિલિટેશન. વોટર બોડીસ (જળવાયો)ના પાણીનો પીવા માટે સપ્લાય કરી શકાય તે માટે તેમને પુનર્જિવિત કરવા અને ગ્રાઉડ વોટર રિચાર્જિંગ. પાણીની ગુણવત્તાની સમસ્યા ધરાવતા (દા.ત. પાણીમાં ફ્લોરાઈડ, આર્સેનિકનું સ્તર હોવું) વિસ્તારો સહિતના દુર્ગમ, પર્વતિયાળ અને કિનારાના શહેરો માટે પાણીના પુરવઠાની વિશેષ વ્યવસ્થા.

સિવરેજ (ગટર): (૧) વર્તમાન સિવરેજ સિસ્ટમ અને સેવેજ ટ્રીટમેન્ટ પ્લાન્ટ્સમાં વધારો કરીને ભૂમીગત ગટર સિસ્ટમના નેટવર્કનું ડિસેન્ટ્રલાઈઝેશન. (૨) જૂની ગટર સિસ્ટમ અને ટ્રીટમેન્ટ પ્લાન્ટ્સનું રિહેબિલિટેશન. (૩) પાણીનું રિસાયકલિંગ અને વેસ્ટ વોટરનો ફેરોપયોગ.

સેપ્ટેજ : (૧) ફેકલ સ્લગ મેનેજમેન્ટ – સસ્તી રીતે સ્વચ્છતા અને પરિવહન અને ટ્રીટમેન્ટ. (૨) ગટરો અને સેપ્ટિક ટેન્ક્સનું મિકેનિકલ અને બાયોલોજિકલ ક્લિનિંગ અને પૂર્ણ ઓપરેશન કોસ્ટની રિકવરી.

વરસાદી પાણીના નિકાલ માટેની ડ્રેનેજ: (૧) વરસાદી પાણીના નિકાલ માટેની ગટરોનું નિર્માણ અને તેમાં સુધારો કરવો જેથી પાણી ભરાવાની અને પુરની સમસ્યાને ઘટાડી અને દૂર કરી શકાય.

શહેરી પરિવહન: (૧) આંતરિક જળમાર્ગો માટે ફેરી વેસલ (બંદર અને અખાતના માળખા સિવાય) અને બસો. (૨) બિન-મોટોરવહીય પરિવહન (જેમ કે સાઈકલ) માટે ફુટપાથો, વોકવે, સાઈડવોક્સ, ફૂટ ઓવરબ્રિજ અને અન્ય સુવિધાઓનું નિર્માણ કરવું

સ્ત્રોત: <http://pib.nic.in/newssite/PrintRelease.aspx?relid=186363>, <https://hridayindia.in/>, <http://mohua.gov.in/cms/amrut.php>

શું તમે જાણો છો ?

શ્યામા પ્રસાદ મુખર્જી રૂરબન મિશન (SPMRM)

શ્યા

મા પ્રસાદ મુખર્જી રૂરબન મિશન (SPMRM)નો પ્રારંભ વડાપ્રધાને ૨૨ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૬ના રોજ છત્તીસગઢના રાજનાંદગાવ જિલ્લાના કરૂભાટ ખાતે કર્યો હતો. આ મિશનનો હેતુ દેશના તમામ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં ગ્રામીણ પ્રોથ કલસ્ટરનો વિકાસ કરવાનો છે જેથી કરીને ક્ષેત્રમાં સર્વાંગી વિકાસનો પ્રારંભ કરી શકાય. આ કલસ્ટર (સમુહો) આર્થિક ગતિવિધિઓ, કૌશલ્ય વિકાસ અને સ્થાનિક ઉદ્યોગસાહસિકતામાં વધારો કરશે અને માળખાકીય સવલતો પૂરી પાડશે. ગ્રામીણ વિકાસ રાજ્ય પ્રધાન રામ કૃપાલ યાદવે ૧૩ ડિસેમ્બર, ૨૦૧૮ના રોજ લોકસભામાં આપેલી માહિતી અનુસાર SPMRMનું

સમગ્ર દેશમાં અમલીકરણ કરવામાં આવી રહ્યું છે. નિર્ધારિત ૩૦૦ કલસ્ટરમાં થી ૨૮૫ કલસ્ટરની ઓળખ કરી લેવાઈ છે અને દેશના ૨૮ રાજ્યો અને ૬ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં તેમને ૫૧૪૨.૦૮ કરોડના અંદાજિત ખર્ચ સાથે મંજૂરી પ્રદાન કરી દેવામાં આવી છે. ૫૧૪૨.૦૮ કરોડના અંદાજિત ખર્ચ સાથે, આ અનોખા કાર્યક્રમને વિકાસના ઉંબરે ઊભા ગ્રામીણ વિસ્તારોના વિકાસની દિશામાં સકારાત્મક હસ્તક્ષેપ કરી શકે તે રીતે ડિઝાઇન કરાયેલા છે. દરેક રૂરલ અર્બન કલસ્ટર માટેના અંદાજિત રોકાણ માટે ૩૦ % અનુદાન સમર્થન આપવામાં આવશે જે અનુદાન કિટિકલ ગેપ ફન્ડિંગ (CGF) તરીકે અપાશે, જ્યારે બાકીની ૭૦ % રકમ રાજ્યો દ્વારા રાજ્ય અને કેન્દ્રીય કાર્યક્રમોને આવરી લઈને તેમજ ખાનગી રોકાણ તેમજ સંસ્થાગત અનુદાન મારફત એકત્ર કરાશે. કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા પ્રાયોજિત યોજના તરીકે પુનઃવર્ગીકૃત કરાવા પર CGF હવે કેન્દ્ર રાજ્યો વચ્ચે પહોંચાડવામાં આવે છે અને પ્લેન એરિયા સ્ટેટ માટે તેનો ગુણોત્તર ૬૦:૪૦ જ્યારે હિમાલય ક્ષેત્ર અને ઉત્તર-પૂર્વના રાજ્યો માટે તે ગુણોત્તર ૮૦:૧૦ છે.

વધુમાં રાજ્યો સાથે સઘન રીતે મળીને કામ

કરીને ૨૩૨ ઇન્ટિગ્રેટેડ કલસ્ટર એક્શન પ્લાન્સ (ICAPs), જે દરેક કલસ્ટર માટે રોકાણ માટેની બ્લૂ પ્રિન્ટ છે, તેમને મંજૂરી પ્રદાન કરવામાં આવી છે. CGFમાં કેન્દ્રના હિસ્સાના ૧૩૧૪ કરોડ રૂપિયા, રાજ્યોના હિસ્સાના ૬૨૭.૮૧ કરોડ અને વહીવટી ફંન્ડિંગના ૧૦૩.૨૫ કરોડ રૂપિયા ૨૮ રાજ્યો અને ૬ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને છેલ્લા ચાર નાણાં વર્ષોમાં ફાળવી ચુકાયા છે. નાણા વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬માં ૩૨.૦૫ કરોડનું વહીવટી ફંડ ફાળવાયું હતું, જ્યારે નાણા વર્ષ ૨૦૧૬-૧૭માં, ૩૦૦ કરોડનું BE ને RE તબક્કે ભમણુ કરી દેવાયું હતું જેથી કરીને ૧૦૦ % ખર્ચ સુધી પહોંચી શકાય અને તે માટે કુલ ૬૦૦ કરોડ રૂપિયા ફાળવવામાં આવ્યા હતા. નાણા વર્ષ ૨૦૧૭-૧૮માં, ૬૦૦ કરોડના રિવાઈઝ્ડ કરાયેલા અંદાજ સામે રાજ્યો અને કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશોને ૫૫૩.૨૬ કરોડ રૂપિયા આપવામાં આવ્યા હતા. વર્તમાન નાણા વર્ષમાં રિવાઈઝ્ડ કરાયેલા અંદાજ (RE) ૫૫૧.૦૩ કરોડની સામે ૨૩૬.૮૦ કરોડની ફાળવણી કરવામાં આવી હતી.

કલસ્ટરમાં વિકાસ માટે ઓળખવામાં આવેલા કામોનો નોંધપાત્ર હિસ્સો પાયાની અને આર્થિક સવલતો પૂરી પાડવા પર કેન્દ્રિત છે. કલસ્ટરમાં પાયાની સુવિધાઓ પૂરી પાડવાની બાબતમાં સામાન્ય રીતે તમામ ઘરોમાં રોજ ૨૪ કલાક પાણી પૂરું પાડવું, ઘન અને પ્રવાહી કચરાનો નિકાસ, પૂરતી સ્ટ્રીટ લાઈટ વ્યવસ્થા અને ગ્રીન ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરીને જાહેર પરિવહન સેવા પૂરી પાડવી સામેલ છે. કલસ્ટરમાં આર્થિક સવલતો પૂરી પાડવાની બાબતમાં કૃષિ સેવા અને પ્રોસેસિંગ, પર્યટન, નાના અને મધ્યમ કક્ષાના ઉદ્યોગોને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે કૌશલ્ય વિકાસ જેવા સેક્ટરમા કામગીરી સામેલ છે.

Infrastructure for New India

Invigorating India's villages

Shyama Prasad Mukherji Rurban Mission

287 CLUSTERS IDENTIFIED

153 Integrated Cluster Action Plans (ICAPs) for 29 States and 1 UT

Agro based and thematic clusters for skilled manpower and economic opportunities

300 Rurban ODF and green growth clusters

As on 1st January, 2019

અમારા પુસ્તકો વિશે

બુદ્ધિમના ૨૫૦૦ વર્ષ

સંપાદન : પી.વી.બાપટ

પાના: ૪૨૪, નવમી આવૃત્તિ ૨૦૧૮

પ્રકાશન વિભાગ, કેન્દ્રીય માહિતી અને પ્રસારણ મંત્રાલય

ભારત સરકાર

આ પુસ્તક છેલ્લા ૨૫૦૦ વર્ષ દરમિયાન વિકસિત થયેલા બૌદ્ધવાદના મૂલ્યો, તત્ત્વજ્ઞાન અને કલા સંબંધિત પાસાઓનો સંપૂર્ણ ચિતાર પ્રદાન કરે છે. આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના વિશ્વ સ્તરે નામાંકિત તત્ત્વજ્ઞાની ડૉ. રાધાકૃષ્ણને લખી છે. આ પુસ્તકમાં ૧૬ પ્રકરણ છે અને લગભગ ૧૦૦ લેખ સામેલ છે જે ભારત, ચીન, જાપાન, શ્રીલંકા અને નેપાળના બૌદ્ધ વિદ્વાનોએ લખ્યા છે.

બૌદ્ધવાદએ જીવન જીવવાની એક શૈલી છે, તે વિચાર, બોલવા અને કાર્યમાં શુદ્ધતાનું પ્રતીક છે. આ પુસ્તક માત્ર ભારત જ નહીં પણ પૂર્વના અન્ય દેશોમાં પણ બૌદ્ધ ધર્મના પ્રચાર-પ્રસાર વિશેની સંપૂર્ણ માહિતી પ્રદાન કરે છે. બૌદ્ધવાદની વિભિન્ન વિચારધારા અને સંપ્રદાયની આંતરિક ઝલકને આ પુસ્તકમાં સ્થાન પ્રદાન કરાયું છે. ભારતની મુલાકાતે આવેલા ચીની તીર્થયાત્રીઓના સમયે શિક્ષણ અંગે બૌદ્ધવાદના સિદ્ધાંતો અને આદર્શ અને બૌદ્ધ ધર્મની સ્થિતિ અંગે વ્યક્ત કરાયેલા તેમના અભિપ્રાયોને પણ પુસ્તકમાં સામેલ કરાયેલા છે. ભારત અને વિદેશમાં બૌદ્ધ કલા અને બૌદ્ધ હિતની જગ્યાઓ સંબંધિત પ્રકરણને પણ પુસ્તકને સાકલ્યવાદી સંદર્ભ પ્રદાન આપવા માટે સામેલ કરાવાયા છે.

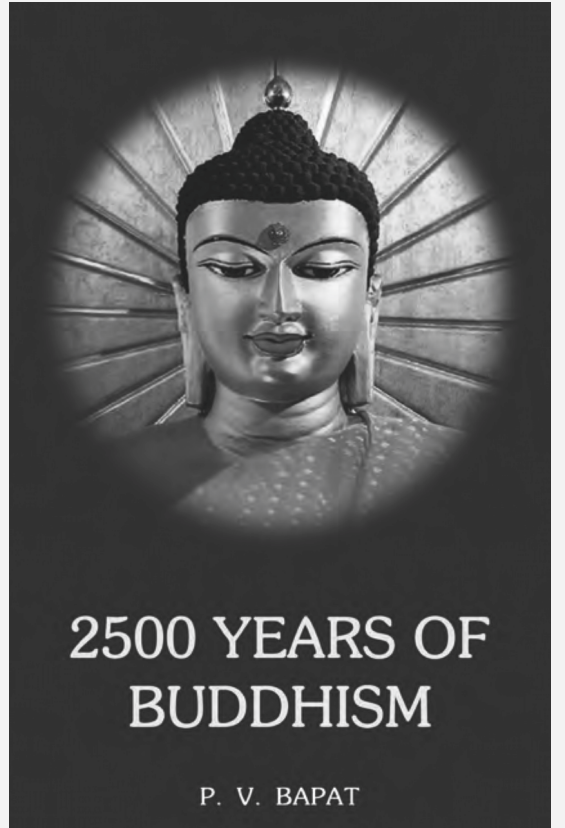
બૌદ્ધવાદના નામાંકિત વિદ્વાનો દ્વારા લખવામાં આવેલા પ્રકરણો બૌદ્ધ જીવનશૈલીને લગતી સંપૂર્ણ માહિતી અને તેના વૈવિધ્યતાપૂર્ણ પાસાઓ રજૂ કરે છે. ઐતિહાસિક પાસા ચાર બૌદ્ધ પરિષદ અને અશોકા અને તેના બાદના સમયમાં બૌદ્ધ ધર્મના પ્રચાર અને પ્રસાર અને તેના એકીકરણને આવરી લે છે. બૌદ્ધ વિચારધારા અને મૂલ્યો સંપૂર્ણ દક્ષિણ, દક્ષિણ પૂર્વ અને મધ્ય એશિયામાં પ્રસરી હતી. આ પુસ્તક બૌદ્ધ સ્કૂલ અને સંપ્રદાય વિશે વિસ્તૃત વિશ્લેષણ પ્રદાન કરે છે. આ પુસ્તક સાથે જ મહાવસ્તુથી માંડીને પિતાકસ સુધી બૌદ્ધ સાહિત્યની ઝળક પણ પ્રદાન કરે છે. સાથે જ પુસ્તકમાં ભારત અને બૌદ્ધધર્મથી પ્રભાવિત થયેલા વિશ્વના અન્ય દેશોમાં થયેલા બૌદ્ધ વિદ્વાનોને લગતું પણ પ્રકરણ છે.

ચાઈનીઝ પર્યટકોની પ્રેરણાત્મક યાત્રા અને તેમના પ્રવાસ વર્ણન, બૌદ્ધ કલા અને સ્થળો વિશેની માહિતી આ પુસ્તકને વધારે રસપ્રદ અને સમાવેશી બનાવે છે. પાછળથી થયેલા સુધારા અને સમકાલીન અભ્યાસોને પણ આવરી લેવામાં આવેલ છે. આ પુસ્તક બૌદ્ધવાદના તમામ વિદ્વાનો અને વિદ્યાર્થીઓ માટે ફરજિયાત વાંચવા લાયક ગ્રંથ છે.

૧૯૫૬માં બૌદ્ધધર્મના ૨૫૦૦ વર્ષ પૂર્ણ થવાના પ્રસંગે પહેલીવાર પુસ્તકને પ્રકાશિત કરાયું હતું અને તાજેતરમાં જ વિદેશ મંત્રાલય દ્વારા પોતાના ભારત-એક પરિચય કાર્યક્રમ હેઠળ વિદેશો સ્થિત પોતાના મિશનો અને ગ્રંથાલયો માટે પસંદ કરાતી પ્રતિષ્ઠિત ભારતીય પ્રકાશનની મયાદિત યાદીમાં સામેલ કરાયા બાદ, આ પુસ્તકની સચિત્ર નવી આવૃત્તિનું પ્રકાશન કરવામાં આવ્યું છે.

પુસ્તકમાં ભગવાન બુદ્ધનો આત્મા જીવંત બને છે અને તે વાંચકને પોતાની સીખ મારફત જાગૃત કરે છે.

પુસ્તક ખરીદવા માટે તમે businesswng@gmail.com ઈમેલ કરો.

ઉત્તર-પૂર્વ ડાયરી

મેઘાલયમાં પ્રથમ સ્વદેશ દર્શન કાર્યક્રમનું ઉદ્ઘાટન કરાયું

મે

ઘાલયના મુખ્યમંત્રી કૉનરાડ કે. સંગમાએ કેન્દ્રીય પર્યટન મંત્રાલય, ભારત સરકારના હસ્તકની સ્વદેશ દર્શન યોજના હેઠળ અમલમાં મુકનાર, ડેવલપમેન્ટ ઓફ નોર્થ ઈસ્ટ સર્કિટ: યુમિયમ (લેક વ્યૂ) — યુ લમ સોમબેન્ગ — માવદિયાંગદિયાંગ- ઓર્કિડ લેક રિસોર્ટનું ઉદ્ઘાટન કર્યું હતું. મેઘાલય રાજ્યમાં પર્યટન મંત્રાલયનો આ પહેલો સ્વદેશ દર્શન પ્રોજેક્ટ છે.

પ્રોજેક્ટને કેન્દ્રીય પર્યાવરણ મંત્રાલય દ્વારા જુલાઈ ૨૦૧૬માં મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. તેની માટે ૮૯.૧૩ કરોડ રૂપિયાની ફાળવણી કરવામાં આવી છે. આ પ્રોજેક્ટ હેઠળ મંત્રાલયે પરંપરાગત હિલિંગ કેન્દ્રો, ટ્રાઈબલ રિજુવિનેશન સેન્ટર, પર્યટક માહિતી કેંદ્ર, બહુહેતુક હોલ, લોગ હટ્સ, કાફેટેરિયા, સાઉન્ડ એન્ડ લાઈટ શો, સોવેનિયર શોપ્સ, વોટર સ્પોર્ટ્સ ઝોન, ઝિપ લેન, કેનોપી વૉક, ટ્રેકિંગ રૂટ્સ, સાઈકલિંગ ટ્રેક્સ, અંતિમ માઈલ સુધી જોડાણ, કેરવાન પાર્કિંગ, જાહેર શૌચાલયો, અને સોલિડ વેસ્ટ મેનેજમેન્ટ સુવિધાઓનો વિકાસ કર્યો છે.

સ્વદેશ દર્શન સ્કીમએ દેશમાં નિયોજિત અને પ્રાધાન્યતાના ધોરણે થીમેટિક સર્કિટ્સનો વિકાસ કરવાના પર્યટન મંત્રાલયની ફલેગશિપ યોજના છે. આ યોજના હેઠળ દેશમાં, એક તરફ મુલાકાતીઓને સારો અનુભવ અને સુવિધા મળી રહે અને બીજી તરફ આર્થિક વિકાસને ઉત્તેજન મળે તે માટે ગુણવત્તાપૂર્ણ માળખાકીય સુવિધા પ્રાપ્ત થઈ રહે તે માટે વિકાસ કાર્યો પર ધ્યાન કેન્દ્રીત કરી રહી છે. યોજનાનો પ્રારંભ ૨૦૧૪-૧૫માં કરાયો હતો અને આજની તારીખ સુધી મંત્રાલયે ૫૮૩૨.૦૫ કરોડ રૂપિયાના કુલ ૭૪ પ્રોજેક્ટ્સને મંજૂરી પ્રદાન કરી છે જે દેશના ૩૦ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં આવેલા છે. ૩૦ પ્રોજેક્ટ્સ અથવા તો આ પ્રોજેક્ટ્સના મોટા હિસ્સા આ વર્ષે પૂરા થાય તેવી અપેક્ષા છે. આજ સુધી યોજના અન્વયે ૯ પ્રોજેક્ટનું ઉદ્ઘાટન થઈ ચુક્યું છે.

કેબિનેટે અરૂણાચલ પ્રદેશના આદિવાસી સમુદાયની યાદીના રિવિઝન માટે ઇ કન્સિટ્ટ્યૂશન (શિડ્યુઅલ ટ્રાઇબ્સ) ઓર્ડર (એમેન્ડમેન્ટ) બિલ, ૨૦૧૮ને મંજૂરી પ્રદાન કરી.

વડાપ્રધાનની અધ્યક્ષતા હેઠળ મળેલી કેન્દ્રીય કેબિનેટની બેઠકમાં, અરૂણાચલ પ્રદેશની શિડ્યુઅલ ટ્રાઇબ્સ (STs)ની યાદીમાં સુધારો કરવા અને કન્સિટ્ટ્યૂશન (શિડ્યુઅલ ટ્રાઇબ્સ) ઓર્ડર, ૧૯૫૦માં ચોક્કસ સુધારા કરવા માટે કન્સિટ્ટ્યૂશન (શિડ્યુઅલ ટ્રાઇબ્સ) ઓર્ડર (એમેન્ડમેન્ટ) બિલ, ૨૦૧૮ને સંસદમાં રજૂ કરવા માટે મંજૂરી આપી દીધી હતી.

આ ખરડો કાયદો બને તે બાદ, અરૂણાચલ પ્રદેશના આદિવાસી સમુદાયની રિવાઈઝ (સુધારાયેલી) યાદીમાં સામેલ સમુદાયના લોકો સરકારની વર્તમાન યોજનાઓ હેઠળ ST વર્ગ માટેના ફાયદા પ્રાપ્ત કરી શકશે. આ પ્રકારની કેટલીક મોટી યોજનાઓમાં પોસ્ટ મેટ્રિક સ્કોલરશિપ, નેશનલ ઓવરસીઝ સ્કોલરશિપ, નેશનલ ફેલોશિપ, ટોપ ક્લાસ એજ્યુકેશન, નેશનલ શિડ્યુઅલ ટ્રાઇબ્સ ફાઈનાન્સ એન્ડ ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન પાસેથી રાહત દરે લોન, ST વર્ગના છોકરા અને છોકરીઓ માટે હોસ્ટેલની સુવિધા વગેરે સામેલ છે. આ યોજના સિવાય તેઓ સાથે જ સરકારની નીતિઓ અનુસાર શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ અને સરકારી નોકરીઓમાં અનામત મેળવવાના હકદાર બની જશે.

આસામ સંધિની કલમ ૬ના અમલીકરણ માટે ઉચ્ચ સ્તરીય સમિતિની રચનાને મંજૂરી આપી, બોડો સમુદાયની લાંબા સમયથી પડતર કેટલીક માંગણીઓને પણ મંજૂરી આપવામાં આવી

વડાપ્રધાનની અધ્યક્ષતા હેઠળ મળેલી કેન્દ્રીય કેબિનેટની બેઠકમાં કેન્દ્રીય કેબિનેટે આસામ સંધિની કલમ ૬ અને મેમોરેન્ડમ ઓફ સેટલમેન્ટ, ૨૦૦૩ના અમલીકરણ માટે એક ઉચ્ચ સ્તરીય સમિતિની રચનાને મંજૂરી પ્રદાન કરી હતી. સાથે જ બોડો સમુદાયની લાંબા સમયથી પડતર રહેલી કેટલીક માંગણીઓને પણ સ્વીકૃતી પ્રદાન કરવામાં આવી હતી.

આ સમિતિ આસામ સંધિની કલમ ૬ના અમલીકરણ માટે ૧૯૮૫થી લેવાયેલા પગલાંઓની અસરકારકતાની છણાવટ કરશે. સમિતિ તમામ હિતગ્રાહકો સાથે આ મુદ્દે ચર્ચા કરશે અને આસામ વિધાનસભા અને આસામના સ્થાનિક એકમોમા આસામની જનતા માટે અનામત બેઠકો અંગે નિર્ણય કરશે. સમિતિ સાથે જ આસામની અસમિયા અને અન્ય મૂળનિવાસી ભાષાઓના સંરક્ષણ માટે જરૂરી પગલાંઓ વિશે પણ મૂલ્યાંકન કરશે અને સાથે જ આસામ સરકારની નોકરીઓમાં અનામતનું પ્રમાણ નક્કી કરવા અને આસામની જનતાના સાંસ્કૃતિક, સામાજિક, ભાષાકીય ઓળખ અને વારસાના સંરક્ષણ, જાળવણી અને તેને પ્રોત્સાહન આપવા માટેના પગલાંઓ વિશે પણ વિચારણા કરશે.

કેબિનેટએ બોડો મ્યુઝિયમ-કમ, લેંગ્વેજ અને કલ્ચરલ સ્ટડી સેન્ટરની સ્થાપના, ઓલ ઈન્ડિયા રેડિયો અને દૂરદર્શનના કોકરાઝાર સ્થિત વર્તમાન સ્ટેશનનું આધુનિકીકરણ તેમજ BTADથી પસાર થતી સુપરફાસ્ટ ટ્રેનને ARONAI એક્સપ્રેસ નામ આપવાનો પણ નિર્ણય કર્યો હતો. રાજ્ય સરકાર સાથે જ મૂળનિવાસી સમુદાયોની પ્રથા, પરંપરા, તેમજ ભાષામાં અનુસંધાન અને તેના દસ્તાવેજીકરણ માટે સંસ્થા સ્થાપિત કરવા અને જમીન નીતિ અને જમીન સંબંધિત કાયદાઓ વિશે પણ જરૂરી પગલા ભરશે.

Yojana (Gujarati)
A Development Monthly
Publications Division
Ministry of Information & Broadcasting,
Government of India

Subscription Form

Our New Address:

Editor, Yojana Office, Publications Division, Min. of I&B, Govt of India,
C/O Press Information Bureau, 2nd Floor, Akhandanand Hall, Bhadra, Mother Teresa Road,
Near CNI Church, Opp. Victoria Garden. Ahmedabad-380001. Gujarat.

E-mail: yojanagujarati@gmail.com | Phone: 079 – 26588669.
(for subscription queries: Monday to Friday: 2 PM to 4 PM)

Kindly send this subscription form with DD / Cheque in favour of
“SBI A/c No. 515-08-10 Yojana (Guj.)” to our office address, or may pay by cash in person.

[For New Subscription / Renewal / Change of Address] (Pls tick one)

I want to subscribe Yojana (Guj) for (select any one):
1 Yr : ₹ 230. / 2 Yrs : ₹ 430. / 3 Yrs : ₹ 610.

New subscriber / Existing subscriber number:	
Subscriber's profile : Student / Professional / Institution / Library / Other	
DD No. / Cheque No:	
Dated:	
Name of Bank:	
Branch, City:	
Full Name (in block letters) :	
Complete Address (House no/ flat no/ office name, room no, floor no, society, building, lane, road, area, landmarks, detailed address is MUST):	
Pin code :	
Email ID (Compulsory):	
Mobile / Phone No. :	
Signature:	Place:
For renewal / change in address, kindly fill this form and mail to “yojanagujarati@gmail.com”	
For online subscription: (1) https://bharatkosh.gov.in/Product/Product , (2) https://www.publicationsdivision.com/beta01/ , (3) http://yojana.gov.in	
For Yojana in English / Hindi / other language, please contact Editor, Journals Unit, New Delhi Office: pdjucir@gmail.com [Phone: (011) 24367453 – Mon to Fri 11 AM to 5 PM]	

પ્રકાશન વિભાગે નવી દિલ્હી વિશ્વ પુસ્તક મેળો, ૨૦૧૯માં ભાગ લીધો

કેન્દ્રીય સૂચના અને પ્રસારણ મંત્રાલયના હસ્તકના પ્રકાશન વિભાગે ૫ થી ૧૩ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૯ દરમિયાન નવી દિલ્હીના પ્રગતિ મેદાન ખાતે આયોજિત વિશ્વ પુસ્તક મેળો, ૨૦૧૯માં ભાગ લીધો હતો. વિભાગ દ્વારા પ્રકાશિત કરાયેલા સાત પુસ્તકોનું સૂચના અને પ્રસારણ મંત્રાલયના સચિવ અમિત ખરે દ્વારા વિશ્વ પુસ્તક મેળાના પ્રથમ દિવસે વિમોચન કરવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે સચિવ એ કહ્યું હતું કે, પ્રકાશન વિભાગ દેશના સારા લેખકોને માત્ર તક જ પ્રદાન નથી કરતું પણ પોટ્રેટ્સ સાથે જ તે ભારતીય સાહિત્યને વિદેશમાં પ્રસાર કરવામાં પણ સહાયતા કરે છે.

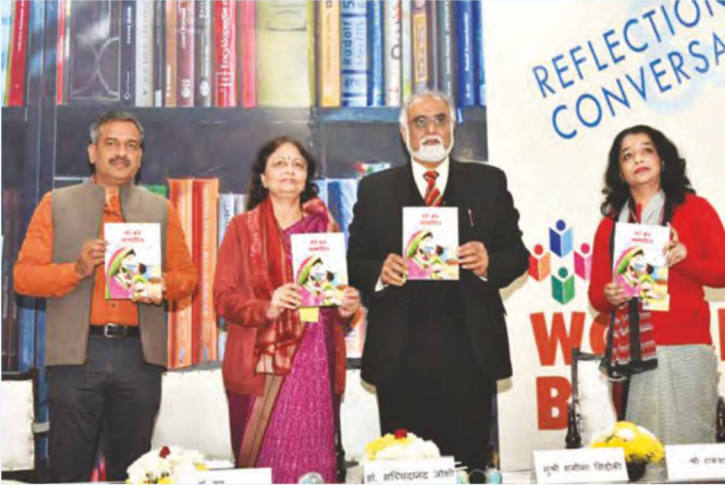

આ પ્રસંગે જેમનું વિમોચન કરવામાં આવ્યું હતું તે પુસ્તકોમાં બાપુ કે આર્શીવાદ, ૨૫૦૦ યર્સ ઓફ બુદ્ધિઝમ, પોર્ટ્રેટ ઓફ સ્ટ્રેન્થ, હિન્દી સ્વદેશ મેં ઓર વિદેશ મેં, રંગ

કેન્દ્રીય માહિતી અને પ્રસારણ મંત્રાલયના સચિવ, અમિત ખરે નવી દિલ્હી સ્થિત પ્રગતિ મેદાન ખાતે આયોજિત વિશ્વ પુસ્તક મેળો, ૨૦૧૯ દરમિયાન ૫ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૯ના રોજ પ્રકાશન વિભાગ દ્વારા પ્રસિદ્ધ કરાયેલા પુસ્તકોનું વિમોચન કરી રહ્યા છે.

બિરંગી કહાનિયાં, બાદલ કી સૈર અને આઓ પર્યાવરણ બચાયેં ઓર ધરા કો સ્વર્ગ બનાયે સામેલ હતી.

આ પ્રસંગે રાષ્ટ્રીય ગાંધી સંગ્રહાલયના પૂર્વ નિર્દેશક ડૉ. વર્ષા દાસ, ડૉ. રીતા રાની પાલિવાલ, સચિવ, સસ્તા સાહિત્ય મંડલ, ડૉ. સાધના રાઉત, મહાનિર્દેશક, પ્રકાશન વિભાગ અને પ્રકાશન વિભાગના અન્ય સીનિયર અધિકારીઓ હાજર રહ્યા હતા.

વિભાગ દ્વારા સાથે જ ૧૦ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૯ના રોજ વિશ્વ પુસ્તક મેળા ખાતે બાળકોનું સાહિત્ય અને ઇલેક્ટ્રોનિક્સમાં ફસાયેલા યુવા વાચકો મુદ્દે પરિસંવાદનું પણ આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. આ પરિસંવાદમાં આજના સમયમાં પુસ્તકોનું મહત્વ અને તેમની બાળકો પર પડતી અસરો વિશે ચર્ચા કરવામાં આવી હતી, જેઓ આજકાલ મોટાભાગે ઇલેક્ટ્રોનિક્સ ઉપકરણોમાં જ ખોવાયેલા જોવા મળી રહ્યા છે. આ પ્રસંગે, દસ પુસ્તકોના એક સેટનું વિમોચન કરવામાં આવ્યું હતું જેમના નામો આ પ્રમાણે છે, સરલ પંચતંત્ર ભાગ ૧, ચિલ્ડ્રન્સ વિવેકાનંદ, બાળકો માટેની મહાભારત અંગ્રેજીમાં, શેખાવત કી લોકસંસ્કૃતિ, હમારે સમયમેં ઉપનિષદ, હાર કી ખુશી, મા કા

જન્મદિન, બાપુ કી વાણી, વેદ ગાથા, અને બાળ મહાભારત હિન્દીમાં.

ડૉ.સચ્ચિદાનંદ જોશી, ઇન્દિરા ગાંધી નેશનલ સેન્ટર ફોર આર્ટ્સ (IGNCA)ના સભ્ય સચિવ, આ પ્રસંગે મુખ્ય અતિથિ હતા.

પ્રકાશન વિભાગના સ્ટોલને મુલાકાતીઓ તરફથી ખૂબ જ પ્રોત્સાહક પ્રતિભાવ પ્રાપ્ત થયો હતો અને સ્ટોલ પર મુલાકાતીઓનો ધસારો સતત રહ્યો હતો. પસંદગીના DPD પુસ્તકો માટે વિશેષ ડિસ્કાઉન્ટ યોજનાની મુલાકાતીઓ દ્વારા પ્રશંસા કરાઈ હતી જેમણે આ તકનો ઉપયોગ કલા અને સંસ્કૃતિ, આધુનિક ભારતના ઘડવૈયા શ્રેણી, બાળ સાહિત્ય, ઇતિહાસ અને સ્વતંત્રતા સંગ્રામ વગેરે વિષયોને લગતા ગુણવત્તાપૂર્ણ પુસ્તકો ખરીદવા માટે કર્યો હતો. અહીં ડિજિટલ ચૂકવણીનો વિકલ્પ પણ ઉપલબ્ધ કરાવાયો હતો અને તેનો લોકોએ મોટાપ્રમાણમાં ઉપયોગ પણ કર્યો હતો.

પ્રકાશન તા. ૨૮ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૯
પોસ્ટિંગ તા. ૧ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૯

R.N.I. 48778/90
REGD. NO. GAMC 222/2018-2020
VALID UPTO 31-12-2020 ISSUED BY SSP AHMEDABAD
PERMITTED TO POST AT PSO AHMEDABAD ON 1ST OF EVERY MONTH
Licence to Post Without Prepayment No. PMG/HQ/051/2018-20 VALID UPTO 31-12-2020

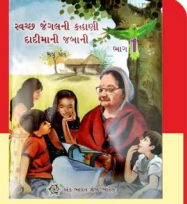
YOJANA (GUJARATI), February 2019

O.I.G.S.

પ્રતિશ્રી,

પ્રેષક :
તંત્રીશ્રી,
'યોજના' કાર્યાલય
પ્રકાશન વિભાગ, C/O પ્રેસ ઈન્ફોર્મેશન બ્યૂરો,
બીજો માળ, અખંડાનંદ હોલ, ભદ્ર,
મધર ટેરેસા રોડ, સીએનઆઈ ચર્ચની નજીક,
વિક્ટોરીયા ગાર્ડનની સામે, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧. ગુજરાત.

પુસ્તક “સ્વચ્છ જંગલની કહાણી : દાદીમાની જબાની” - ભાગ ૧ થી ૪ ₹ ૧૨૦ માં ઉપલબ્ધ છે

નીચેના પુસ્તકો ૫૦ થી ૯૦ ટકા વળતર ઉપર ઉપલબ્ધ છે

૧ માદામ ભિખાઈજી કામા	૬૦.૦૦	૧૩ કવિઓ, નાટ્યલેખકો અને આખ્યાનકારો	૭૫.૦૦
૨ સી. એફ. એન્ડ્ર્યુઝ	૧૫૦.૦૦	૧૪ તત્ત્વજ્ઞાનના આઘસ્થાપકો	૩૮.૦૦
૩ કાલિદાસની કહાણી	૩૨.૦૦	૧૫ સંતો અને ભક્તકવિઓ (ભાગ-૧)	૪૫.૦૦
૪ સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી	૮૦.૦૦	૧૬ સંતો અને ભક્તકવિઓ (ભાગ-૨)	૫૬.૦૦
૫ ઠક્કરબાપા	૮૦.૦૦	૧૭ દાર્શનિક અને ધાર્મિક અગ્રેસરો	૨૮.૦૦
૬ આપણો રાષ્ટ્રધ્વજ	૧૧૦.૦૦	૧૮ વૈજ્ઞાનિકો	૪૫.૦૦
૭ ભારતીય જનજાતિઓ અતીતના ઝરૂખેથી	૧૦૦.૦૦	૧૯ સૌંદર્ય મીમાંસકો	૫૦.૦૦
૮ ભારતીય જનતાના ઇતિહાસની રૂપરેખા	૭૦.૦૦	૨૦ વાલ્મીકિ અને વ્યાસ	૨૨.૦૦
૯ ગુજરાતમાં જાગૃતિની લહેરો	૭૨.૦૦	૨૧ રામાયણ, મહાભારત અને ભાગવતના લેખકો	૮૫.૦૦
૧૦ ગુજરાતના આદિવાસી નૃત્યો	૭૦.૦૦	૨૨ રાજકુમારી નિહાલદે	૧૨.૦૦
૧૧ દ્રષ્ટાઓ અને ચિંતકો	૫૦.૦૦	૨૩ સરકતા સર્પગૃહની વાર્તા	૪૮.૦૦
૧૨ સંગીતજ્ઞો	૪૫.૦૦	૨૪ આંગણબાગની માર્ગદર્શિકા	૧૧૫.૦૦

Printed & Published by Dr. Sadhana Rout, D.G. and Head on behalf of Publications Division, Soochna Bhawan,
C.G.O. Complex, New Delhi-110003.

Regional Office: Editor, Yojana Office, Publications Division, Min. of I&B, Govt of India,
C/O Press Information Bureau, 2nd Floor, Akhandanand Hall, Bhadra, Mother Teresa Road,
Near CNI Church, Ahmedabad-380001. Gujarat.

For subscription, purchase, advertisements, contact : yojanagujarati@gmail.com or (079) 26588669.

Printed by Mirror Image Pvt. Ltd., A-40/41, GIDC Electronics Estate, Sector-25, Gandhinagar-382016. Gujarat.